De weerliicke liefden tot Roose-mond

Justus de Harduwijn

editie O. Dambre

bron
Justus de Harduwijn, *De weerliicke liefden tot Roose-mond, 1613*. (ed. Dr. O. Dambre.) Tweede herziene en bijgewerkte druk. Tjeenk Willink/Noorduijn, Culemborg 1978.

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/hard001weer01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

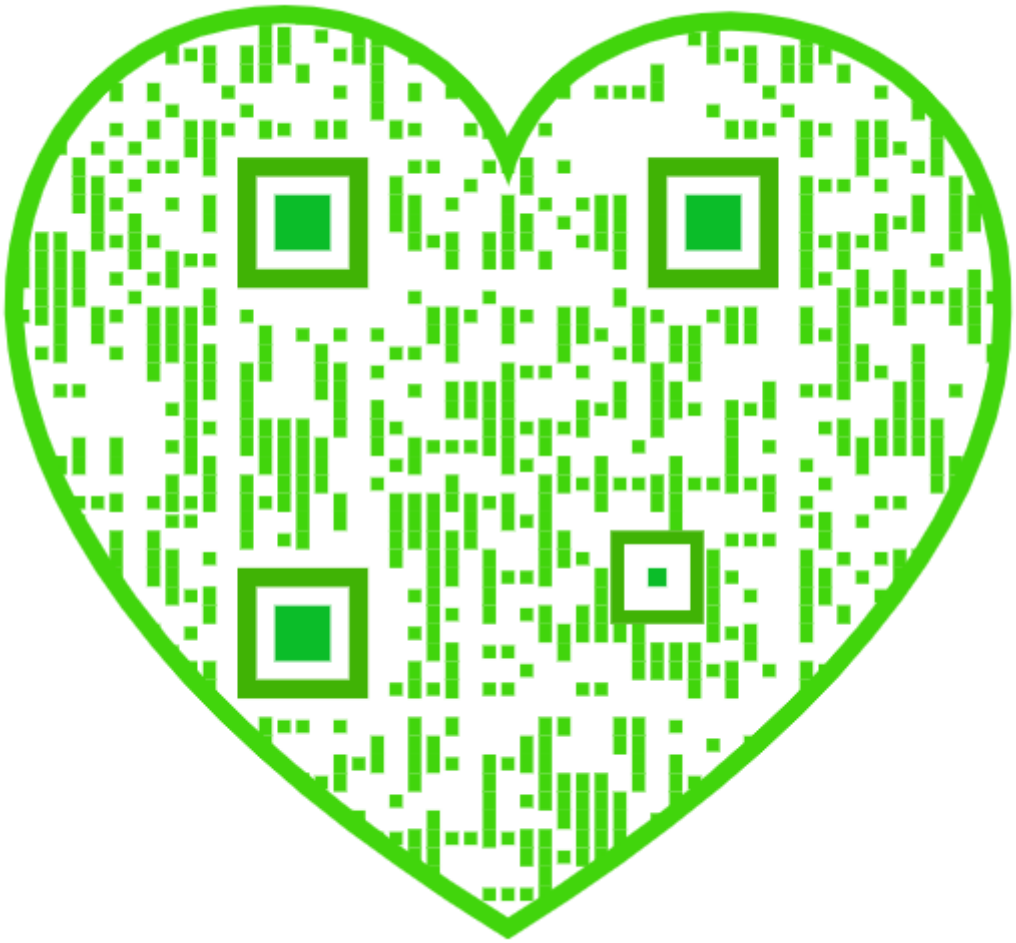

Dr. O. Dambre overleed te Gent op 23 juni 1972. Het was zijn hartewens de publicatie van deze herdruk nog te mogen beleven.

Deze wens is helaas niet in vervulling gegaan. De tekst van deze uitgave heeft Dambre nog wel zelf klaargemaakt.

De redactie

Woord vooraf bij de eerste druk

Ongeveer een eeuw nadat J.M. Schrant, in zijn gentse intreerede [1] 'Over het beoefenswaardige der Nederlandse Tale', Justus de Harduwijns naam uit de vergetelheid opdiepte, ontdekte een ander gents professor, Dr. R. Foncke [2], het '*Roose-mond*'-unicum; hij beschreef het bibliografisch, situeerde het literair-historisch, gaf het met passend commentaar weer uit [3].

Eveneens omtrent een eeuw nadat dezelfde Schrant zijn Harduwijn-bloemlezing [4] in het licht gaf, verscheen van onze hand een monografie over de dichter, weldra gevolgd door een nieuwe keur uit zijn poëzie [5] en een facsimile-druk [6]. Onze belangstelling en onze bewondering voor de renaissancist de Harduwijn dankten wij overigens in de eerste plaats aan de colleges van een derde gents professor, wijlen Karel van de Woestijne.

Dr. Foncke's en onze navorsingen en onthullingen wekten bij velen uit Zuid en Noord verrassing en vreugde. En zo werden de pijlers opgetrokken van de triomfboog, waaronder de zuidnederlandse dichter Justus de Harduwijn zijn blijde intrede zou houden in de huidige algemeen-nederlandse letterkundige geschiedenis. Hij werd opgenomen in een groeiende waardering. Alle nederlandse literair-historici van naam hebben zijn lof verkondigd en hebben door hun beschouwingen tot een juister inzicht in de betekenis van zijn oeuvre bijgedragen. Vooral mogen hier worden vermeld: Anton van Duinkerken, Gerard Knuvelder,W.J.C. Buitendijk, M. Brauns en Prof. Dr. E. Rombauts, die in zijn meesterlijk overzicht van de zeventiende-eeuwse letterkunde in Zuid-Nederland [7] de kroon zette op aller navorsingen en waardering.

Onze hulde gaat echter bovenal naar Prof. Dr. R. Foncke, die '*Roose-mond* ' uit haar honderdjarige slaap bevrijdde, en haar 'gaeven rijck aen

1 'Gehouden ter aanvaarding van het hoogleeraarsambt in de Nederandsche Taal- en Letterkunde aan de Hoogeschool te Gend' 'den derden van Louwmaand 1818', blz. 47.
2 Op de J. de Harduwijn-herdenking te Oudegem in juni 1954 onthulde Dr. R. Foncke hoe hij, door bemiddeling van zijn vriend, wijlen Dr. A. Jacob, het bundeltje in handen kreeg.
3 Zie achteraan de bibliografische aantekeningen A Ia (1922), B (1913, 1917).
4 *Uitgelezene Dichtstukken van Justus De Harduyn* (Zalt-Bommel, 1830).
5 Zie bibl. aant. B, 1926 en 1927.
6 Zie bibl. aant. A Ib (1942).
7 Dl. V der *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden,* onder redaktie van Prof. Dr. F. Baur (Antwerpen, Brussel, 's-Hertogenbosch) blz. 379-482.

elcken-een ontbond' [1]. Hem dragen wij eerbiedig deze heruitgave op. Moge ons nieuw commentaar hem welkom zijn!

Dat de Redactie van de Zwolse Drukken en Herdrukken ons de gelegenheid bood de '*Roose-mond* '-bundel aan een nieuw onderzoek te onderwerpen, en ons daarbij raadgevend te hulp stond, stemt ons tot oprechte erkentelijkheid. Vooral ten opzichte van Prof. Dr. E. Rombauts voelen wij ons verplicht: zijn vriendschap is ons in jaren van beproeving een hechte steun en een bestendige aanmoediging geweest; en zijn op- en aanmerkingen zijn onze ' *Roose-mond* '-aantekeningen zeer ten goede gekomen.

Gent, 1955

Bij de herziene tweede druk

Het gunstig onthaal dat de eerste heruitgave te beurt is gevallen, alsmede de in literair-historische en in onderwijskringen verhoogde belangstelling voor de eerste voldragen sonnettenkrans uit de nederlandse literatuur heeft ons met vreugde vervuld.

Vooral hen zijn wij erkentelijk die er aanleiding in vonden tot verder vorsen of tot uitwerken van aanvullende gegevens: in het bijzonder litt. neerl. doct[a] M.A.F. Ostendorf voor haar inzichtrijke studie over de cyclische bouw van de bundel, Dr. L.C. Michels en Dr. C.F.P. Stutterheim voor hun terechtwijzende annotaties, F.J. Couwenbergh voor zijn acrostichon-vondst, Lic. F.A.J. Dambre voor zijn marginalia i.z. creatieve imitatie, alsmede de redactieleden en vooral dan Prof. Dr. E. Rombauts voor hun wenken en suggesties.

Bij de voorbereiding van de tweede druk hebben wij steun gehad aan hun adviezen en commentaren; anderzijds hebben wij aan de hand van persoonlijke nieuwverworven inzichten inleiding en aantekeningen bij- of omgewerkt. Zo hebben wij opnieuw genoten van de veelzijdige schoonheid van de Harduwijns innemende poëzie en dankbaar teruggedacht aan onze promotor wijlen Prof. Karel van de Woestijne, wiens '*Roose-mond* '-bewondering ons gedurende nu een halve eeuw in ontelbare uren van toegespitste studie is blijven bezielen.

Oprechte erkentelijkheid zijn wij nog verschuldigd aan alwie ons op die lange weg hebben aangemoedigd; in het bijzonder aan F.A.J. Dambre en W. Waterschoot die welwillend de drukproeven hebben nagelezen en helpen verbeteren.

Gent, 1972
DR. O. DAMBRE

1 *Roose-mond*, Sonnet II.

Inleiding

A - Biografie

Justus de Harduwijn [1] werd 11 april 1582 - onder de calvinistische republiek - te Gent geboren, als zoon van François en Livina Tayaert. Voor zijn geboortestad, brandpunt van handel en humanisme, was het een noodlottig decennium. Tijdens een verbeten, uitputtend duel wisselden de kansen van voor- en tegenstanders van de Hervorming herhaaldelijk; plundering van kerken en kloosters, wederzijdse verdachtmakingen en arrestaties, uitwijking op grote schaal - nu van de roomsen, dan van de geuzen - ontwrichtten en verlamden alle burgerlijk en geestelijk leven. De families de Harduwijn en Tayaert waren roomsgezind gebleven, en zo gebeurde dat ook François de Harduwijn, die deurwaarder was bij de Raad van Vlaanderen, op 23 juni 1584, samen met andere geloofsgenoten, door de calvinisten in hechtenis werd genomen en in een interneringskamp opgesloten; zij bleven er voor hun geloofsovertuiging boeten, totdat de katholieke hertog van Parma in de herfst van hetzelfde jaar de stad weer veroverd had. De voorvaderlijke roomse trouw van de ouders, nu door beproeving en lijden gestaald, werd aldus de eerste hechte stempel die in het gemoed van Justus onuitwisbaar zou worden geprent.

Overigens waren, naar het getuigenis van de tijdgenoot-historiograaf Antonius Sanderus [2] beide families van adel, en ze behoorden tot een wijdere kring van zelfbewuste gentse geestesaristocraten, wier humanistisch ideaal in de leus ‘semper ad ardua’ [3]kernachtig tot uitdrukking

1 Voor aanvullende gegevens raadplege men vroegere publikaties (zie achteraan, de bibliografische aantekeningen).
Wat de spelling van de familienaam van de auteur betreft, moge op het volgende worden gewezen: in 17de-eeuwse oorkonden ontmoet men de fonetische drielettergrepige varianten ‘Harduwijn. Hard(e)wijn, Harduijn, Harduyn, Lat. Hardewinus, Harduin(i)us’; de auteur zelf spelde steeds ‘Harduyn’, uit te spreken ‘Hardu(w)ijn’, zoals o.a. blijkt uit de ermee overeenstemmende rijmwoorden in de lofgedichten. Ten einde een foutieve tweelettergrepige uitspraak op ‘uin’ te voorkomen, gebruikten wij in onze eerste publikaties de vorm ‘Harduijn’, zoals die o.a. voorkomt in de approbatie en het privilegie van de ‘Goddelicke Lof-Sanghen’ (1620). Daar dit niettemin nog aanleiding gegeven heeft tot vergissingen in de uitspraak, hebben wij later de voorkeur gegeven aan de fonetische drielettergrepige schrijfwijze ‘Harduwijn’.

2 *Flandria Illustrata* (Hagae Comitum, Brux., 1735, I 365).

3 Maximilianus Vrientius (De Vriendt), *Epigrammatum libri IX* (Antv., 1603), blz. 50.

komt. Hun idealisme oefende vanzelfsprekend weldoende invloed op Justus uit: zij allen, die ijverden voor de heropstanding van het zo gehavende Gent, en de roem hunner stad in een wedijver van latijnse lofdichten bezongen, zij boezemden ook hem een gentse trots in, die hij tot aan zijn levenseinde trouw zou blijven belijden; en zij wakkerden hem tot een hoger geestesleven aan.

Vooral twee persoonlijkheden hebben daartoe bijgedragen. Allereerst de dichterlijk begaafde vader († 1609): jaren lang had hij in Frankrijk in Plejadekringen vertoefd [1]; in eigen land teruggekeerd, had hij enige tijd als corrector bij Plantijn teAntwerpen gefungeerd en hij was er de vriend geworden van Jonker Jan van der Noot; te Gent, waar hij zich later vestigde en omstreeks 1580 in het huwelijk trad met Livina Tayaert, stond hij na het luwen van de godsdiensttwisten, bij het gloren van een betere tijd, in hoge achting: men begroette hem als de verkondiger van een nieuw poëtisch credo. Bij zulk een vader vond de jonge Justus al heel vroeg een gunstige atmosfeer voor studie, en ongetwijfeld ook een keur van boeken waaruit de nieuwe geest woei.

En wellicht is een nog grotere stuwkracht uitgegaan van zijn oom Maximiliaan de Vriendt († 1614). Die geestdriftige, vrome humanist beschouwde zich als Justus' tweede vader en nam hem onder zijn bijzondere hoede. Mede onder zijn impuls ging Justus de humanistische weg op. Het eerste taalonderwijs genoot hij bij Simon van de Kerckhove († 1626), bestuurder van de gentse 'schola litteraria'; en de humaniora voltrok hij op het in 1592 gestichte jezuïetencollege [2], waar de elite van de jeugd opgevoed werd. In welk jaar hij er bepaald ingeschreven werd, weten wij niet; maar, te oordelen naar de leerboeken die zijn vader bij Plantijn-Moretus te Antwerpen bestelde, was hij er zeker in 1595 en volgende jaren. Voor zijn vorming en verdere oriëntatie is dat onderwijs beslissend geweest: het legde de grondslag, niet enkel van een humanistisch geestesleven, maar ook van een contrareformatorische levenshouding; het bezielde

hem met een diepe Mariale vroomheid en wekte zijn bijzondere belangstelling voor het toneel.

Intussen was zijn ontvankelijkheid voor renaissance-tover groter geworden: Maximiliaan de Vriendt had hem Petrarca [3] leren bewonderen; zijn vader had hem rechtstreekser ingewijd in de nieuwe poëzie-stromingen; en zo werd bij Justus, opgevoed in de schoot der Muzen, evenals

1 Zie beneden; Plejade.

2 O. Dambre, *Jezuïeteninvloed op Justus de Harduwijn* (Bijdragen tot de Geschiedenis, Reeks III, jg. V (1953, nr. 3, blz. 152-161)).

3 Philippe van Maldeghems franse Petrarca-vertaling '*Le Pétrarque en rime françoise avecq ses commentaires*' (Bruxelles, 1600) wordt ingeleid door een latijns lofdicht van de Vriendt. Ook in zijn *Delitiae* IV, 505 huldigt hij Petrarca.

o.a. bij zijn neven Daniël Heinsius enJacob van Zevecote, [1] een nationaal taalidealisme gewekt en een prinselijk dichterbewustzijn, dat hem later met misprijzen zou doen neerzien op ‘het ghespuys, dat 't lichaem swaer tot hooghe daedt niet en can heffen’ en op de ‘sinnekens sot’ van zo talrijke ‘rijmers bot, hersseloos en heel verdoofd’ [2]. Een principieel zich afwenden van achterlijke rederijkerij situeert Justus de Harduwijn al dadelijk op een hoger vlak.

Hij moet een begaafde en innemende jonge man geweest zijn, op wie velen hoge verwachtingen - ook als dichter - bouwden. De eerste getuigenissen van tijdgenoten [3] herhalen dit als een refrein, en het is opvallend vader en zoon telkens samen te zien vernoemen; Justus' gemoedsadel en aanminnigheid, zijn vernuft en zijn dichterlijke aanleg worden geprezen als eigenschappen, die hij van zijn vader erfde; de voedingsbodem van het vaderhuis was hem derhalve wel gunstig geweest, en vrienden en verwanten beijverden zich hem aan te moedigen om het hogere te blijven nastreven: ‘macte animi, Harduine, et contendere in ardua’ [4].

Omstreeks de tijd waarop hij de humaniora moet beëindigd hebben, en wel op 15/16 mei 1598 onder het episcopaat van Petrus Damant, ontving hij de tonsuur, wat een eventuele opname in de geestelijke stand betekende. Hij was toen nauwelijks zestien jaar geworden, en bij gebrek aan gegevens blijft het vooralsnog een open vraag wat daar onmiddellijk op volgde. Vast staat echter dat hij pas acht jaar later, op 22/23 december 1606, tot de eerste ‘ad minores’-wijding werd toegelaten; het is nog al zonderling en laat toe te vermoeden dat de geestelijke leiding niet dadelijk is doorgegaan, of al vlug werd onderbroken. Te oordelen naar later berouw (waarover beneden) is een escapade in het amoureuze nog al waarschijnlijk, en dan valt de incubatie van de Roosemond-aanhankelijkheid daar te situeren. Maar daarover zal wel altijd een sluier blijven hangen.

1600 nu werd een belangrijk jaar te Gent: de aartshertogen Albrecht en Isabella hielden er op 28 januari hun ‘Blijde Intrede’. In de zuidelijke Nederlanden werden de kansen op een vreedzamer politieke ontwikkeling groter, en dit wekte een algemene opluchting. En voor Justus, die weldra achttien jaar zou worden werd het feestelijk gebeuren een des te ingrijpender belevenis, daar de leerlingen van de jezuïeten actief bij de verwelkoming waren betrokken, en het daaraan gewijde gedenkboek [5]

1 Beiden weken uit naar het Noorden; Heinsius reeds in 1583, Zevecote in 1623.
2 Uit een lofdicht van J. de Harduwijn op Guilliam van Nieuwelandt (1 jan. 1616). Zie de tekst in Hard. blz. 328-331.
3 O.a. van de Vriendt, Lipsius,Ryckius, Sanderus.
4 M. de Vriendt, Pietas in obitu Francisci Harduini (1609).
5 *Descriptio Pompae ...* (Antwerpen, Plantijn, 1602).

door zijn oom Maximiliaan de Vriendt en zijn eigen vader werd samengesteld. Dat kostbaar familiedocument zou hem als een fakkel van vaderlandsliefde blijven voorlichten; het zou de herinnering aan de eerste grootse meebeleefde politieke plechtigheid in hem wakker houden tot op de dag waarop hij zelf, vijfendertig jaar later, in opdracht van de gentse magistraat een gelijkaardige 'Blijde Intrede' [1]in zijn geboortestad zou moeten ontwerpen, met name die van de Kardinaal-Infant Ferdinand van Oostenrijk. En zo zou zijn openbaar leven zich ontplooien tussen die beide hoekpijlers van trouw aan het gevestigde gezag.

Vermoedelijk zal het ook omstreeks 1600 geweest zijn dat de Harduwijn naarLeuven trok om er in de beide rechten te studeren. Maximiliaan de Vriendt had er hem toe aangezet en hem bij Prof. Justus Lipsius geïntroduceerd. Lipsius doceerde er sedert 1592 de oude geschiedenis en de latijnse taal; tijdens een openbaar college op 25 november 1599 had hij de Aartshertogen die te Leuven hun 'Blijde Intrede' hielden verwelkomd, wat eenzelfde loyalisme in het licht stelt. Al vroeger had hij connecties met de gentse humanistenkring aangeknoopt, en in zijn correspondentie met de Vriendt had hij herhaaldelijk zijn waardering voor François de Harduwijn laten blijken. Evenzeer bleef hij in contact met Leiden waar hijzelf van 1578 tot 1591 had gedoceerd, en waar nu Justus' neefDaniël Heinsius sedert 1602 college hield. Groot was aldus de uitstralingskracht die in die verscheurde tijd van hem uitging, als humanistisch bindteken binnen de driehoek Gent, Leiden, Leuven.

Ook Justus de Harduwijn zal die geestelijke wisselwerking ten goede gekomen zijn. Vast staat in elk geval dat hij Lipsius' sympathie genoot: toen hij promoveerde tot baccalaureaat in de beide rechten [2] vereerde Lipsius hem op 13 augustus 1605 een huldevers [3], waarin hij hem zijn genegenheid uitdrukt en hem aanspoort op intellectueel en moreel gebied volhardend de voetstappen van zijn edele vader te volgen.

De leuvense jaren boden vanzelfsprekend gelegenheid tot aanknopen van vriendschapsbanden; te noteren valt o.a. de omgang met Cornelius Jansenius, de latere bisschop van Ieper, die er in de wijsbegeerte studeerde en in 1604 'den lauriertack van de eerste plaats' behaalde, en die in 1630 op hem een beroep zou doen om één van zijn latijnse pamfletten [4] in het Nederlands te vertalen; met Henricus Calenus, die in 1613/'14 zijn geestelijke visitator zou worden; met de Hagenaar Joannes Stalpart van der

1 Hij inspireerde zich grotendeels op het Gedenkboek van 1602. Zijn ontwerp verscheen onder de titel ' *Goeden Yever tot het Vaderland* ' (Antwerpen, 1635).
2 J. U. Baccalaureus. In de Kamerijkse benoemingsoorkonde dd. 3 december 1607 wordt deze titel vermeld. Zie Dambre, *J. de H's Testament en andere Oorkonden* ... (Gent, 1952) blz. 41.
3 Zie de tekst in *Hard.,* blz. 75.
4 *Alexipharmacum* ... (Loven, 1630). Zie Bibl. Aant. A, V.

Wiele [1], die er in de theologie studeerde en einde maart 1606 te Mechelen de priesterwijding ontving; met de Antwerpenaar Joan David Heemssen, de latere ouderman van de 'Olyftack' en geestelijke, wiens ' *Wereldlijcke Poëmata* ' [2] zulk een treffend parallelisme met de '*Roose-mond*' zouden vertonen dat ze ongetwijfeld hun ontstaan te danken hebben aan éénzelfde jeugdige poëzie-roes en aan een onderlinge wedijver om naar het voorbeeld van de in het brandpunt van de bewondering staande Plejade ook mode-, d.z. liefde-sonnetten te dichten.

Het is immers in die bronnenrijke leuvense jaren dat wij eveneens de eerste *literaire neerslag* dienen te situeren van de Harduwijns vermoedelijke gentse escapade in het amoureuze, zoals die pas een decennium later als ' *Weerliicke Liefden tot Roose-mond* ' (1613) in druk het licht zou zien. De ermee samenhangende subjectief-erotische en objectief-literaire aspecten komen beneden ter sprake. Voorlopig moge het volstaan er hier nadruk op te leggen dat de '*Liefden*' werkelijk dagtekenen én amoureus én literair uit 'den eersten aenvanck sijnder Ionckheydt', zoals de verantwoordelijke uitgever Guilliam Caudron sr. getuigt en te noteren dat het baccalaureaat in elk geval de eigenlijke Roosemond-episode afsloot.

Het wereldlijke had nu afgedaan: Justus de Harduwijn, ongetwijfeld daartoe mede beïnvloed door zijn leuvense geestelijke vrienden, trof het definitieve besluit ook zelf geestelijke te worden.

Aangezien er in die jaren te Gent nog geen vast priesterseminarie was gevestigd, begaf hij zich vooraf daartoe - geïntroduceerd door de familie-vriend Maximiliaan de Vriendt en door prof. J. Lipsius - naar Douai: de stad waaraan katholieke gentenaars een dankbare herinnering bewaarden, omdat ze voor hen tijdens de calvinistische regeringsperiode (1577-1584) een veilig toevluchtsoord was geweest; de stad ook waar Filips II een contrareformatorisch georiënteerde universiteit had gesticht, bedoeld als opvangcentrum voor ev. naar buitenlandse protestantse centra uitzwermende nederlandse studiosi; de stad ten slotte waar het kapittel van Kamerijk in 1590 een seminarie had geopend ter theologische opleiding van toekomstige priesters. [3] Aan dit seminarie, zowel als aan de universi-

1 Onder de liminaria van zijn *'Vrouwelick Ciraet van Sint Agnes versmaedt'* ('s Hertogenbosch, 1622) komt een *Klinck-veers* voor, dat waarschijnlijk van J. de Harduwijn is.

2 Pas in 1619 te Antwerpen verschenen.

3 De aldaar studerende seminaristen waren ertoe gehouden na de priesterwijding de hun door het kapittel toebedachte parochiale functie te aanvaarden. Zo is het te verklaren dat J. de Harduwijn einde 1607 tot pastoor benoemd werd te Oudegem-Mespelare, twee standplaatsen waarover het kapittel geestelijke jurisdictie uitoefende. (Zie O. Dambre, *Nieuwe biografische gegevens over J. de Harduwijns verblijf te Oudegem-Mespelare,* in Gedenkschriften oudheidkundige Kring Dendermonde, 1956/2. Belangrijke gegevens ook bij G. Cardon, *La Fondation de l'Université de Douai,* Paris Alcan, 1892, bij A. Pasture, *La restauration religieuse aux Pays-Bas catholiques,* Louvain, 1925, blz. 172 en vlg, en A. Alvin, *Histoire du séminaire de Cambrai,* in Mémoires de la société d'émulation de Cambrai, 1911, t. XX en LXV).

teit, studeerde de Harduwijn nu (sept. 1605-aug. 1606) en genoot er o.a. de bijzondere waardering van de hellenist prof. A. Hojus S J. (graecarum litterarum apud Duacenos professor academicus). Daar trof hij ook de met zijn familie bevriende stadsgenoot Justus Ryckius [1] aan die er reeds een paar jaar verbleef en er in de letteren, de filosofie en de rechten studeerde en die hem einde 1605 ter verwelkoming en aanmoediging een latijnse ode [2]opdroeg, waarin hij hem op het hart drukte de wegen van zijn voorname vader François te volgen, op zijn beurt diens hoge idealen te betrachten en als dichter voor het voetlicht te verschijnen. Aan de kapittelschool en universiteit (± aug. 1606) tot magister artium bevorderd, keerde hij naar Gent terug om er zich in een laatste stadium tot de priesterwijdingen voor te bereiden.

Uit een gentse schenkingsakte d.d. 7 maart 1607 waarin de vader te kennen geeft dat zijn zoon '... Mr. Joos de Harduwijn van intentie es hem te begheven totten gheestelijcken ende priesterlijcken staet, indien hij daertoe van weghen den stoel episcopal gheadmitteert ende ydoine bevonden wordt', vernemen we nog dat hij op 11 april 25 jaar zou worden, 'canonincq van Middelburg' is, 'beghift es gheweest van weghen H. Mr Donaes de Harduwijn, zijnen oom paternel, van eene Bibliotecque, weerdich ten minste vijf zoo zeshondert guldenen', en dat zijn vader 'tot betooghe van alle paternelle affectie ... om zynen zone te meer tot dingniteyt te advancheren in zyne goede intentie' hem o.a. wenst te 'voorsien van competente ende redelijcke alimentatie van zes ponden gr. tsjrs, tot alderstont hij zoude moghen gheadvanceert ende ghepromoveert worden tot eenich gheestelijck officie ofte prebende van ghelijcke ofte meerder weerde ...' [3].

Op 21/22 september 1607 werd hij te Gent door bisschop Petrus Damant tot priester gewijd [4]. En op 3 december 1607 benoemde het ter zake bevoegde kapittel van Kamerijk hem tot pastoor van Oudegem en van Mespelare [5] (bij Dendermonde), toen onder het bisdom Mechelen ressorterend.

1 Zie Namen-Index.
2 Deze in 1605 door Ryckius geschreven en in 1606 te Douai gepubliceerde ode (*Praeludia,* blz. 26-27) levert een bewijs te meer van J. de Harduwijns verblijf aldaar.
3 Zie de tekst in *Hard.* blz. 89-90.
4 Naar het '*Registrum Ordinatorum per Rmum Dum Petrum Damant*' 1590-1609 uit het bisschoppelijk archief Gent, nu op het Rijksarchief Gent, onder nr. B 1437, f58.
Op 14 oktober 1607 celebreerde hij zijn eente plechtige mis, dit luidens een chronogram van Maximiliaan de Vriendt *(Epigr.* 1627, blz. 297) *In Primitias Justi Harduynii:* 'Christe fave, novus ingreditur tua templa sacerdos Harduynius, sacris Christe fave auspiciis&'.
5 Zie de benoemingsoorkonde bij Dambre, *Testament* ..., Gent, 1952, blz. 41. Kandidaten die aan de Kapittelschool hadden gestudeerd genoten natuurlijk de voorkeur, aangezien Oudegem en Mespelare onder de geestelijke jurisdictie van Kamerijk vielen.

We zullen hier niet in bijzonderheden uitweiden over die pastorale periode. Laten we enkel aanstippen dat de Harduwijns apostolaat en zijn poëtische werkzaamheid, tijdelijk begunstigd door het Twaalfjarig Bestand en bestendig gesteund door de aartsbisschoppelijke mecenas Jacob Boonen, zich negenentwintig jaar in de sfeer van de contrareformatie hebben ontplooid; dat hij lid was van de aalsterse Catharinistenkamer en zijn naam een goede klank had in de kringen van dichters en kunstenaars. Zijn dekanale visitatorHenricus Calenus getuigde in 1615 van hem, dat hij een voornaam en hoogstaand geestelijke was, er van zijn sermoenen een grote bekoring uitging en niemand in Vlaanderen hem overtrof in nederlandse taalvaardigheid [1]. Zijn latere ‘ *Goddelicke Lof-Sanghen* ’ (1620), ‘ *Val ende Opstand van David* ’, ‘ *Seven leed-tuygende Psalmen* ’ (1620) en ‘ *Goddelycke Wenschen* ’ (1629) zouden die uitspraak schitterend bevestigen.

Maar de dood is vroeg gekomen: op 26 december 1633 schreef hij zijn testament [2]; op 2 april 1636 vermeldt een uiterste wilsbeschikking dat hij is ‘sieck ligghende te bedde’, en op 21 juni 1636 is hij heengegaan. Hij was nauwelijks 54 jaar geworden.

B. De ‘Roose-mond’-bundel

I. *Bibliografie*

Van ‘ *Roose-mond* ’ is maar één exemplaar bekend. Dat unicum - een in 8° oblong bundeltje van 15,3 op 10 cm -, nu in rood marokijn gebonden, berust onder nr G 8342 op 's Rijks universiteitsbibliotheek te Gent. Het is herkomstig uit de veiling R. Della Faille te Antwerpen in 1878, waarop het als nr 972 aangekocht werd voor 210 Belg. frs. Vroeger had het aan de literator Serrure toebehoord.

Het titelblad draagt de volgende tekst: ‘*De Weerliicke Liefden* // *Tot* // *Roose-mond.* // Eensdeels naerghevolght de Griecksche// Latijnsche // ende Franchoysche Poëten. [typografische versiering als vignet] // t'Handt-werpen, // By Hieronymus Verdussen/ inde X. Gheboden. // Anno M. DC. XIII’. - Er is geen omlijsting.

R. Foncke heeft het bundeltje als volgt beschreven in *Het Boek* (15 febr. 1913, blz. 49-53): - ‘Een klein in-8° bundeltje van 106 bladzijden. Het is doorlopend gepagineerd van 3 tot 104, met arabisch cijfer in de

1 ‘Justus Harduynus, pastor, valde insignis ecclesiasticus; amatur ac commendatur; J.H., qui magnam in concionibus gratiam habere dicitur, et credo; quia in lingua flandrica forte similem, vix superiorem habere puto.’ (Bissch. Archief, Gent, *Acta visitationis districtis Alostensis,* 1613-1633).

2 Men raadplege onze uitgave (Gent, 1952).

buitenste bovenhoek; tevens zijn de eerste bladen van ieder vel nog onderaan aangeduid met gotische hoofdletter A, B, C, D, E, F, G, met volgcijfer tot 5; bij A begint die reeks echter maar met A2; bij G gaat ze niet verder dan G3 (blz. 101). - Behalve op blz. 15, 16 en 26 wordt telkens, in de benedenhoek rechts der bladzijde, van de volgende pagina het beginwoord of een deel er van overgedrukt. - Een paar keren beginnen de stukken met een groter hoofdletter (blz. 9, 25, 32, 65); soms zelfs is deze versierd (blz. 3, 11, 13, 14, 15, 37, 47, 71, 77, 88, 94). - Over het algemeen werd met gotische letter gedrukt; echter niet het "approbatur" of de latijnse liminaria, waarvan het tweede zelfs cursief staat. Ook niet de eigennamen of spreuken; noch de namen uit de antieke mythologie of van de personificaties, die wij er in aantreffen. Met onze letter vinden wij ook nog de antwoorden in het echodicht op blz. 58, alsmede desvoorkomend de opschriften der gedichten. De langere titels hebben twee verschillende letters: die van de opdracht door Caudron heeft cursief-gedrukte regels tussen latijnse; die van het gedicht door David vander Linden, op blz. 94, is ten dele gotisch, ten dele latijns gesteld; hetzelfde merken wij op het titelblad van het bundeltje.' -

Wat de inhoud betreft, omvat de bundel als voorwerk: blz. 1, het titelblad; van 3 tot 8 een proza-opdracht aan de Catharinisten te Aalst, van G. Caudron; blz. 9, een latijnse brief van Erycius Puteanus aan de auteur; blz. 10 een latijns gedicht (14 verzen) van Andreas Hojus; blz. 11-12, twee sonnetten vanTheoderick van Liefvelt; blz. 13, een sonnet van Caudron; blz. 14, een sonnet*Tot Phoebum* van de dichter zelf.

Daarop volgen de eigenlijke *Weerliicke Liefden tot Roose-mond* (blz. 15-93), d.z. 50 sonnetten, met romeins cijfer genummerd van I tot L (XXXII is geen eigenlijk sonnet, maar een 'Echo-'dicht); tussenin de sonnetten, drie 'Liedekens': blz. 25, 9 vierregelige strofen; blz. 32, 10 zesregelige strofen; blz. 65, 11 zevenregelige strofen; blz. 37, een Ode; blz 47-51, 'Elegie tot Ian van Swaerveld constigh Schilder'; blz. 77-79 'Elegie'; blz. 88-92 'Claght-dicht'; blz. 71-73, 'T'samen-clap tuschen den Wegh-gangher met het Duyfken'.

Ten slotte volgen nog: blz. 94-103, een lofgedicht van David van der Linden *De gheboorte der Liefde Gheestelicke / ende Weereltlicke. Ter Eeren Van de Liefden, eer-tijdt beschreven door J. de H. van Ghendt;* blz. 104, een acrostichon-sonnet van F. vander Beken; en op de voorlaatste, ongenummerde blz. de latijnse approbatie van Laur. Beyerlinck, 'Met gratie ende Privilegie, voor ses Iaeren'.

II. *Auteurschap*

De '*Roose-mond*'-bundel verscheen in 1613 anoniem. Guilliam Caudron

verantwoordde de anonimiteit als volgt: ‘Hoe wel dat niemant den Meester van dese gheleerde lieffelijcheydt en heeft connen bewillighen van de selve in het licht te gheven / eensdeels nemende sijne onschult op den ampt die hy teghenwoordich is bedienende ...’, hetgeen een aanvaardbare reden is. Het paste een jonge geestelijke inderdaad allerminst - ook niet nadat een geestelijke boekencensor [1] zich over hem had ontfermd - als minnedichter op het podium te treden. Zijn naam werd derhalve in 1613 angstvallig verzwegen.

Maar de bundel bevat tal van elementen, die ons toelaten zonder veel moeite de sluier op te lichten en de auteur te ontdekken. De sleutel tot het geheim wordt ons al dadelijk geleverd door de latijnse aanmoedigingsbrief van Erycius Puteanus (blz. 71); wie immers diens in 1612 te Leuven gepubliceerde brievenverzameling [2] opslaat, vindt er onder nr XXII dezelfde brief, uitdrukkelijk gericht tot ‘Justo Harduino S.D.’ [3], en gedagtekend 10 mei 1608.

En dan is er de titel van David van der Lindens lofdicht (blz. 94), waarin de initialen van de auteursnaam, benevens zijn geboortestad, voorkomen: ‘de Liefden, eer-tijdt beschreven door J. de H. van Ghendt’. Datzelfde huldedicht verscheen in 1620, als inleiding tot de Harduwijns ‘*Val ende Op-stand van David*’, maar dan met vermelding van de auteursnaam.

Er is ook het eigen getuigenis van de auteur, nl. de verloochening van zijn vroeger ‘Venus ghejancksel’ in de inleiding tot zijn ‘ *Goddelicke Lof-Sanghen* ’ (1620), die overigens een veertiental ‘vermomde’ Roose-mondgedichten bevatten.

Er zijn nog belangrijke getuigenissen van drie tijdgenoten. Jacob Ymmelootvermeldt in 1626, sprekende over Justus de Harduwijn, de volledige titel ‘*Weerliicke Liefden tot Roose-mond*’ [4], Antonius Sanderus prijst de *Roose-mond* in een lofdicht: ‘vivet, Juste, tua sic Rosemunda lyra’ [5], en vermeldt de bundel uitdrukkelijk in zijn bio- en bibliografisch overzicht [6]: ‘varia patrio praesertim idiomata conscripsit, in quibus et ingenuos in Rosemundam suam ignes... elegantissimis versibus decantavit.’ En de dichter Jacob van Zevecote, een neef van hem, brengt in 1623 eenzelfde geluid. In een tot hem gerichte elegie [7] vraagt hij hem of

1 Kanunnik Laur. Beyerlinck.
2 *Epistolarum Apophoreta centuria* IV, blz. 28-29.
3 S.D.: salutem dat (auctor), d.i. de schrijver schenkt zijn groet aan J.H.
4 *La France et la Flandre reformées, ou traicté enseignant la vraye methode d'une nouvelle Poésie Françoise et Thioise harmonieuse et delectable* (Ypre, 1626), blz. 51.
5 *Poemata* (Gandavi, 1621), III Ad Justum Harduynum poetam.
6 *De Gandavensibus* ... (Antwerpen, 1624).
7 *Poemata* (Antwerpen, 1623), Elegiarum liber II, blz. 192: *Ad Poetam Justum Harduinum Gand.*

hij zich wellicht nog koestert in de herinnering aan de oude hartstochten van de betreurenswaardige Roose-mond [1].

En dan is er vooral het slotsonnet van de lofzanger F. vander Beken met de sibillijnse kenspreuk ‘Aensiet de diepte’: het acrostichon ‘Joost de Hardvin’ heft elke twijfel op [2].

III. *Ontstaanstijd*

Omtrent de vraag wanneer de ‘*Roose-mond* ’-gedichten eigenlijk zijn ontstaan, geeft ook Caudron uitkomst: ‘de saecke (is) ghevrocht in den eersten aenvanck sijnder Ionckheydt’ en ‘het zijn Weerliicke Liefden, die eertijts in den bloey-tijdt sijns levens onsen me' guldebroeder heeft uytghestelt.’

Die ‘bloey-tijdt’ of ‘aenvanck der Ionckheydt’ is niet moeilijk af te bakenen.Puteanus' brief, die een antwoord geeft op een aarzelend gestelde vraag van de auteur omtrent publikatie-wenselijkheid, brengt ons alvast naar een periode die vóór 10 mei 1608 ligt, de dag waarop de brief werd geschreven. En de grens ligt zéker nog hoger op; want het is vanzelfsprekend dat het jaar 1607 zo vol geestelijke verworvenheden geen incubatietijd voor wereldse minnelyriek kan geweest zijn, evenmin overigens als de eraan voorafgaande maanden van seminarie-leven of sacerdotale voorbereiding (aug. 1605-dec. 1606). Zo komen we in de leuvense universiteitsjaren terecht, d.i. ± van 1600 tot augustus 1605: een studentikoze tijd die hem in contact bracht met dichterlijke commilitonen, dwepend zoals hijzelf met Plejadelyriek en de amoureuze poëzie in onderlinge wedijver als modesport beoefenend. In die gunstige sfeer ontlook ongetwijfeld ook de Harduwijns herinnering aan, zoals we vermoeden en suggereerden, vroeger al eigen beleefde ‘weerliicke liefden’, en dient de eerste literaire neerslag ervan te worden gesitueerd. Voor die onderstelling pleit ook Caudrons mededeling luidens dewelke de auteur zijn ‘Liefden’ schreef ‘afwijckende van meerder ende ghewichtigher saecken’. Revelerend is het liedeken ‘Roose-mond, neempt dogh eens acht / op de clacht / die ick u droef ontbinde / om dat ick my *verr' en wijt* / voor wat tijt / van u verscheyden vinde’ waarin hij de groeiende twijfel vertolkt of er wellicht ‘yemandt el’ zijn plaats in haar hart heeft veroverd; ‘ick liggh' *hier* in t'verdriet / en ghy zijt *ghinder* blije’ - (*hier,* o.i. te Leuven; *ghinder*, te Gent). Ontroeringen wellen weer op, doen zijn ‘bloed vercruypen’ en inspireren hem tot kristalliseren ervan in mooi geboetseerde sonnetten en oden; van uit een door de scheiding, alsmede door de fantasie verhevigde innerlijke Roosemond-verbondenheid en

1 Beneden komen wij daarop terug. Zie VII.
2 Eerst na 350 jaar door F. J. Couwenbergh ontdekt (De Nieuwe Taalgids, 53e jg., 1960, blz. 174).

onder impuls van uitzwermende modelyriek heeft hij dan te Leuven zijn zoet-zure herinneringen aan een vergleden prille gentse verliefdheid in deinende echo na echo van argeloze verwondering, bedrogen verwachtingen en alle wonden helende, in gedachtenis verankerde serene trouw uitgejubeld en uitgeweend.

Terwijl omstreeks dezelfde tijd in het noorden ook Hooft enBredero en zijn neef Heinsius hun eerste erotische liederen schreven... en '*Den Bloem-Hof van de Nederlantsche Ieught*' aan het bloesemen was... en '*Den Nederduytschen Helicon*' weergalmde van nieuw geluid ...

IV. *Decennium van publikatie-aarzeling:* 1603-1613

Indien nu Justus de Harduwijns primula veris niettemin pas tien jaar later het licht zag, dan ligt de oorzaak daarvan zeker niet uitsluitend in een wellicht al vroeg ontloken sacerdotale schroom, noch in de ermee gepaard gaande vraag of de contrareformatorische priester zich nog met de renaissance-dichter kon verzoenen; daargelaten dat in de zuidelijke Nederlanden de tijdsomstandigheden minder gunstig waren - er zijn daar tijdens het onrustige eerste decennium van de 17e eeuw opvallend weinig poëzie-bundels verschenen - moet onze auteur al voordien door een 'poëtische' schroom bevangen zijn geweest: 'de saecke en was het aenschijn des weerelts niet weerdigh', meende hij, naar Caudron getuigt; wat hij trouwens zelf met klem zal bevestigen in zijn 'Sonnet tot Phoebum': 'onnuttich kenn' ick my... die noynt en hebb' alsnoch hem (Phoebus) weerdighs yet gheschreven'. Dergelijke aarzeling uit inferioriteitsbesef is bij jonge auteurs veel voorkomend, en ze is vooral verklaarbaar, wanneer hun poëzie uit amoureuze impulsen opwelt. Wie dan, spijts de op dat gebied heersende reserve, toch het forum betreedt, voelt zich tot zelfverdediging genoopt; de eigen lading verontschuldigt hij door te wijzen op illustere precedenten. Zo rechtvaardigde b.v. Daniël Heinsius, in een brief aan Huygens, zijn minnelyriek door er nadruk op te leggen dat ook de beste dichters niet aarzelden zich door de liefde te laten inspireren. Anderen daarentegen kunnen hun aarzeling pas veel later overwinnen, zoals o.a. J.D. Heemssen, die tot in 1619 wachtte om zijn gelijktijdig met '*Roose-mond*' ontstane '*Wereldlijcke Poëmata*' uit te geven. Bij de Harduwijn zal het bewustzijn van de geestelijke roeping naderhand wel het sterkst geremd hebben. Zonder de aandrang van een gezaghebbend mecenas en van bewonderende vrienden zou '*Roose-mond*' wellicht nooit het licht hebben gezien. En ook dan zal hij zich nog angstvallig beroepen op het voorbeeld van andere minnedichters (sonnet II).

V. *Patronaat van het renaissancistisch georiënteerd driemanschap: Puteanus, Caudron en van der Linden*

De humanist, prof. Erycius Puteanus, opvolger van Justus Lipsius te Leuven, was die mecenas. Hij was in die jaren een lichtbaak en een stuwkracht voor velen. Zijn intree-rede [1], met geestdrift gewijd aan de voortreffelijkheid van de eigen moedertaal, bracht een verrassend nieuw geluid en vond diepe weerklank. Hij is er de woordvoerder van renaissance-opvattingen [2], en zijn betoog herinnert meermaals aan du Bellay's 'Deffence...' De universitaire jeugd spoorde hij aan om, benevens de klassieke talen, ook de eigen landstaal te waarderen en te beoefenen, als de zuiverste tolk van de volksaard en alleen in staat de diepste wezenseigenheid uit te drukken. En wat het Nederlands betreft, wees hij er op dat de voortreffelijkheid en kernachtigheid ervan in de jongste tijd, dank zij het streven van de puristen, in hoge mate toegenomen was. Zijn pleidooi weerklonk als een bazuinstoot, en wekte veel sluimerende krachten; aarzelende jonge dichters raadpleegden hem en beijverden zich om, naar het voorbeeld van de Plejade - die reeds een halve eeuw vroeger haar triomfen gevierd had - een nieuwe, nationale poëzie te doen ontluiken. Met alwie naam had in het intellectuele leven van de Nederlanden stond Puteanus in betrekking: metHooft, de Groot, van Baerle,Cats, Anna Visscher, Huygens,Heinsius e.a. in het Noorden; met Rubens, van Nieuwelandt, Verstegen, de Vree,Ymmeloot, Caudron, van der Linden e.a. in het Zuiden.

Ook Justus de Harduwijn wendde zich tot hem en vroeg om raad. Hij leed onder een gewetensconflict: het publiceren van 'weerliicke' minnepoëzie leek hem niet goed verenigbaar met priesterlijke waardigheid en pastorale bezorgdheid, maar de poëtische verwoording van zijn Roosemond-avontuur bleef hem bekoren en zijn zich verdiepend dichterlijk bewustzijn begon de sacerdotale schroom te overwinnen.

In dit verband mogen wij geenszins uit het oog verliezen, dat hij zich in de eerste maanden van zijn verblijf in de landelijke, afgelegen standplaatsen Oudegem-Mespelare, te midden een nog al eigenwillige en achterlijke, ten dele weerbarstige en door de buitensporigheden van beeldstormers geschokte bevolking, ontegensprekelijk eenzaam en ontredderd moet hebben gevoeld. Voor zijn ontvankelijk gemoed werd het een barre ervaring, de ontgoocheling van de jonge sacerdos die voor het eerst de kloof tussen ideaal en werkelijkheid gewaar wordt. Het aanvankelijk afgeremd elan van de priester leidde tot zelfinkeer en tot herop-

1 *Juventutis belgicae laudatio* (Lovanium, 1607).
2 Evenals later Petrus Scriverius te Leiden in zijn voorrede tot Heinsius' *Nederduytsche Poemata* , 1616.

flakkeren van vóór-priesterlijk dichterlijk bewustzijn; en het fluïdum van het poëtisch vermogen werd gevoed door de herinnering aan de eerste roes van vroegere omgang met de Muzen. Bovendien zal de natuur hem in de eerste lente van zijn leven-te-lande een opluchting en een toevlucht hebben geboden: haar geborgenheid schonk hem een nieuwe poëtische incubatiesfeer. En vanzelfsprekend zal hij dan vlug contact hebben gezocht met enigszins hogerstaanden en gelijkbesnaarden uit de buurt: met de factor van de Catharinisten teAalst Guilliam Caudron sr., met de geschiedschrijver en dichter uitDendermonde, de raadspensionaris David van der Linden(Lindanus), met de dichters Theoderick van Liefvelt, F. van der Beken en anderen.

Die kennismaking opende nieuwe horizonnen: de vrienden waren opgetogen bij het ontdekken van een echt dichter en koesterden hoge verwachtingen, hijzelf wist zich voortaan geborgen in een kring van door eenzelfde renaissancistisch ideaal bezielde kunstgenoten. Dat zij in hun geestdrift uit alle kracht bij hem aandrongen opdat hij zijn zangerige verzen en melodieuze sonnetten in het licht zou geven kunnen wij geredelijk onderstellen.

Opgelucht zal hij dan Puteanus' antwoord dd. 10 mei 1608 hebben ontvangen: één en al lof voor de jonge dichter, die als leider van een nieuwe generatie wordt begroet. Met aandrang smeekt Puteanus hem zijn zo dauwfrisse poëzie niet langer als minderwaardig te minachten, en de dichterlijke roem niet te ontwijken; ook elke angstvalligheid betreffende het gegeven tracht hij te ontzenuwen. Hij blijkt er echt van overtuigd, dat de publikatie van de Harduwijns ‘Amores’ in de zuidelijke Nederlanden het bewijs zal leveren van wat ware poëzie in de moedertaal in wezen is en vermag.

En toch werd voorlopig nog niets aan de pers toevertrouwd. Waarschijnlijk zullen ambtsbezigheden en intermitterende godsdienstige bezwaren verder hebben geremd; en de dood van zijn vader (21 okt. 1609), waaronder hij naar het getuigenis van Sanderus [1] zwaar leed, zal hem wel tijdelijk in andere dan Roosemond-zorgen hebben gedompeld.

Tot dan in 1611 een poëtisch proefballonnetje opgelaten werd: als bladvulsel van Puteanus' *Comus* -in-vertaling verscheen een anonieme *Lof mijns Liefs Haer-Tros,* door de uitgever een ‘kuysch min-liedt’ genoemd, en bedoeld als een bewijs van ‘wat onse spraecke doen kan als zij een fraey verstandt ghevonden heeft.’ [2] De geheimzinnige publikatie van dat ‘lieffelijck verhael van eenen hayr-tros blond’ [3], het jaar daarop ge-

1 *Poemata* (1621) III ‘Ad Justum Harduynum in funere Francisci Patris poetae’.
2 Zie achteraan de aantekeningen en bronnen.
3 G. Caudron, huldesonnet onder de liminaria van Roose-mond.

volgd door het verschijnen van Puteanus' lofbrief [1], kan het motorisch moment geweest zijn, dat zijn vrienden onweerstaanbaar aanzette tot verdere onthullingen. Zulk een licht - 'deser eeuw' een licht' [2] - mocht niet langer onder de korenmaat verborgen blijven. Guilliam Caudron sr, de factor van de aalsterse Catharinistenkamer, nam in samenwerking met David van der Linden uit Dendermonde en nog enkele vertrouwden het initiatief tot het uitgeven van 'cleyne proefstuxkens' uit de poëzie van zijn vriend. Hij deed het welbewust en enthousiast 'op dat ick ons van ons eyghen goet niet teenemael en beroove.'

Evenzeer als Puteanus is Caudron overtuigd van de voor zijn tijd ongewone schoonheid van de Harduwijns poëzie en jubelt hij om het zuiver taalgehalte ervan; hij prijst de bundel 'als een schauw-stuck', dat 'aen alle reden-rijcke Dicht-Caemers vertooght (mag) worden', 'ende voorgheleydt den vernuftighen spits van alle Nederlandsche Verstanden'.

Zijn opdracht aan de Catharinisten is een geestdriftig manifest in renaissance-geest; zij is doortrokken van Plejade-theorieën en zelfs van rechtstreekse du Bellay-ontleningen: alle talen zijn in de grond gelijkwaardig, volmaakter kan een taal alleen worden door de toewijding van haar beoefenaars; het is derhalve plicht de landstaal te cultiveren, te zuiveren en te verrijken, opdat ze volmaakt echo van geestes- en gemoedsleven zou kunnen worden. Wat Fransen, Italianen en Spanjaarden vermochten, kunnen ook de Nederlanders bereiken: ook 'wij hebben de macht ende bequaemicheyt om onse taele tot boven die groene t'soppen van dat twee-gheberghte hoogh-moedelijck te doen rijsen, sonder den Franchoys, Spaignaert of Italiaen in eenigh deel te moeten wijcken'. Tot staving van dat betoog geeft hij zijn 'proefstuxkens' uit: ze zijn hem een verkondiging van nieuwe echt-poëtische schoonheid en een rehabilitatie van het Nederlands in de zuidelijke gewesten. Dit is overigens het refrein dat opklinkt uit alle lofdichten die de cyclus omkransen: Andreas Hojus gewaagt van een 'novus spiritus'; Theoderick van Liefvelt prijst de auteur als 'der eeuw' een licht';Caudron looft nog in een afzonderlijk sonnet 'die reyn-Vlaemsche tael';van der Beken jubelt om 'dit schoon licht der Nederlandsche taele'; en van der Linden bezingt op zijn beurt de 'louter Vlaemsche taele'.

In hoever de auteur toen zelf enig aandeel aan de samenstelling van de bundel heeft gehad, is een interessant probleem. Want het is nauwelijks aan te nemen dat de publikatie zo maar zonder zijn medeweten gebeurde en alleen aan de 'dieverije' van de zich verantwoordelijk noemende uitgever G. Caudron sr. zou te danken zijn. Wel beweert Caudron in zijn opdracht: 'hoe wel dat niemant den Meester van dese gheleerde lief-

1 Zie boven.
2 D. van der Linden, lofdicht *De Gheboorte der Liefde...* in *Roose-mond.*

felijcheydt en heeft connen bewillighen van de selve in het licht te gheven (eensdeels nemende sijne onschult op den ampt die hy teghenwoordich is bedienende / eensdeels omdat de saecke ghevrocht in den eersten aenvanck sijnder Jonckheydt / het aenschijn des weerelts / soo hy seyde / niet en was weerdigh); nochtans wesende eenigh deel derselver / van weghen diese schijnt te verworpen / my ter handt gecommen / hebbe dies niet tegenstaende my derven verstauten / op dat ick ons van ons eyghen goet niet teenemael en beroove / dese in Druck te laten uytgaen'. Maar lijkt die hele argumentatie niet veeleer die van een sluierwevende pleitbezorger, handelend ingevolge een met de auteur aangegaan compromis? Anonimiteit en een zekere beperking mogen we als diens voorwaarden onderstellen. Vanzelfsprekend anonimiteit, ten overstaan van de met het priesterschap weinig strokende aard van de gedichten, en dus een zich verschuilen achter een zgn. verantwoordelijke uitgever en een kring van lofzingende bewonderaars; beperking ongetwijfeld, in die zin dat een keus uit de vroegere minnedichten diende te geschieden (eenigh deel derselver), en wel een strikt persoonlijke keus uit geëpureerde vroeger ontstane cyclussen: de kiese situatie van de auteur noodzaakte tot uitschakelen van ev. al te zinnelijke of zwoele accenten, alsmede tot beredeneerd rangschikken in een moreel niemand aanstoot gevende gedachtengang en bundeling, nl. de trouwe gedachtenis aan een onbeantwoord gebleven argeloze jeugdverliefdheid.

Opvallend is daarenboven dat de auteur ter afronding van de sonnettenkrans nieuwe gedichten heeft moeten schrijven; zoals ongetwijfeld het inleidend 'sonnet tot Phoebum', het opdracht-sonnet I, het verantwoordingssonnet II, waarin verontschuldigend wordt verwezen naar tijdgenoten-minnedichters: zijn neef Daniël Heinsius, de toen populaire neo-latinisten Lernutius (Lernaut) en Bultelius(Bulteel), zijn vriend Lindanus (David van der Linden), en het testamentair slotsonnet. Het zo volmaakte centrale synthetische sonnet van de 'Blind-man' (XXV) met zijn ondertoon van bezinning werd ook wel een nieuwe aanwinst; en wellicht nog enkele sonnetten uit de woud- en de minder evenwichtige slotcyclus, waar het gold de krans naar petrarcistisch model af te ronden. Daar zijn nog de eigennamen 'Onsen Ver-linden' (s. II), 'Ferdinand Bert, constigh Schilder' (s. XVII) en 'Jan van Swaerveld, 'constigh Schilder' (Elegie), die tot de dendermondse vriendenkring behoren en eerst omstreeks 1613 als getuigen konden worden opgeroepen. En ten slotte zijn de Puteanus-brief en het Hojus-lofdicht vooraan in de bundel documenten die de auteur zelf bezat en die enkel op zijn aandringen konden worden gepubliceerd.

In de definitieve vorm waarin de bundel in 1613 het licht zag, d.i. in zijn evenwichtige cyclische bouw, (waarover beneden) draagt hij alle

kenmerken van een bewust en persoonlijk ontworpen structuur waarachter de auteur zelf schuil gaat, en geenszins de inleider Caudron. Zijn eigen kiese situatie dwong hem er toe zelf het stramien te vlechten en enkel het weven van een sluier aan zijn vriend over te laten.

Aldus triomfeerde de 'dichter' en kon 'sacerdotale wijding' worden verzoend met serene herinnering aan 'reyn-eerbaere' minne.

VI. *Algemene inhoud, bouw en samenhang, cyclische structuur*

Vertolking van ontluikende, maar vlug teleurgestelde verliefdheid, kleine idylle en tragedie van het aan elkaar voorbijglijden van twee jonge harten, dichterlijke reactie van een argeloze minnaar op het wisselend lonken en luiken der ogen van een geliefde: dit alles vinden wij in de '*Roose-mond*'. Vaste magneet en bindend literair motief zijn, benevens secundair het haar, de ogen: zes en zestig maal worden zij opgeroepen als bronnen van betovering, teleurstelling en hunkering. De verliefde op Roosemond leeft en kwijnt in het 'raeyssel van haer ooghen', 'biende vreught en droefheydt van ghelijcke!' (s. 4). Hun lof en toverkracht wordt bezongen in sonnet na sonnet (4-11), het tanen van hun licht omfloerst ook de dichter met droefheid (12-15), wekt onrust en twijfel in zijn hart (Liedeken, en s. 16-20), en leidt tot bezinning en tot de Blinde-man-vereenzelviging (s. 25); 'ooghendolinghe' veroorzaakt berouw (s. 27), dan weer 'hopen en duchten' en nieuwe hunkeringen (lof van het kussen, s. 38 en Liedeken); tot de onmeedogende hem in wanhoop dompelt (s. 45-49) en hij ten slotte in zalige herinnering aan het 'paradijs heurs ooghen' (s. 50) verzakend berust in de ascese van trouwe gedachtenis (Claght-Dicht, 71).

De bouw en samenhang van de bundel [1] ziet er, behalve de liminaria (Caudrons opdracht, de brief van Puteanus, de lofdichten van Hojus, van Liefvelt en Caudron vooraan, en de lofdichten van van der Linden en van der Beken achteraan), als volgt uit:

A. - *Inleiding*

1. Voorafgaand opdracht-sonnet 'Tot Phoebum', met vooropstelling van het minnaar-zijn.
2. Opdracht tot Roosemond van 's dichters 'onblusschelijcke liefde-spranghen' (s. I).
3. Rechtvaardiging van minnelyriek, met nadruk op liefde als inspira-

1 Hierbij werd voor wat de structuur betreft, ten dele afwijkend van de 1e editie, dankbaar gebruik gemaakt van de voornaamste suggesties van M.A.F. Ostendorf ('De cyclische bouw van... Roose-mond' in *De Nieuwe Taalgids,* 50e jg. 1957, blz. 305-314). De hieronder tussen [] geplaatste teksten bevatten suggesties Ostendorf.

tiebron (‘den naem die de Liefd' gheprint heeft in mijn herte’) (s. II-III).

B. - *De ogencyclus:* in de ban van lonken en luiken van Roosemonds ogen. (s. III-X, Liedeken I, s. XI-XV, Liedeken II, s. XVI).

1. Na een algemene verheerlijking van de attributen van Roosemonds bekoorlijkheden (hair, tanden, wanghen, lipkens, mond, handt, ooghskens, borstiens, keel, cuskens, spraeck) worden in lyrische climax Rs fascinerende ogen bezongen, alsmede in het synthetisch sonnet IX hair, hant, spraeck, die het hart van de dichter veroverden en met eros-onrust vervullen.

2. In het centraal negenstrofisch ‘Liedeken’ (I) bezint de dichter zich afwisselend lyrisch jubelend en episch bespiegelend op de geheimzinnige toverkracht van de ogen die zijn hart hebben geraakt, maar die ‘nu zuer, nu zoet’ bieden, wat hem tot het inzicht brengt dat in hun ‘raeyssel light (zijn) leven én (zijn) doot’. Het ervaren van dit tragisch dualisme overschaduwt zijn argeloze vreugde en kondigt een smartelijke tweestrijd aan die zich beurtelings in lof- en in klaag-dichten zal ontladen.

3. De deining van hoop en vrees ‘naer haer ooghen wil (te) sterven oft leven’ geeft aan de sonnetten XI-XV, een diepere bewogenheid; angst om Rs ‘grammen moedt’ en het zich ev. afwenden van haar ogen verhevigt de onrust, maar ook de hunkering in overgave des harten te volharden (XIIII, 14) en het vuur in eigen hart aan te wakkeren (XV, 14). De bereidheid de geliefde in elk geval trouw te blijven verraadt groeiende onrust (XI, 6-8; XIIII, 14).

4. Aansluitend bij het in s. XV, vs 1 geopperde vermoeden ‘sal ick uw' ooghskens dan niet meer moghen aenschauwen’, voeren de eerste vier strofen van het daarop volgend ‘Liedeken’ (II) in medias res. Het suggereert de concrete autobiografische situatie ‘verr' en wijt / voor wat tijt’ van de Geliefde gescheiden te zijn (wat wij van uit dit perspectief ev. kunnen interpreteren als: gescheiden te zijn van een gents liefje tijdens de studiejaren te Leuven), zodat de erotische gloed intussen nog enkel door herinnering, verbeelding en verlangen kon worden geactiveerd. Het releveert daarenboven de bespiegeling over het ev. ‘wanckelbaer herte van een vrauw’ waarin het afgescheiden zijn de dichter dompelde, en alweer de elke twijfel overwinnende reactie van de minnaar bereid tot ‘wachten’ en zich intussen vermeiend in zijn smartelijke verliefdheid: ‘mijn hert en wilt ghehinghen niet / da'ck my loss'uyt dees pijn’, zoals hij getuigt in het op s. IX symmetrisch afgestemd en Rs schoonheidsaspecten samenvattend sonnet XVI, dat de ogencyclus afsluit.

C. - *De Cupido- of Portretcyclus* (s. XVII, Ode, ss. XVIII-XXIII).

Bij afwezigheid van Roosemond roept de dichter-minnaar de bemiddeling van ‘den God der min’ in om in zijn hart al haar schoonheden tot een bekoorlijker beeld te boetseren dan wat zelfs een groot kunstschilder maar op ‘bert’ zou vermogen (s. XVII).

Cupido verschijnt dan zelf en treft met zijn pijlen zijn ‘hert van binnen teenemaele’, zodat de liefde wordt aangewakkerd (Ode). De pijn van de pijlen waarmede Cupido het hart doorwondde zal hem voortaan met welbehagen vervullen; de gloor van dit welbehagen zal, ook tranen-omfloerst, nooit meer geheel doven. Door herinneringen verhevigd hunkeren zijn verlangens nu feller naar haar schoonheid (s. XVIII). Innerlijk voelt hij zich helemaal van haar afhankelijk (s. XIX, 9) en volgt in de lente de bij wijlen zo wrede god der min Cupido (s. XX), des te gereder daar deze Rs-beeld met zijn mooiste attributen heeft bekleed (s. XXI;

XXII) en dit veel bekoorlijker dan om het even welke kunstenaar het zou hebben gekund (XXIII, slotsonnet van de Cupido-cyclus).

Cupido die Rs schoonheden in het hart van de minnaar afbeeldt, is de draad die deze reeks gedichten tot een eenheid verbindt; terwijl de schoonheidsverheerlijking zelf logisch bij de ogencyclus aansluit.

[De lyrische ogen- en de eerder epische portretcyclus met elkaar vergelijkend, heeft M.A.F. Ostendorf terecht op hun parallellisme gewezen: het eerst en het diepst wordt de dichter in beide cyclussen door de aanminnigheid van de ogen getroffen, daarna door andere schoonheids-aspecten; Cupido treft de dichter in het hart (Ogenc. s. IX, 13 - Cupidoc. s. XVII, 14; Ode; s. XX, 14; s. XXI en XXII; ondanks beider intermitterende wreedheid besluit hij én de ogen (s. XIII, s. XIV) en Cupido (s. XX) te volgen; en naar het einde van de ogencyclus toe verzucht de dichter in s. XV, 1 ‘sal ick uw' ooghskens dan niet meer moghen aenschauwen’ ... ‘uyt mijns herten vier sal ick een ander (claer baecke, vs 12) stichten’ (s. XV, 14) - terwijl de slotverzen van de portretcyclus (s. XXIII, 13 en 14) eenzelfde echo laten horen ‘mijn hert sal dienen dan voor u schoonheydt / in ste van coper / en van bert en van papier aleyne’. Al intenser gloort het hart, naarmate de scheiding zich affirmeert en zich bestendigt. En Ostendorf concludeert uit dit parallelle verloop dat beide cyclussen op twee verschillende momenten van inspiratie zijn ontstaan en in de later samengestelde bundel zijn bijeengevoegd ten einde een traditiegetrouwe ‘eerste helft’ te vormen.]

D. - *De Woudcyclus:* teleurstelling en twijfel. Het ‘hair’ als bindend motief en omraming. (s. XXIV, s. XXV, [Elegie] - s. XXVI, s. XXVII, s. XXVIII, s. XXIX, s. XXX // s. XXXI, s. XXXII,

s. XXXIII, s. XXXIV, s. XXXV, - s. XXXVI, s. XXXVII).

1. Teleurgesteld door de durende afwezigheid van de geliefde en gekweld door het verstrikt blijven in de aanlokkelijkheid van haar haarvlechten, zoekt de dichter heul voor de ‘ondraeghelijcke pijne’ in de afgescheidenheid van ‘een loover-schauw’ [wat boven in s. XIV, 7 al werd gesuggereerd: ‘versteken sal ick my erghens uyt t'openbaer’]; daar zijn Cupido en ‘de Doot’ [op wie hij reeds in s. VIII, 10 een beroep had gedaan] wel aanwezig, maar de ene ‘sonder ooghen’ en de andere zonder spraakvermogen (‘stom’), blijven ze onbetrouwbare getuigen die niet eens zijn nood aan R. kunnen boodschappen (s. XXIV).

2. Aansluitend bij de slotwoorden ‘sonder ooghen’ volgt het introspectieve ‘Blind-man’-sonnet: een centraal bezinningsmoment over het weerloze hart van de minnaar, de peinzende klacht van wie zich van de broosheid des harten, d.i. van eigen geestelijke blindheid bewust is geworden (s. XXV).

3. In een ‘Elegie’, waarin het traditioneel petrarcistisch portret de schoonheidsbeschrijving afrondt, vertrouwt de dichter het volmaakt all-round uitbeelden van R. toe aan een kunstschilder die, in tegenstelling tot ‘Bert’ (s. XVII) en zelfs tot ‘Apelles’ (s. XXII) wel bij machte is het ideale portret te boetseren: alsof hij op dit ogenblik van desolaatheid heel de tover van haar aanminnigheid voor zijn gefascineerde ogen nog eens in een apotheose wou oproepen.

4. Niettemin blijven vragen naar het geheim van de liefde hem kwellen, zonder dat één antwoord hem bevredigt en hoop als ‘soete voester-vrauwe’ hem vreemd blijft (s. XXVI). [Het eerste vers ‘Indien Liefd' is een kindt...’ knoopt rechtstreeks aan bij het laatste uit het vorige sonnet ‘En ick van een blind kindt...’]

5. De door ‘een blind kindt alom besijden’, d.i. om de tuin geleide en teleurgestelde dichter trekt zich dan in de eenzaamheid van het woud terug om er als ‘hermijt’ ‘de dolingh’ van zijn ogen te bewenen, nog enkel troost vindend in de voor zijn geest verschijnende ‘Schildery der Liefd' en van (z)ijner Jonckvrauwe’, zoals in de ‘Elegie’ ontworpen (s. XXVII).

6. Nuanceringen van eenzelfde melancholische stemming, in symbolische en mythologische natuurvoorstellingen ingekleed, komen tot uiting in de sonnetten XXVIII-XXXI, totdat na een ‘Charon’-dieptepunt een glimp van hoop dat ‘naer t'suer soo comt het soet’ opluchting schenkt in het vertrouwen op mildere bejegening vanwege R. (sextet). Maar in de Echo-sonnetten (XXXII-XXXIV) openbaart Cupido zich alweer als loutere kwelgeest, met het gevolg dat de opgeroepen herinnering aan R. wel wordt verhevigd

maar de minnaar bedrogen uitkomt. Hem blijft niets anders over dan met ‘doorsneden hart’ de naam van R in de schors van een ‘linde loover-rijck’ te kerven.

7. De dichter komt dan tot het inzicht dat, terwijl de kwelgeest Cupido zich steeds weer luchthartig uit de door hem ontvonkte erotische vuurgloed kan bevrijden, hijzelf er het slachtoffer van blijft en er onder de as van zijn door verliefdheid verteerd hart een ondoofbare vonk blijft smeulen, die ‘gelukkig’ in fellere gloed weer kan oplaaien (s. XXXVI).

In het synthetisch slotsonnet van deze Woudcyclus, met tal van reminiscenties [1] aan woorden en beelden uit de ogen- en woudcyclussen, confronteert de dichter zich met de geliefde en biecht haar van uit een tweestrijd ‘tusschen hopen en duchten’ op wat hem op het hart ligt (s. XXXVII).

[Alweer kan hier op tal van motiefovereenkomsten met de vorige cyclussen worden gewezen: het haar als band (ook in s. IV, V, IX en vooral XVI 1); Cupido, het ‘cleyn kindt vol fenijn’ (s. VII 7, s. XXXIV 12); zijn ‘eeuwich-duerigh vier’ (s. VII 13, s. XXVII 7; het leven-en-doodcontrast uit s. IV 14, s. VI 8, Liedeken I slot, s. XII 14, s. XIII, s. XIV ook in s. XXXI en s. XXXVII 7; de hoop uit s. XIII 1, Liedeken II slot, s. XVI 12 ook in s. XXVI 12-14, s. XXXI 10 en s. XXXVII 4 en 9; de spot uit s. VII 10, s. XIII 5-8 ook in s. XXXI 5-8, s. XXXII 5, s. XXXIV 5-8, XXXV 4; in de ban van R. s. XVI en XXVI 6; door R. beproefd, s. XIII 3-4 en s. XXXIII 9-10.]

E. - *Idyllisch Intermezzo:* Basia-gedichten (s. XXXVIII, Liedeken III T'Samen-clap).

1. Fel contrasterend met de ‘webbe’ van ‘hopen en duchten’ voert s. XXXVIII naar een eldorado van louter welbehagen, waar alle door natuurmildheden geschonken geluksmomenten en ook de bekoring van Rs ogen in innigheid nog worden overtroffen door de bedwelming van ’dry cuskens achter een van heuren mond ghesonden’.

2. En dan rankt diezelfde kus-hunkering doorheen het elf-strofen-

1 Naar Ostendorf, blz.312-13. Vgl. s. XXXVII 1 met s. IX 12;
Vgl. s. XXXVII 2 met s. IV 14 en VI 8. Liedeken I 36, s. XII 14, s. XIII, XIV;
Vgl. s. XXXVII 3 en 10 met s. VIII 7-8, XV 4, XXIV 2, XXVI 7-8, XXVIII 12-14, XXXII 3-4;
Vgl. s. XXXVII 4 en 9 met s. XXV 9-10, XXVI 12-14, XXVII 12, XXXI 10-11;
5 met s. XXV 14, XXXIV 12-14; 8 met s. XXIV 6, XXVI 13, XXVIII 4 en 12, XXIX 6, XXX 5-6;
10 met 3. XXVII 11, XXVIII 4, XXX 4;
Vgl. s. XXXVII 13-14 met s. XVI 1-2, XXIV 3, XXXVI 6 en 9-10.

vlechtwerk van het volgend ‘Liedeken’ om er een volheid van gelukzaligheid te bereiken.

3. Het vertrouwelijk gekoos met een ‘galle-loos Duyfken’ in de anacreontische ‘T'Samen-clap’ besluit het intermezzo. Het is alsof de dichter-minnaar elke teleurstellende liefdesontroering een ogenblik vergetend, in bedwelmende herinnering en hoop herademt en zich in zijn argeloosheid geheel blootgeeft.

F. - *Kleine Maan- en Tranencyclus* (s. XXXIX, XL, XLI, Elegie, s. XLII-XLV).

1. Na die lyrische ontboezeming ontvouwen zich voor het oog van de dichter in fellere nuancering dan te voren de schoonheidsaspecten van de geliefde, die hij nu bij de ‘verliefde Maen’ en bij ‘Aurora, blom der vrauwen’ vergelijkt, waarbij zelfs ‘de rooskens altemael bloeyend' op eenen dagh’ verbleken (s. XXXIX). Daarop verzoekt hij de ter zake ervaren ‘nacht-godinne’ hem in 't geheim naar zijn ‘lieve Jonckvrauw’ te geleiden om haar zijn hart te kunnen aanbieden (s. XLI). Als nieuwjaarsgift schenkt hij R. dan zijn in-goed hart en smeekt haar het mild te onthalen en het te ‘herbergen’ bij het hare (s. XLI).

2. Dat dit echter niet geschiedde blijkt uit de volgende ‘Elegie’, waarin de ‘violetjens soet’ die R. hem als enig tegenpand schonk met haar uiterlijke bekoorlijkheid worden vereenzelvigd en bijzonder innig als symbool van de gedachtenis bezongen. Want het tuiltje viooltjes ‘in ste van (de) Jonckvrauwe’ (vs 30) biedt hem maar een ijdele ‘vreughd' in droefheydts noot’ (vs. 27) en het dringt stilaan tot hem door dat ze eigenlijk een teken van vaarwel betekenen; niet alleen ‘kussen’ maar ook ‘tranen’ verkondigen nu onder ‘treuren ende suchten’ zijn teleurstelling.

3. Voor de dichter wordt het hachelijk. Droefheid overmant hem. Tranen ‘oorkonders openbaer van (zijn) verborghen pijn’ vloeien overvloedig, geen gewone tranen echter maar een in zijn wenende ogen gedistilleerd amalgaam van al het Roosemond-intiem-eigen schone, bloeiende, geurige, deugdelijke (s. XLII). [Stilistisch alweer gekenmerkt door overeenkomstig beeldend woordgebruik].

Nu het vast staat dat R. weigerachtig blijft en hem ‘ontreckt (haar) sorgh' en heylbaer handt’, verzoekt hij haar ten minste de uitdagende flikkering van haar ogen enigszins te milderen (s. XLIII). Tot nieuwe introspectie in de hopeloos geworden toestand gedwongen (s. XLIV), richt hij een ultieme door wanhoop ingegeven waarschuwing tot R. en staat op het punt zich te hullen in een wanhoopskleed ‘van grof-ruyt-asch-grau hair’ (s. XLV).

G. - *Uiteindelijke smeekbede- en getuigeniscyclus:* gericht tot Cupido en Roosemond (s. XLVI, XLVII, XLVIIl, XLIX, Claght-Dicht).

1. De dichter-minnaar verwijt de kwelgeest Cupido nog steeds in zijn hart 't'vier groeyende' te houden en hunkert naar het ogenblik waarop dit zal kunnen worden uitgedoofd (s. XLVI). Maar Cupido kent geen respijt en verhevigt nog de brand in zijn onrustig hart (s. XLVII).

2. Een laatste maal klopt hij nog twijfelend aan bij R. die zijn hart 'ghestolen' heeft, opdat zij het hem ofwel terug zou geven, of zo niet hem dan 'in ste van dat' het hare zou schenken (s. XLVIII).

3. In het op de driegolf 'Cupido-Venus-Roose-mond' gebouwd introspectief sonnet XLIX overschouwt de dichter nog even de brandpunten en kernaspecten van zijn noodlottig liefdeservaren, waarbij het tot hem doordringt dat R. een belichaming is én van Cupido én van Venus, en zijn 'siel, hert (en) vrijichede' helemaal in haar macht heeft (quetst, brandt, bindt).

4. In een synthetisch 'Claght-Dicht' wordt ten slotte de aard van zijn liefde definitief omschreven: het liefdevuur, dat Roose-monds ogen eens (d.i. 'eertijts in den bloeytijdt sijns levens') in zijn hart hebben ontvonkt en dat zij 'menighwerf' (vs. 5) op de proef heeft gesteld, is niet meer te blussen ('my selven heb ick in uwe liefd' verloren' (vs 14). Al weet hij dat het geen zin heeft zich over haar weigerachtigheid en onbereikbaarheid te bedroeven, toch kan hij zijn gedachten noch zijn hart van haar afwenden. Alhoewel zij hem heeft versmaad om anderen ('thien ende thiene' vs 21) eventjes te bekoren, heeft hij zelf nooit gepoogd in 'het prieel van duysent schoonicheden' (vs 38) 'met ander te verblijden' (vs 30) en is hij haar onwankelbaar trouw gebleven ('als een roots in zee... ongheroert', vs 33-35). Haar verwijtend aldus een 'kint van Venus' (vs 43) te zijn, is hij er zich in geweten bewust van 'in sijn liefde (geweest) te zijn stantvastigh en ghetrauwe' (vs 62) en het te hebben gehouden bij 'één hert' en 'één lief' (vs 68). Zo zal hij in herinnering en verbeelding en in uiteindelijke geestelijke trouw lijdend in zijn noodlot berusten 'soo langh als in de locht de sterren sullen staen' (vs 71).

H. - *Epiloog:* Testament van trouw (s. L), waarin de dichter-minnaar aan zichzelf afstervend 'het diepste van haer hert verkies(t) voor (zijn) graf' (vs 9).

Uit dit overzicht blijkt alvast de logische samenhang en de bewust ontworpen structuur: alle '*Roose-mond*'-gedichten zijn door hun inhoud

en woordnuancering hecht met elkaar verbonden en vormen aldus een cyclisch geheel [1]. Na een lyrische opvlucht onder de flikkering van lonkende ogen en een aanrimpelende bezinning in naderende deemstering van twijfel, is er de centrale inkeer tot het eigen hart met daaropvolgend een uitdeinen van gevoels- en bespiegelingsreacties. Elk sonnet of gedicht kan zelfstandig uit de cyclus worden gelicht, maar samen cirkelen ze alle rondom eenzelfde ontroeringskern; elke lyrische golfslag, elke stemmingsnuancering wordt in een bredere epische stroom opgevangen; alle gedichten zijn schakels in één krans. Een streng klassieke 'corona dei sonetti', een met vijftien of driemaal vijftien door rijmen, eind- en beginverzen vervlochten sonnettenkrans is de '*Roose-mond*' wellicht niet; maar alle gedichten zijn tot één weefsel gesponnen, een gesloten eenheid waardoorheen eenzelfde toverdraad loopt, zodat toch in ruimere zin van een echte sonnettenkrans mag worden gesproken.

Overigens vertoont de structuur van de totaal-cyclus een onderbouw van kleinere eenheden: een ogen-, een Cupido-, een woud-, een maan-en-tranen- en een smeekbede- en -getuigeniscyclus, met ertussen in een anacreontisch idyllisch intermezzo. Het komt eigenlijk neer op twee parallelle kranshelften (Ostendorf), bestaande elk uit twee cyclussen, die vermoedelijk eerst afzonderlijk ontstonden vooraleer ze evenals de liedekens en elegieën in de definitieve redactie werden ingeschakeld. Deze reeksen om éénzelfde magnetische kern geweven gedichten beantwoorden in elk geval aan verschillende stadia in de spontane dichterlijke ontroering: ontwaken en verrukking van verliefdheid, eerste twijfel en bezinning, gewetensonderzoek, teleurstelling om de weigerachtigheid van de geliefde en gedachtenis: overigens algemeen menselijke motieven uit de amoureuze poëzie van de renaissance.

Deze ook naar de vorm afgeronde psychologische eenheden zijn systematisch naar petrarcistisch-plejadistische mode-principes geboetseerd met alle kenmerken van een weloverwogen compositie: een logisch samenbundelen in nieuwe retrospectieve schouw van ten dele in vroegere levenssfeer ontstane en ten dele in latere bespiegeling uitgewerkte motief-verbonden reeksen liefdegedichten. Zo is het te verklaren dat niet altijd het spontaan momenteel-emotionele opwelt, maar intermitterend het overkoepelend beschouwelijke van het voorbije even opduikt, en treurnis het haalt op vreugde; ook dat de lyrisch bewogen gedichten zich door een vloeiender ritme onderscheiden van de eerder cerebraal geïnspireerde. De plejadistisch geordende projectie van het psychologisch-erotisch wedervaren van de auteur verraadt aldus een tweevoudige incu-

1 Over het cyclische genre raadplege men o.a. Josef Weinheber,*Festrede* (Wien, 1943); Walter Mönch, *Das Sonett, Gestalt und Geschichte* (met uitvoerige bibliografie) (Heidelberg 1955), blz. 28 en 37; W.A.P. Smit, *Een cyclus van liefdesgeluk bij Hooft* (Twaalf studies, 1968), blz. 69-77.

batie: de oorspronkelijke diepere borreling van het eigene (én erotisch én bespiegelend) en de latere bovenrimpeling van het ontleende, waardoor het eigene wordt verhuld.

Het seismografisch fluïde van persoonlijke ontroering dat de hele sonnettenkrans dooradert wordt immers door een bewust doorgedreven vormvervlechting en stilering geaccentueerd. Behalve uit de boven vermelde overeenkomstige woorden, beelden en reminiscenties, moge dit nog blijken uit een merkwaardig vaak van sonnet tot sonnet gesponnen rijm- en assonantie-parallellisme.

Ter verduidelijking dan een klein overzicht.

S. IV en V staan symmetrisch tegenover elkaar, met dien verstande dat V ontkennend is ten overstaan van IV. Rijmovereenkomst is er niet, maar motieven-parallellisme in de kwatrijnen, alsook herhaling van woorden en uitdrukkingen.

Het slotwoord van V ‘ooghen’ is mede het aanvangswoord van VI. Er is ook assonantie tussen de eerste rijmklanken van beider kwatrijnen: ‘gheresen-begheven’. De rijmwoorden van VI ‘begheven en leven’ corresponderen met ‘gheven en herleven’ van IV, 2e terz.; de tweede rijmklank ‘oed’ correspondeert met eenzelfde rijmklank uit V, terz.; die uit de tweede terzine ‘claer, voorwaer’ met de eerste uit V ‘hair, minnaer, voorwaer, eenpaer’.

‘Verdrooghen’ en ‘ooghen’ komen als rijmwoorden terug in V v. 12 en 14, en in VII 1 en 4. ‘Ooghen’ treffen wij aan als aanvangswoord in VI 1, en als slotwoord in VII 1. - Een overwicht van oo-klanken vertonen VII en VIII (ooghen, verdrooghen, verhooghen, bepooghen, noot, doot, schoon, vertoon). - ‘Twee ooghen schoon’ uit VIII 12 vinden wij terug in ‘Uw' ooghen’ uit de aanvang van IX; de tweede rijmklank uit IX ‘ghemoedt, bloedt, moet, doet’ gaat terug op VI ‘ghemoedt, bloedt, goet’. - ‘Uw' ooghen’ uit IX 14 roepen ‘t' en sijn gheen ooghen’ op uit X 1 - De rijmwoorden uit X 3 ‘schoone’ en 7 ‘veurthoone’ herinneren aan die uit VIII 12 en 13 ‘schoon, vertoon’; die uit X 12 en 14 ‘voorwaer, claer’ aan VI 12 en 13 ‘claer, voorwaer’. - In het ‘Liedeken’ zijn rijmwoorden of -klanken vaak herhalingen uit de vorige sonnetten.

Wij achten het overbodig op alle corresponderende klanken te wijzen. Elke lezer zal, deze ontdekkingstocht voortzettend, zelf nog heel wat aanrakingspunten in dit vlechtwerk van woorden en rijmen kunnen vinden, en er uit afleiden dat al die vaak van sonnet tot sonnet opklinkende echo's geen louter toeval kunnen zijn, maar het gevolg van een bewust zoeken naar een bindend snoer doorheen de krans van sonnetten; een zoeken ook naar een door herhaling verhevigen van de poëtische klankrijkdom.

In het bijzonder lette hij dan b.v. op de herhaling van het doodsaccent in de ‘leven-en-doot’-tegenstelling (Liedeken, XII, XIII, XIV, XXIV, XXXI, enz.), op het overspringen van ‘die schoon oogh’ XIV, 14 naar ‘uw’ ooghskens’ XV 1, op de ‘ond’-rijmen in XVI en XVII (Roose-mond, doorwond), het ‘aer(e)’-rijm in het oktaaf, en de rijmwoorden van de 1e terz. ‘(straelen, dwaelen - bestraelt, ghedaelt) uit XVIII en XIX; op de zes gelijke rijmklanken in XIX en XXV (twee bezinningssonnetten); het overnemen van de rijmwoorden ‘schichten en swichten’ uit de terz. XX en het oktaaf XXI, en van de ‘aer’-rijmklank (naer en vaer, hair en swaer) in de terzinen en, overigens ook in het oktaaf XXII; op het herhaald opgolven van de ij-klanken in het oktaaf XXII en XXIII (mijden, besijden, strijden, bevrijden - herlijven, blijven, drijven, beschrijven) en het weer opduiken van de slotwoorden ‘me-ste’ in XXIII en XXI, 12 en 13; verder op het overspringen van de slotrijmklank ‘(al)eyne’ uit XXIII naar het oktaaf in XXIV, terwijl de tweede oktaaf-rijmklank een echo is uit XXII (misbaer, hair, openbaer, claer - hair, daer naer, voorwaer) en dan weer overgeheveld wordt naar het oktaaf van XXV (daer, swaer, claer, openbaer), waarvan het aanvangswoord ‘Blind man’ nauw aansluit bij de inhoud van het slotvers XXIV (‘de Liefde sonder ooghen’); op het verband tussen ‘een blind kindt’ (XXV, 14) en ‘Indien Liefd' is een kindt’ (XXVI, 1) en de overeenkomst der oktaaf-rijmen (dichten, schichten, swichten, stichten) met die van XXI (schichten, verlichten, swichten, stichten); op de ‘eydt’-rijmen in de terzinen XXV en XXVI; het verspringen van de ‘ey’-klank uit XXVI 12, 13 naar het eerste rijmwoord uit XXVII (beschreyen...), alsook van de ‘au’ 11, 14 naar het tweede rijmwoord (verstaut), terwijl daarenboven nog de laatste vier verzen van beide sonnetten op gelijke rijmklanken eindigen (trauwe, aleyn, fontein, vrauwe - rauwe, zijn, aenschijn, vrauwe); op de treffende overeenkomst in rijmwoorden tussen XXVII en XXIX (rauwe, Ionckvrauwe - terz. - schauw, Ionckvrauw, rauw, dauw - okt. - en beschreyen, vermeyen, bereyen, verspreyen - vermeyden, bereyden, beschreyden, scheyden - okt.); op de ae- en ee-assonanties en de rijmklank ‘ijn’ in XXX en XXXI; op de herhaling van ‘Roose-mond’ en ‘mijns herten grond’ in XXXIV en XXXV; de assonanties in XXXV en XXXVI (begh*e* ven - w*e* sen), oe (saysoen, groen - doet, soet); de gelijkluidende tweede rijmklank ‘ijn(e)’’ in XXXVII en XXXVIII; de ‘auw’- en ‘aen’-rijmen in beide ‘maen’-gedichten XXXIX en XL; de herhaling van de ‘oet’-rijmen in XLVIII en XLIX, en der ‘wind-brauw, oogh en hair’-motieven uit V in XLIX; op het corresponderen van het ‘ooghen’-rijm in okt. L met terz. V, okt. VII, okt. XVII, terz. XXIV, terz. XLIV, terz. XLVI, terz. XLVII; op het teruggrijpen in het laatste sonnet, het zg. ‘sonetto magistrale’, naar het in

de aanvangssonnetten V en VII voorkomend beeld van de verdorrende jeugd (‘ick voel mijn ionghe ieughd verdrooghen’), en het in felste tegenstelling afsnoeren van de in lentevreugde begonnen krans met het slotbeeld van de dood.

Dat Justus de Harduwijn met het cyclische genre door en door vertrouwd moet zijn geweest, blijkt uit boven geciteerde voorbeelden toch overduidelijk; tot het geheim van de sonnettenkrans was hij doorgedrongen. Ongetwijfeld zullen, wat het cyclische genre in 't algemeen betreft, Secundus' populair geworden *Basia* en vooral Lernutius' *Ocelli* hem als verre voorbeelden voorgezweefd hebben; wellicht ook italiaanse of uit het Italiaans in het Frans vertaalde ‘coronae dei sonetti’; maar de rechtstreekse aansporing is toch van de cyclische Plejade-bundels uitgegaan [1]; een slaafs namaaksel van één bepaald model is de ‘*Roose-mond* ’echter in geen geval; zijn structuur dankt hij aan een vrij en speels hanteren der geheimen van het genre - ook zonder dat iemand het de Harduwijn voorgedaan had in het Nederlands.

VII. *Sine amore Amor?*

Geen onder de amoureuze ‘*Roose-mond*’-sonnetten, evenmin als de er tussenin gevlochten oden, elegieën of liedekens, is van zwoel-erotische aard: een waas van stille bezinning omfloerst meestal hun argeloosheid, en kenschetsend is tevens dat zij, behalve in Liedeken II, ontheven zijn aan het persoonlijk-accidentele, en dus moeilijk te situeren of naar hun ont-roeringskern heen te doorpeilen. En toch moeten wij trachten dat raadsel te ontsluieren.

Is alles wellicht verzonnen? Is heel die cyclus enkel ontstaan als fictie en literair modespel, ‘tot vermeydinghe ende verscherpinghe sijns gheests’ (Caudron)? Is ‘hier Vier, sonder vier? Liefde, sonder liefde’? (id.). Of heeft de dichter zijn amoureuze aandrift met sluiers omhangen, en heeft hij dan een met bewuste zorg geboetseerd masker opgezet?

Het is bij een dichter altijd moeilijk de innig vervlochten draden van leven en dichten te ontwarren. Maar in de *Roose-mond* -uitgave is het opvallend met hoeveel aandrang alle lofdichters de auteur zoeken te redden tegen vermoedens van erotiek; zij herhalen met zoveel nadruk hun ‘vier, sonder vier’-refreintje, dat daardoor alleen reeds achterdocht wordt gewekt. Vanzelfsprekend toch verplichtte de priesterlijke waardigheid de auteur tot gereserveerdheid, vooral waar het ging om een sinds jaren voorbijgestreefde episode, - en zette zijn vrienden tot omzichtigheid en diplomatie aan; zij zijn er voortreffelijk in geslaagd; zij verzwijgen zijn identiteit, beklemtonen ‘de godlijcke deughd’ van Roosemond en de

1 Zie beneden: Imitatio.

geestelijke overwaarde van een niet-zinnelijke liefde, verdoezelen het individuele van de '*Weerliicke Liefden*' door ze op het titelblad 'eensdeels' als navolgingen en echo's van 'Griecksche/Latijnsche / ende Franchoysche Poëten' voor te stellen, en vragen aldus meer aandacht voor de imitatie-kunst dan voor het liefde-motief. De auteur zelf bewimpelt van zijn kant zoveel mogelijk: Caudron beweert immers dat de 'proefstuxkens' schroomvallig gekozen zijn uit een rijkere voorraad [1], het zwoele en accidentele is er uit geweerd [2], zijn 'portret' van de geliefde is niet veel meer dan cliché-taal, het geheel zweeft in een ietwat gesublimeerde sfeer en doet vaak ontwapenend argeloos aan, het centrale oog-tema doet - zoals in Lernutius' *Ocelli* - eerder literair aan, de ideële structuur van de bundel vertoont naar Plejade-voorbeelden de gewone symmetrie van vervoering en verzaken, een stille bezinning dooradem gedicht na gedicht: zoveel eerder verdoezelende elementen dus.

Achter het masker liggen niettemin de geheime roerselen verborgen, die 'menich werf vercruypen (dêên zijn) bloedt', en door de vermomming heen wordt men niet zelden hun zindering gewaar. Daar zulks gewoonlijk gestalte krijgt in uitrankende natuurlyriek, zullen wij er beneden - bij het bespreken van het persoonlijk-creatieve - op terugkomen.

Intussen rijst hier nog de vraag, of de '*Roose-mond* '-verliefdheid, waarvan wij de echo's kunnen opvangen, spontaan gewekt werd door 'een broose schoonigheydt' en pas daarna bewust gekoesterd door lectuur van neolatijnse en Plejadelyriek - dan wel of de eros van de jonge dichter eerst door lectuur rijpte tot verlangende roes en of hij zich een geliefde droomde, vooraleer de levende Roosemond hem verscheen. Daarop is vooralsnog niet te antwoorden: ongetwijfeld is er een geheimzinnig en moeilijk te bepalen wisselspel van beide ontroeringspolen geweest. [3]

Dat heel het later oeuvre van de dichter in het teken van inkeer en berouw staat, versterkt in elk geval het vermoeden van de 'weerliicke' aard der 'liefden', die aan de religieuze reactie voorafgingen.

Bij een lyrisch dichter is elk vers een zelfbelijdenis, het eigen-ik-element is nooit geheel uit te schakelen, en er is geen enkele reden om aan te nemen dat de Harduwijns vóór-priesterlijke poëzie minder persoonlijk beleefd zou zijn dan de priesterlijke zelf. Zijn afzwering van de '*Roose-mond*'-episode, in de 'Voor-redene' tot zijn '*Goddelicke Lof-Sanghen*' (1620), is een oprecht getuigenis omtrent eigen vroegere levenservaringen, en de aan priesterlijke bezinning en pastorale druk te wijten retori-

1 'Wesende eenigh deel derselver'.
2 Van Zevecote, Hooft, Bredero e.a. plaatsen hun geliefde over 't algemeen in een veel reëler kader.
3 E. Rombauts beaamt deze zienswijze. Zie *Traditie en vernieuwing in de Zuidnederlandse letterkunde van de 17e eeuw* (Versl. en Meded. Kon. VI. Academie, 1954, 3, blz. 320).

sche overdrijving lijkt eerder een bevestiging dan een verzwakking ervan: ‘Gods lof te singhen sal wesen een oirsaecke, dat voortaen sal verschuyven alle windvol / ende sielquetsende Venusghejancksel [1] dat een broose schoonigheydt ghevrocht heeft in een oncuysch / ledig en dertel ghemoedt’.

Merkwaardig is eveneens dat de auteur zich inspant om ‘*Roose-mond*’-verzen om te werken tot belijdenissen van zijn gewijzigde houding; in eigen gaard ‘behendigh stelende’, werpt hij aldus een al te doorzichtig masker over zijn ‘*Roose-mond* ’-verleden. [2] En opvallend is dat, behalve enkele argeloze Maria-liederen, de psalmen- en een Hooglied-parafrase, de meeste gedichten als met rouwfloers omhangen zijn. Die sfeer van berouw en boete werd natuurlijk mede aangewakkerd door de priesterlijke overgave en de dagelijkse breviergebeden; ook door het religieus Petrarcisme van sommige Plejade-dichters, zoals Desportes enBertaut, bij wie hij nu het poëtisch echo van eigen groei ontdekte. Maar dat eigene, het berouwvol schuldbewustzijn, vervolgt en drukt hem als een idee-fixe; het doorzindert zozeer de ‘*Goddelicke Lof-Sanghen*’ dat het voortdurend het ‘weerliicke’ amoureuze verleden oproept en ons bewijs na bewijs levert.

Zo o.a.:

> ‘Dat tooverende wicht / weerdigh te sijn veracht /
> Voedde met ydel hop' mijn aerd-soeckende sinnen:
> En treffende dat ick een schoonheydt soude minnen /
> Heeft mijn jonck Hert / helaes seer derelijck versmacht.’

(s. XXXVI)

> ‘Mijn Hert gheswommen heeft in weerelijcken lust,
> Ick hebb' van ijdelheydt de schaduwe ghekust.’

(s. LVI)

> ‘Helaes! Helaes! ick moet al weenende beclaeghen /
> Dat ick in aerdsche liefde den tijdt hebb' overbracht’

(s. LVII)

> ‘Wel! Oorlof dan voor-leden tijt...
> Fy, lacke-valsche Dalida ...’

(Clacht-Liedt)

1 Over ‘*Venusjankerij*’ verschenen interessante bijdragen in ‘De Nieuwe Taalgids’ l954-'55.

2 R. Foncke ziet in het overplanten van dertien R-gedichten in de G.L.-S. eveneens een bewijs ‘om vaster te geloven aan het werkelijk bestaan van de bezongen vrouw’ (De Nieuwe Gids, 1917, blz. 276).

‘Levende Sone God's...
...Stilt mijnen wilden geest’.

(s. LV).

Ten slotte krijgt dat retroactieve schuldbewustzijn gestalte in de eigen-leven-weerspiegelende parafrase ‘*Den Val ende Opstand, van David*’ (1620), culminerend in die voor de auteur zo veelzeggende leedomfloerste verzuchting:

‘Ach, wie kan wederstaen der liefden stille crachten!
Ach, wie kan hier ontvlien zijn doodelijcke schachten!

Overigens zijn er nog een paar toespelingen van vrienden, die o.i. elke twijfel aan de realiteit van jeugdliefde opheffen. Zo allereerst het boven geciteerde Sanderus-getuigenis [1]betreffende de ‘ingenuos ignes’ voor ‘Rosemundam suam’. Vooral echter de verzen [2], die zijn neef Jacob van Zevecote hem in juli 1623 toezendt. Zelf een crisis van poëtische dorheid doorworstelend, prijst hij de Harduwijns benijdenswaardige serene rust in de eenzame landelijke sfeer, ver van het koortsachtig stadsleven. Wat een voorrecht zich zo helemaal ongestoord aan de poëzie te kunnen wijden! En dan valt hij hem, een beetje schertsend, lastig met de vraag hoe hij eigenlijk de zomerse dagen doorbrengt; of hij zich wellicht nog vermeit in de herinneringen aan Roosemond; en of ‘de wonden die de liefde de jongeling eens toebracht’ hem nog kwellen. [3] Hier worden de dingen onverbloemd genoemd door iemand, die overigens ook zelf in een jeugdliefde tot een gentse ‘Thaumantis’ ontgoocheld werd; het is uitgesloten dat van Zevecote hier het louter literaire van verzen aan een gefingeerde geliefde gewijd zou bedoelen. Elk woord uit zijn vraaggesprek vertolkt een realiteit, waarvan hij goed op de hoogte was.

Wat echter bovenal dient in acht genomen, is het verhelderend getuigenis van de auteur zelf. Men vindt het, behalve in Liedeken II, in zijn pleidooi voor het publiceren van minne-poëzie (s. II) en heel bijzonder in de affirmatie van het ‘Sonnet tot Phoebum’. Dit aan Phoebus, de god van de poëzie, opgedragen inleidend sonnet werpt een veelbetekenend licht op de eigenlijke inspiratieve bron van de ‘Roose-mond’, alsmede op het inzicht in eigen wezen en kunnen dat de auteur had verworven op het ogenblik waarop hij schroomvol zijn ‘eerste vruchten’ - in sonnet I omschreven als ‘mijns ionckiaerighe Jeughds onblusschelijcke spran-

1 Zie II Auteurschap. Bij Horatius betekent ‘amor ingenuus’ oprechte liefde.
2 *Poemata* (Antwerpen, 1623), blz. 192 Ad Poetam Justum Harduinum.
3 ‘Harduini... quid facis... Num repetis veteres Rosimondae flebilis ignes quaeque *semel juveni* vulnera fecit Amor?’

ghen' - door bemiddeling en onder de hoede van zijn vrienden en bewonderaars anoniem zou laten verschijnen.

Zijn verantwoording, substraat van een gewetensonderzoek in poëticis, onthult een pregnant vorm-en-inhoud dualisme: met nadruk wordt dit uitgebeeld in dit op een spanning van onderscheiden gebouwde sonnet, heel bijzonder in de aan renaissancevisie ontleende antithesen Phoebus (god van de poëzie) en 'een meerder Godt' (god van de liefde), benevens lauwerkrans en mirtuskroon, de attributen van dichter en van minnaar (in s. I 'schoonheydts Autaer' en liefdegloed ('die door de liefde gloeyt'), alles ongetwijfeld te herleiden tot een tweespalt tussen dichterlijke schroom en fier minnaarsbewustzijn.

Merkwaardig in dit verband is de tegenstelling tussen enerzijds de kwatrijnen en eerste terzine, en anderzijds de slotterzine. Uit dichterlijke onvoldaanheid over een nog niet bereikte vormschoonheid ruist in oratorische exclamatieve renaissancetrant tot vijfmaal toe het ontkennend bijwoord 'noynt' aan, culminerend in de bekentenis van inferioriteit: 'noynt en hebb' alsnoch weerdighs yet gheschreven'. Maar daartegenover klinkt zelfvoldaan minnaarsbewustzijn op en de zekerheid van een welverdiende 'Mirtus-croone'.

Ik ben een nog onervaren dichter, bekent de auteur, en verdien derhalve geenszins de lauwerkrans waarmee volwaardige kunstenaars van oudsher door Phoebus worden geëerd; maar wel ben ik een minnaar, ik heb de 'ars amandi' beoefend, de god der Liefde zal dit inzien ('sal insien mijne cunst', d.i. dat en hoe ik heb liefgehad) en mij i.p.v. de mij nog niet toekomende lauwerkrans voor poëzie alvast een mirtuskroon vereren, die zangers der minne wel verdienen. Mijn kunst is 'ars amandi', zo luidt de grondgedachte, en daarin ligt de ontroeringskern en de emotieve radiatie van de hele '*Roose-mond*'-bundel.

Wie de echo's van het Phoebus-sonnet opvangt kan de initiale sfeer en de voedingsbodem van eigen jeugdige verliefdheid niet loochenen. Minne was de eerste inspiratiebron die in werkelijkheid 'vercruypen (deed zijn) bloedt'; loutere fictie, d.i. beperking tot de sfeer van de verbeelding, of louter literair modespel lijkt ons uitgesloten. Geen die onbevangen de '*Roose-mond*' leest ontkomt aan de tover van persoonlijke ontroeringsaccenten. [1] Affectief van aard ('ach wie kan wederstaen der liefden stille crachten!') heeft de auteur in zijn jeugd vanzelfsprekend de bekoring van vrouwelijke aanminnigheid ondergaan. Wijst overigens een schuilnaam niet naar een verborgen liefde? Meisjesogen brachten hem in vervoering en in dichterlijke roes. En dan vond de drang om die ont-

1 Dit is ook de mening van R. Foncke die de R. beschouwt als 'één bruisende zang van zinnelijke liefde, geen ogenblik getemperd noch onderbroken door een lied van geestelijke liefde, schoon dit alleen passend is op de lippen van de christelijke leidsman'. (De Nieuwe Gids, 1917, blz. 276).

roering te verwoorden een resonansbodem in zijn onder diverse invloeden gewekte en gestimuleerde gevoeligheid voor Plejade-liefdesverzen. Ze boden hem het vreemde modegewaad waarin hij zijn amor hulde, een amor van jeugdverliefdheid die teleurgesteld en onbeantwoord blijvend uitdeinde in treuren en geestelijk gedenken. De vorm-architectuur bedekt hier geen leegte, wel de levende onderstroom van de ontroeringen die het jonge hart hebben geraakt. Maar een weefsel van geheimzinnigheid blijft elk raadsel omspinnen: ‘het raadsel houdt nooit op, de verwondering is onze metgezel en dat is goed, want zonder verwondering is er geen avontuur meer mogelijk’. [1]

VIII. *Geen ficiniaanse achtergronden*

Uit een onderzoek naar ev. ficiniaanse achtergronden [2] blijkt eens te meer de horizontale ‘weerliicke’ aard van de ‘*Roose-mond*’-inspiratie. Het betreft de vraag of, benevens literaire (waarover beneden), niet ook filosofische invloeden van de renaissance, en wel bijzonder de zeer verspreide neo-platonische ideeën van de florentijnse priester-humanist Marsilio Ficino [3] de auteur hebben bezield.

Ficino's commentaar op Plato's Gastmaal (de Amore, 1469) had een zodanige nuance-omkeer in de traditie van de hoofse minne bewerkt dat een vergeestelijkte liefdesvisie in hoofse en in literaire kringen was doorgedrongen: liefde werd uit lager erotische sfeer bevrijd, met mystiek elan geladen en - nu herleid tot contemplatie van innerlijke schoonheid en opbeurende zieleadel - tot Godsverering opgevoerd. De geliefde werd een verpersoonlijking van deugd en volmaaktheid, haar mooi lichaam de uitstralingshaard van een edele ziel, haar ziel een spiegelbeeld van Gods al-liefde, zodat zinnelijke amoureusheid op een transcenderende golflengte werd overgeschakeld.

De antithese hogere contemplatieve en lagere generatieve impuls trad daardoor in een feller dualisme en kristalliseerde zich of in de door het bovenzinnelijke geïnspireerde geestelijke Liefde-, of in de door aardse erotiek bewogen Minne-poëzie. [4] Nu is het echter zo dat Ficino in de psychologische beschouwingen die zijn filosofische visie aanvullen de ontvankelijkheid voor lichamelijke schoonheid als fluïdum naar zieleschoonheid ook van zinnelijke impulsen afhankelijk maakt, dit in het

1 Ruth Wolf, *De Wieken van de leeuwerik* ('s Gravenhage 1967 blz. 61).
2 Uitvoerig behandeld in O. Dambre, *Ficiniaanse achtergronden bij J. de Harduwijns Roose-mond?* (Studia germanica gandensia V 1963, blz. 45-76). Bibliografie aldaar.
3 Zie Namen-Index.
4 Amor verus en amor voluptarius of vulgaris. (‘vier der Wijsheyt’ en ‘onsuyver minne’ bij J. van der Noot; ‘'t sielvermeugen’ en ‘het lijf-omhelsen’ bij P.C. Hooft).

spoor van de hoofse en van de petrarcistische traditie; in dit verband beschouwt hij vooral het ‘oog’ dat de liefdeschichten uitzendt en opvangt als de magische tovenaar tussen geliefde en minnaar. Dit zou echter menig dichter de welkome gelegenheid bieden achter een voorgebonden masker van vergeestelijking ook gewone zinnelijke erotiek te laten schuilgaan.

Merkwaardig is nu dat J. de Harduwijn in zijn ‘ *Roose-mond* ’ noch masker heeft opgezet, noch heeft gestreefd naar een vergeestelijkende bevrijding uit zinnelijke amoureusheid, al zou men verwachten dat hij als priester-dichter in de precaire situatie waarin hij zich ten opzichte van zijn lezers zou bevinden de kans zou hebben aangegrepen om zijn vertolking van de ‘*Roose-mond* ’-ervaring met de patina van vergeestelijking te camoufleren. Wij kunnen moeilijk er uit besluiten dat hijzelf geen neo-platonische of ficiniaanse echo's zou hebben opgevangen; wij stellen immers vast dat zijn bewonderaars in de lofdichten die de bundel omkransen die echo's onmiskenbaar beklemtonen: één voor één spannen ze zich in om het erotische tot een ‘Vuur zonder vuur’ te herleiden en het te sublimeren tot een aan zinnelijkheid ontstegen ‘reyn-eerbaere Liefde’.Puteanus en Caudron leggen er nadruk op dat de R-‘Liefde’ niet uit zinnelijke Venus-affecten is ontsproten, maar wel de kenmerken van een geestelijke Minerva-bezieling vertoont. Van Liefvelt oordeelt echter ficiniaans over Roosemonds ‘godlijcke deughd / die haeren gheest doet achten boven peerlen en gout’ en een ‘liefd' menschelijck met Gods liefde bemuert’, van der Beken gewaagt van ‘Roose-mond (die) Cupido self verwint’. En van der Linden weidt in een lofdicht op ‘de gheboorte der Liefde / gheestelicke ende weereltlicke ... ter eeren van de Liefden eer-tijt beschreven door J. de H.’ uitvoerig daarover uit, en parafraseert daarbij Plato. Zijn hele uiteenzetting klinkt weer echt ficiniaans; men leze de vss. 123-138 en lette vooral op de volgende: ‘die bemerckt een Siel in Godt te leven / en t'Lichaem als het huys van sulck een siele’ ... ‘hij tuyght de god-salighe wonden / die d'alderhooghste Liefd' in sijn hert heeft ghesonden’. Deze visie moet vanzelfsprekend ook de Harduwijn vertrouwd geweest zijn.

In de ‘*Roose-mond*’ zelf echter is daar geen enkele weerklank van te ontdekken, zodat die lofwoorden ten slotte enkel als een verbloeming van de realiteit kunnen worden opgevat: de realiteit waarvan de dichter zelf getuigt dat ‘Roose-mond met haer ooghen claere (hem) heeft in 't hert ghebrandt / een Liefde reyn-eerbaere’ (Claght-Dicht, vs. 71), waaraan hij spijts alle ontgoochelingen trouw wil blijven. Niet de kwelling tussen min en Liefde, noch de hunkering naar bevrijding uit het dilemma, maar de louter ‘weerliicke’ deiningen van opgetogenheid en teleurstelling eigen aan het verlopen van jeugdverliefdheid inspireren de

R.-cyclussen. ‘Ten zijn u deughden niet / ... maer t'ghene dat mijn jeughd' als een bladt comt verdrooghen ... en is anderssins niet / dan t'raeyssel uwer ooghen’ (s. V) [1] getuigt de dichter en hij accentueert het zinnelijk karakter ervan door in het spoor van neo-petrarcistische Plejade-stijl andere weligheden erbij te betrekken: het haar, de wenkbrauwen, de mond, de lippen, de kusjes, enz., alsmede de zalige herinneringen aan hun betovering. Dit geschiedt met uitsluiting van elke opgang naar een liefde van hogere geestelijke orde. Zelfs wanneer naar de diepere zin van ‘Liefde’ wordt gespeurd (s. XXVI), wordt nog Cupido bedoeld, weerom zonder dat de specifiek ficiniaanse louteringsgedachte aan bod komt; evenmin in belijdenissen die wel aanleiding hadden kunnen worden tot een opwaartse zwenking naar de ‘ideële Vrouw’ of naar bovenzinnelijkheid. Zo volgt op het inkeersonnet van de ‘Blind-man’ (XXV) een elegie waarin uitsluitend Roosemonds bekoorlijkheden verder met welgevallen en heimwee worden bezongen, terwijl het ‘hermijt’-sonnet (XXVII) evenmin een verzaken van aardse verliefdheid inluidt, maar integendeel in een verhevigd verlangen, naar ‘de schildery der Liefde en van (z)ijnder Jonckvrauwe’ uitmondt. En ook het laatste ‘Claght-Dicht’ is een zang van heimwee en een belijdenis van gelatenheid en trouw. De opwaartse weg zou hij eerst later in de ‘*Goddelicke Lof-Sanghen*’ (1620) inslaan en dan zelf - wellicht nog onder druk van zijn superieuren - zijn ‘*Roose-mond* ’ als ‘Venus-ghejancksel’ bestempelen.

Wij kunnen eruit besluiten dat de auteur zich in zijn ‘*Roose-mond*’ bewust van ficiniaanse opvattingen heeft afgewend, omdat de eigen polsslag de doorslag gaf boven de hoe verlokkelijke leer ook van anderen en dat het eigen hart van de minnaar-dichter zijn inspirerende bron is geweest. Wel ontleende hij aan de niet-platonische Plejade-dichters neo-petrarcistische vormfiorituren, omdat hij in hun verliefdheidssfeer een gedroomde weerklank van eigen ontroering en verbeelding aanvoelde. Maar de trouw aan het eigen hart heeft het ‘vercruypen van (zijn) bloedt’ en het ritme van de ‘*Roose-mond*’ bepaald en overigens de grens van het ‘reyn-eerbaere’ niet doorbroken.

IX. *Imitatio*

De vraag nu hoe Justus de Harduwijn zijn amoureuze jeugd-ervaringen poëtisch zou verwoorden, kan enkel worden verantwoord in het licht van het in zijn tijd algemeen geldende principe van de scheppende imitatio. [2] Evenmin als andere renaissancisten zou hij naar algeheel persoon-

1 In tegenstelling o.a. met Hooft, (Sang, 10 jan. 1610).

2 Vgl. o.a.: Foxius, *De Imitatione* (1554). Samenvatting door G. Kuiper, *Orbis Artium en Renaissance* (blz. 214 en vlg.). Vossius, *De Imitatione* (1647). Samenvatting door W.A.P. Smit, *Van Pascha tot Noah* II (1959, blz. 248-250). Du Bellay, *Deffence...* (1549, I chap. VII 42-43). H. Gmelin, *Das Prinzip der Imitatio in den romanischen Literaturen der Renaissance* (Romanische Forschungen, XLVI, 1932, blz. 83-359), Richard McKeen, *The concept of imitation* (Modern Philology, XXXVI). Harold Ogden White, *Plagiarism and Imitation during the English Renaissance* (Cambridge, 1935). S. Dresden, *De literaire getuige. Essays,* (Den Haag, 1959, blz. 36-63). I.D.P. Warners, *Translatio, Imitatio, Aemulatio* (De Nieuwe Taalgids, XLIX, blz. 289-295, L, blz. 82-88, 193-201). H. Weber, *La création poétique au XVIe siècle en France* (Paris 1956, I, blz. 109-123). P. Minderaa, *Zinvol en onzinnig gebruik van de term ‘invloed’ in de poëziegeschiedenis* (Hand. XXIIIe Vl. Filol. congres 1959, blz. 183-186).

lijke oorspronkelijkheid streven. Zijn stadsgenoot Lucas de Heere, die het eerste nederlands sonnet schreef, had het als ‘eere ghenough’ beschouwd ‘slechts voor goed Contrefaicter der andere excellente Poëten (te) passeren’. En weinigen hadden toen andere aspiraties. Allen stonden zozeer in de ban van de nieuw ontdekte klassieken, van de neo-latinisten, of van Petrarcisten en Plejadisten, dat zij enkel wensten te wedijveren om de beroemde vreemde voorbeelden in eigen land en eigen taal te evenaren. Dat te kunnen gold als een grote eer. Niet door eenvoudig naschrijven, maar door verrijkend herdichten en nazingen van gedichten, waarin de resonanties van eigen gemoed werden herkend. Achter een vreemd harnas werd aldus het eigen hart gered. Aansluitend bij een glorierijk voorganger was hun tevens een waarborg van persoonlijke roem; want hunker naar dichterlijke onsterfelijkheid was een echt renaissancistische drijfveer. Daarom beoefenden zij allen de kunst van de ‘soete dieverije’ [1], boetseerden zij ‘behendigh stelende’ [2] de mode-maskers waarachter zij hun eigen gelaat konden verbergen, en schreven zij fier de namen van bewonderde voorbeelden in hun blazoen. De meesten huldigden het eclectisch imitatio-principe, beperkten zich derhalve niet tot één vreemd auteur, maar puurden zoals de bijen hun honig uit veel bloemen [3]; wat met dien verstande geschiedde, dat de ontleende elementen in een nieuwe context andere functies vervulden dan in de oorspronkelijke en aldus aan het nieuwe totaalweefsel een uit eigen creativiteit gegroeid persoonlijk karakter verleenden.

1 Woorden van P. Scriverius - weliswaar in ander verband gebruikt - in de voorrede tot Daniël Heinsius' *Nederduytsche Poemata,* 1616.

2 Woorden van Vondel in zijn *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste,* 1650.

3 Petrarca, in een brief aan Thomas van Messina, formuleerde het als volgt: ‘nulla quidem esset apibus gloria, nisi in aliud et in melius inventa converterent’. Ronsard (naar Horatius' Carmina IV) getuigde: ‘Je resemble à l'abeille qui va cueillant tantost la fleur vermeille, tantost la jaune: errant de pré en pré où plus les fleurs fleurissent à son gré. Ainsi lisant et fueilletant mes livres, j'amasse trie et choisis le plus beau, qu'en cent couleurs je peints en un tableau ... j'imite la nature’ (Hylas). En later Vondel op zijn beurt: ‘zoo treckt en vergadert de honighby haer voetsel uit alle beemden en bloemen; zoo ziet men den besten meestern de kunst af, en leert, behendigh stelende, een' ander het zijne te laten’ (Aenleidinge...).

Wij hoeven hier niet te herhalen wat nog onlangs van verschillende zijde zo voortreffelijk werd uiteengezet over de imitatio, nl. met betrekking tot Justus de Harduwijns voorganger Jonker Jan van der Noot [1] en tot zijn tijdgenoot P.C. Hooft. [2] Het is alles ook op hem zelf toepasselijk. Ook hij had behoefte aan een inspirerend congeniaal fluïdum uit de poëzie van bewonderde dichters; ook hij verkondigt trots in wier leen-dienst hij stond: ‘eensdeels naerghevolght de Griecksche / Latijnsche / ende Franchoysche Poëten’. Wie dan die poëten opspoort, komt tot de bevinding dat ook hij de eclectische methode toepaste, en dat hij behalve aan de oude klassieken hoofdzakelijk is gaan ontlenen aan de Plejade. Zevenentwintig rechtstreekse bronnen werden tot nog toe ontdekt: Anakreoon, Joachim du Bellay,Honorat Laugier, Remy Belleau, Philippes Desportes heten zijn poëtische leenheren. [3] Opmerkelijk is dat hij, in tegenstelling metJonker Jan van der Noot, niets aan Ronsard ontleende. In panorama gezien, is er een doorzijpeling van invloeden van uit een reeks concentrische poëzie-regenbogen; uit de verste sfeer wenken de onsterfelijke voorzangers der minnelyriek,Anakreoon, Vergilius, Ovidius,Catullus; dan volgen Petrarca en de Petrarcisten van diverse pluimage; daarna de neo-latinisten uit eigen land: Secundus,Dousa, Lernutius, Bultelius; dichterbij is het één wemeling van Plejade-sterren; en het meest nabij staan de rechtstreekse middelaars, bij wie al die invloedstromingen samenvloeien: Jonker Jan van der Noot, François de Harduwijn, en Maximiliaan de Vriendt. Hun aller uitstralingskracht heeft hij in meerdere of mindere maat ondergaan. Zij bepaalden zijn poëtische voedingsbodem; zij weefden het hem onontbeerlijke artistieke stramien, om er eigen levensdraden te kunnen op borduren.

1 W.A.P. Smit*, Jan van der Noot, Het Bosken en het Theatre* (Onze oude Letteren, 1953). Inleiding: invloeden, de verzen. C. A. Zaalberg, *Das Buch Extasis van Jan van der Noot* (Assen, 1954). Imitatio I en II, blz. 113-122.

2 H. W. van Tricht. *P.C. Hooft* (Arnhem, 1951), blz. 20 en vlg. F. Veenstra, *P.C. Hooft: Baeto* (Zwolse Drukken en Herdrukken, nr. 11, 1954), blz. 56-64: Hooft en de Imitatio. W.A.P. Smit, *Hooft en DIA* (Amsterdam, 1968) en *Twaalf Studies* (Zwolle, 1968) passim.

3 Aldus zal hij, evenals van der Noot, ‘op voortreffelijke wijze een samenhangende reeks weten op te bouwen uit een aantal aan de buitenlandse literatuur ontleende gedichten, aangevuld met enig oorspronkelijk werk’ (W.A.P. Smit, *Van der Noot: Het Bosken,* blz. 43), of zoals ‘sommige sonnetten van Hooft opgebouwd zijn uit fragmenten van verschillende gedichten uit Petrarca's Canzoniere’ (H.W. van Tricht, *P.C. Hooft*), zijn cyclus hebben samengesteld.

Wie weet dat in de 16e eeuw in Frankrijk een tweehonderdtal door petrarcistische en Plejade-idealen geïnspireerde dichtbundels verschenen, en dat wie zich in de Nederlanden enigszins dichterlijk bewogen voelde of waande gefascineerd was door al die aan zuidelijke firmamenten flonkerende sterren, zal licht begrijpen dat het vaak moeilijk is de juiste poëtische horoskoop van een bepaald dichter op te sporen en vast te leggen. Diens voorkeur is overigens van eigen temperament afhankelijk, zodat elke navolging steeds een persoonlijke belijdenis blijft.

Ongetwijfeld heeft onze eigenlandse neo-latijnse lyriek [1], onder de impuls vanJanus Secundus, ook op de literatuur in de landstaal fascinerend gewerkt, en dit zowel op de keus van motieven als op de stilistische inkleding ervan. Heel wat invloeden doorkruisen hier overigens elkaar in een voortdurende en moeilijk te ontwarren wisselwerking. Zo kan men bij Secundus van een romeinse en van een italiaanse incubatie spreken, terwijl er bij zijn navolgers daarenboven een toevoer van petrarcistische en van Plejade-elementen waar te nemen valt. Een jong auteur nu, die zelf door een humanist - zijn oom Maximiliaan de Vriendt - in die neo-latijnse poëzie ingewijd werd, en zich beroept op een Heinsius, een Lernutius en een Bultelius (s. II), zal vanzelfsprekend met heel die stroming goed vertrouwd geweest zijn en er heel wat reminiscenties aan te danken hebben. Maar, daar hij, onder de impuls van zijn vader en naar het voorbeeld van diens antwerpse vriend Jonker Jan van der Noot, welbewust de weg van de nationale renaissance insloeg en in de eigen landstaal dichtte, keerde hij zich eerder naar de vernieuwingsbronnen die zij hem aanwezen en laafde er zich rechtstreeks aan. En ook wij moeten ons daarheen wenden.

De eigenlijke vuurhaard van zijn inspiratie werd inderdaad het *Petrarcisme* [2], zoals het zich onder de Plejade ontwikkeld had. Bekend is hoe het Petrarcisme, in golf na golf van bewondering en navolging, de west-europese letteren beïnvloedde, wel niet van uit éénzelfde inspiratieve bron, maar eerder onder de accenten van een veelstemmig - vaak dissonant - koor. Geforceerde, retorische stijlvormen en preciositeit overwoekerden immers al vlug de echte, rijkgenuanceerde Petrarca-lyriek, en haar elegisch-platonische bezieling werd veelal door epicuristische amoureusheid verdrongen. Onder een broeikast van vurige bewondering ontspon zich het weelderig vlechtwerk van de zg. Petrarcistische beeldspraak [3], die hele geslachten van dichters betoverend zou binden.

1 Zie: Georg Ellinger, *Geschichte der neulateinischen Lyrik in den Niederlanden* (Berlin-Leipzig, 1933), blz. 312 en vlg. Ook: C. Ypes, *Petrarca in de Nederlandse Letterkunde* (Amsterdam, 1934), blz. 82 en vlg.: Neo-Latinisten. G.S. Overdiep, *Neo-Latijnsche Dichtkunst (Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden* III: *De Letterkunde van de Renaissance,* blz. 51). P. van Tieghem, La *littérature latine de la Renaissance.* (Bibl. d'Humanisme et Renaissance, T IV, Paris 1944).

2 Vgl. o.a.: J. Vianey, *Le Pétrarquisme en France au XVIe siècle* (Montpellier, 1909). Vooral: Cath. Ypes. *Petrarca in de Nederlandse Letterkunde* (Amsterdam, 1934). H. K. Hasselkuss,*Der Petrarkismus in der Sprache der englischen Sonettdichter der Renaissance* (Diss. Münster i.W., 1927). H. Weber, *La création poétique au XVIe siècle en France* (Paris, 1956) 2 dln. passim. W.A.P. Smit, *Een cyclus van liefdesgeluk bij Hooft* (Twaalf Studies, 1968, blz. 70).

3 Zie Ypes, blz. 45/46.

Velen werden aldus onechte Petrarca-navolgers, terwijl zij in de mening verkeerden helemaal in Petrarca-trant te dichten (o.a. Serafino,Filosseno, Sasso, Tebaldeo). Het ene uit het andere te ontwarren was overigens niet alleen voor de dichters, maar ook voor hun beoordelaars eerder complex. Wel kwam er reactie. Bembo luidde ze in; hij keerde terug naar de echte Petrarca-geest, en hij bevrijdde het sonnet weer uit zijn fiorituren; maar doorslaggevend was zijn pogen niet, want de precieuse richting won weldra nieuwe geestdriftige aanhangers (de napolitaanse dichtergroep), hetgeen de deviatie nog vergrootte.

Van uitzonderlijk belang is echter geweest dat Bembo's streven grote weerklank vond bij de Plejade. Want ook de franse poëzie dreigde te ontsporen. Clement Marot en Mellin de Saint-Gelais b.v. waren al in het nefaste neo-Petrarcistische vaarwater terechtgekomen. Maar een idealer geest brak allengs door bij du Bellay, Ronsard en hun volgelingen, al hadden ook zij moeite om te ontkomen aan de voortwoekerende verwarring, en al ging hun verering voor Petrarca's meesterschap van vorm en ritme in hun sonnetten vaak gepaard met navolging van de ‘neo-Petrarcistische’ levensvisie (o.a. bij Philippes Desportes).

Immers wat de geest van hun poëzie betreft, stellen wij meestal een eerder zinnelijk (dus neo-Petrarcistisch) dan Petrarca-getrouw ascetisch-elegisch accent vast; in de smeltkroes van het frans epicurisme werd de ideële aanbidding van een ongenaakbare geliefde (Laura) omgetoverd tot luchthartige amoureusheid en tot allerreëelst libertijns Venusspel; van een eigenlijk conflict van geest en zinnen was er geen spraak. Tijdens de roesjaren van de uitsterrelende Plejade-bloei kreeg het overgeplante Petrarcisme aldus een franse epicuristische stempel; al kwam later daartegen een religieuze reactie.

Wat een openbaring moet dat wonderbaar renaissance-decennium (± 1555) [1] geweest zijn voor jonge, ontvankelijke geesten! Wat al nieuwe geluiden: Marot's vijfvoetig sonnet wijkend voor het triomferend alexandrijnen-sonnet van Ronsard, Anakreoon vertaald, anatomische Venusblazoenen [2], Louise Labé's ontroerende sonnetten, du Bellay's enthousiaste bazuinstoot ter verkondiging van een literaire revolutie: de bevestiging der waarde van de levende moedertaal en van de inspiratieve kracht van glorieuse vreemde modellen [3]; en dan bundel na bundel ver-

1 Vgl. H. Naïs, *L'année* 1555 *dans l'histoire de la poésie Française* (Invention et Imitation, La Haye 1968, blz. 6-21).

2 Vgl. D. Wilson, *Le Blason* in *Lumières de la Pléiade* (Paris, 1966) blz. 97-112. Ook A.M. Schmidt, *Poètes du XVIe siècle* (Paris 1953) blz. 293-364.

3 ‘Ce n'est point chose vicieuse, mais grandement louable, emprunter d'une langue étrangere les sentences et les motz, et les approprier à la sienne. Aussi est-ce chose grandement à reprendre, voyre odieuse à tout lecteur de libérale nature, voir en une mesme langue une telle imitation.’ (du Bellay, *Deffence,* Ed. Chamard, 1904, blz. 105).

rukkelijke eigen sonnetten:Ronsard, du Bellay, Tyard, des Autels, Jodelle, Magny, de Baïf,Belleau, Desportes... En al die nieuwe, fleurige beelden, precieuse vernuftspelingen, antithesen en aan de natuur ontleende vergelijkingen; al die amoureuze motieven, mythologische omrankingen, speelse geliefden-portretten; en de ritmische deining van woorden in de verzengolving, en de harmonie tussen versritme en strofenbouw... Hoe ver stond dat alles af van rederijkerij!

Van uitzonderlijke betekenis nu is het persoonlijk contact geweest, dat Justus' vader met de franse dichters onderhield. Wij weten dat François de Harduwijn geruime tijd te Parijs omgang had met de leiders van het voor de doorbraak van de Plejade-idealen zo belangrijke 'Collège de Coqueret' [1], alsook met de dichters zelf. Hij was hun sympathiek 'om de vonken van vernuft, die uit hem straalden' [2]. Natuurlijk verruimde zulk contact zijn geestelijke horizon en zijn esthetisch inzicht. Gelaafd aan frisse bronnen van schoonheid, bezield met geestdrift voor de klassieken, gehallucineerd door de toverkracht van de Plejade, moet hij diep de kloof hebben aangevoeld, die de in dorre rederijkerij verstarde nederlandse letteren scheidde van de in renaissance-weelde opbloeiende franse poëzie. En toen hij weer huiswaarts keerde - helaas in een door felle godsdiensttwisten verscheurd land - moet hij, evenals trouwens Jonker Jan van der Noot die er eveneens vertoefd had, zich als een fakkeldrager van Plejade-idealen hebben beschouwd en zich de roeping bewust geworden zijn nu onder eigen volk taal en poëzie op een hoger plan te beuren.

Het was van der Noot gelukt de heraut van een nederlandse renaissance, en, meer begrensd, de brabantse Ronsard te worden. Hoogdichterlijk zelfbewust had hij verkondigd: 'En Ick, singh oock nu, medt verblijden // In ons Brabantsche sprake soet // (Bat dan men hier songh in veurtijden) // Verscheyden veerschen schoon en goedt' [3].

Hij deed het Petrarca, Ronsard, de Baïf, du Bellay taalzuiver en ritmisch gevoelig na, eerst in vijfvoetige, later in weidser uitdeinende alexandrijnensonnetten; ook in oden, rondelen, refreinliederen en epische zangen, die meestal eerder 'door natuurlijke dan door kunstige welluidendheid' [4] uitmunten. Want indien zijn zg. 'bataillons van jamben' de blijde intrede van de renaissance in onze letteren aankondigden, en 'elke jambe een bevend gegrepen vondst' [5]was, toch kan bij

1 Zie *Hard.*, blz. 60 en vlg.; over Coqueret raadplege men o.a. H. Chamard, *J. du Bellay,* (Lille, 1900) blz. 40 en vlg.

2 'Vir fuit ad poësin et artes aeternitati sacras natus...: ob elucentes in juvene ingenii scintillas carus fuit' (Sanderus, *De Gandavensibus,* Antwerpen 1624) blz. 41.

3 *Ode teghen d'onwetende Vyanden der Poëteryen.*

4 A. Verwey, *Gedichten van Jonker Jan van der Noot met inleiding en aantekeningen* (Amsterdam, l895), blz. 16

5 Ibid., blz. 30 en 31.

nader onderzoek van een bewust streven naar regelmatige klemtoon-alternantie nog geen spraak zijn [1]: eigenlijk heeft van der Noot het rederijkersvers innerlijk verrijkt door toepassing van het frans isosyllabisme; kenmerkend is een sterk geaccentueerd rijm, dat de ritmische verseenheid duidelijk afgrenst, en daarenboven, voor de eerste maal in onze letterkunde, de cesuur als ritmisch accent en als grens tussen twee corresponderende vershelften invoert; in die vershelften zelf is er een nog tamelijk willekeurige accentuering merkbaar, die eerder de slag van het oude heffingsvers verraadt [2] dan wel de nieuwe - bewuste - jambische alternantie. [3]

Dat dualisme belette hem niet de poëzie - vooral die in sonnetvorm - te bevrijden uit 'rederijkersche nat-moerigheid' [4] en haar lauwerbewust op hoger vlak te verheffen, en wel door zijn kleinere cyclussen amoureuze lyriek uit *Het Bosken* [5], zijn bezinning op de vergankelijkheid van de dingen in *Het Theatre,* zijn in platonische geest uitgebeelde liefdesidee in de *Olympiados* [6]; terecht werd hij, in volle branding van het steekspel tussen rederijkers en renaissancisten, te Antwerpen tot 'poeta laureatus' gekroond.

Zover bracht het zijn gentse vriend François de Harduwyn niet. Hem werd een bescheidener rol toebedeeld. Hij stond meer in de schaduw en in

1 W.A.P. Smit, *Jan van der Noot: Het Bosken en het Theatre* (Onze oude Letteren 1953), blz. 24.

2 E. Rombauts, *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden,* dl. III, blz. 136.

3 Een Leuvens Neerlandicus, E.Br. Josephus-Frans de Schutter die het vers van Jonker Jan van der Noot bestudeerde (1956), vat zijn konklusies als volgt samen: v.d.N. heeft een isosillabisch vers, met een rijm en een cesuur. Om de isosillabiliteit aanvoelbaar te maken, voert hij een sterk geaksentueerd en helklinkend rijm in, dat de ritmische eenheid van het vers ondubbelzinnig afsluit. Daarenboven voert hij de cesuur in. Aanvankelijk bestaat die alleen in een syntaktische grens na de zesde (alexandrijn), of na de vierde ('gemeen vers') sillabe; maar geleidelijk wordt ze een vast aksent op de gegeven sillaben: dit aksent treedt op als grens tussen de twee korresponderende vershelften, die samen het vers opbouwen. De cesuur wordt aldus ritmisch doel van de eerste vershelft, zoals het rijm ritmisch doel is van het hele vers en van de tweede vershelft in het bijzonder. Buiten die vaste aksenten - rijm en cesuur - realiseert v.d.N., die de taal aksentueel bleef behandelen, in zijn alexandrijnhelft nog één of twee andere aksenten. Een alexandrijn kan dus zes, vijf of vier ritmische aksenten hebben, een decasillabe vijf of vier. Daar onze taal aksentuerend is, ontstaat in zijn vers een zekere alternantie van zwakke en sterke nadrukken; vaak is die jambisch; maar hij zocht de jambe niet om haars zelfs wille. V.d.N. heeft het rederijkersvers geregulariseerd door toepassing van het isosillabisme, en, voor de eerste maal in onze letterkunde, door invoeren der cesuur als een ritmisch aksent, een korrespondentiegrens tussen twee korresponderende vershelften. Nader uitgewerkt in '*Het vers van Jonker Jan van der Noot, een ritmologische studie.*' (Kon. Vl. Academie, 1967), alsmede in '*Snede, Pause oft steunen. Een onderzoek naar de functie van de cesuur in het vers van Lucas de Heere, Jan van der Noot, Justus de Harduwijn* ' (Liber alumnorum Prof. Dr. E. Rombauts, Leuven 1968, blz. 189-209).

4 Verwey, blz. 30 en 31.

5 Eén cyclus van acht, en één van veertien gedichten.

6 Zie de facsimile-uitgave door C. A. Zaalberg, *The Olympia Epics of Jan van der Noot* (Neerlandica trajectina, III, 1956).

de stilte. Wel zal hij te Antwerpen van der Noot aangewakkerd en toegejuicht hebben [1]; en vooral zal hij zich, na het luwen van de godsdiensttwisten in 1585, te Gent hebben ingespannen om onder zijn humanistische vrienden Plejade-idealen te propageren, en om aanhangers te winnen voor een renaissance der letteren in de eigen gezuiverde moedertaal. Hij gaf er overigens een wekkend voorbeeld van door zijn vernederlandsing van de oden van Anakreoon [2]. Te oordelen naar het getuigenis van de tijdgenoten, stond hij om zijn dichterlijke begaafdheid hoog aangeschreven, en is hij inderdaad een wekker van nieuw schoonheids-inzicht geweest.

De grootste verdienste van die zachtaardige dienaar der Muzen is echter geweest de wegen voor anderen te hebben geëffend, en in de eerste plaats voor zijn veelbelovende zoon Justus. Hem - in verstandhouding met Maximiliaan de Vriendt - opgevoed te hebben in humanistische en in renaissancistische geest, er over gewaakt te hebben dat én de Plejade-symfonie zelf, én het van der Nootse echo ervan in ongerepte gaafheid zijn diepinnerlijkst poëtisch erfdeel werden, is zijn edele roeping geweest.

Het vaderlijk geschenk der Muzen bedauwde de ontluikende bloeseming van Justus' zo ontvankelijk gemoed. Zoals een zonnebloem wendde zijn hart zich naar al wat schoonheid uitstraalde: de natuur, de poëzie, de droomdiepe ogen van de mensen. Totdat het wonder gebeurde: twee meisjesogen de sluier van de dingen doorstraalden en ‘vercruypen (deden) zijn bloedt’, zijn verbeelding in een zoemende bijenkorf omtoverden en alle diepe bronnen mysterieus aan het borrelen gingen. In de hulpeloosheid van de eerste dichterlijke roes herinnerde hij zich de erotica van de klassieken en van de renaissancisten, die zijn vader hem had leren genieten, herinnerde hij zich ook het voorbeeld van landgenoten-minnedichters; hij laafde zich aan de stroom hunner poëtische verwoording van gelijkaardige ontroeringen... en *Roose-mond* ontstond.

X. *Het overgenomene*

Behoudens een verre motieven-samenklank met klassieke en neo-latijnse Amor-literatuur, en behalve dat de nederlandse vorm van het van der Nootse alexandrijnen-sonnet hem moet voorgezweefd hebben, is er een in 't oog vallende overeenstemming met het Plejade-petrarcisme. De titel van de bundel; de uiterlijke cyclus-structuur: een krans van sonnetten, met er tussenin gevlochten oden, liedekens, portretten (blazoenen),

1 Hun vriendschap blijkt uit de vierde strofe van van der Noots *Ode aen Jean Vincenti Fossa.*
2 In handschrift gebleven, en tot heden niet teruggevonden - al beweert P.G. Witsen-Geysbeek in zijn *Biographisch Woordenboek*, Amsterdam, 1821-'27, (III, blz. 61) de vertaalde oden *gezien* te hebben.

elegieën als verinnigingsmomenten of speels uitrankende verbeeldingen; de alexandrijn naar ‘franse maat’ [1], met staande cesuur, viersnedigheid en vaak anapestische deining en eindslag; het sonnet met symmetrische inslag, antithesen, herhalingen, climaxen en geijkt rijmschema (abba, abba, ccdeed, - of ccdede, of cddcee); dan de innerlijke gang: bekoring van de geliefde, teleurstelling en bezinning - gezien in het prisma van bewonderde modellen; ook natuurlijk Caudrons inleidend pleidooi: het is alles Plejade-echo.

Maar belangrijker is de vraag, welke eigen stempel de nadichter daaraan heeft gegeven, en of hij er in geslaagd is ‘het overgenomene tot een homogeen en persoonlijk resultaat’ [2] te integreren.

XI. *Het persoonlijk-creatieve*

Heel die met zorg geweven Plejade-sluier verhult een diep-eigene werkelijkheid: de drang en de onrust van een verliefd hart; en dat persoonlijke openbaart zich onder velerlei gedaanten.

l. Allereerst al in de samenstelling zelf. De Harduwijn heeft geen bepaalde Plejade-bundel in zijn geheel vertaald of nagevolgd, zoals men zou kunnen verwachten van iemand die zich enkel uit liefhebberij en tijdverdrijf in dergelijke poëtische mode zou hebben geoefend. Hij deed daarentegen een bewuste keus uit verschillende hem vertrouwd geraakte *Amours* -boekjes, voor zover hij er echo's in ontdekte van wat ‘vercruypen deed *zijn* bloedt’. Zo bouwde hij, mede door toevoeging van eigen gedichten, een nieuw hem alleen omzoemend poëtisch prieel, dat *zijn* ontroeringskernen overkoepelde; zo ontplooide hij een regenboog van eigen kleuren boven *zijn* gejaagd hart.

Van zwoel-zinnelijke, of van epicuristisch-genietende aard is zijn eros niet; en evenmin is hij louter platonisch-idealistisch; wij herkennen er noch Ronsard, nochPetrarca in, althans niet in hun meest representatieve houding. Een eigenlijk conflict tussen zinnen en geest is overigens niet te ontdekken. Wij staan hier voor een voorbijgaande jeugdverliefdheid in haar veelal ontwapenende argeloosheid; niet als luchthartig spel, maar in volle overgave van de jonge minnaar, d.i. met felle hunkeringen, en snerpende ontgoochelingen, en altijd herhaalde opflakkeringen, en uiteindelijk gelaten verzaken. Van een stijging naar een hogere ziel-en-zin-nen doorstralende Liefde kan geen sprake zijn; de geliefde, die wel bekoorde, maar geen bestendige wederliefde bood, kon geen wekkende

1 Zoals ze o.a. door Hendrick Ackermans van Brecht, in navolging van Ronsard's*Abrégé de l'art poétique françois* van 1565, beschreven werd in zijn commentaar op Jan van der Noots *Poëticsche Wercken* (1584). Zie de tekst bij W.A.P. Smit, *Het Bosken* (Onze oude Letteren, 1953), blz. 24.

2 C.A. Zaalberg, *Das Buch Extasis van Jan van der Noot* (Assen, 1954), blz. 122, Imitatio II.

mystieke kracht worden. Er bleef de dichter niets anders over dan, zich bezinnend op ‘de dolingh' zijnder oogh’, door elegisch verzaken zijn prille verliefdheid af te snoeren, en voelend zijn ‘jonghe jeughd verdrooghen’ in het onvermijdelijke te berusten ‘soo langh als in de locht de sterren sullen staen’. En zeker ligt in dat a-mystieke van ‘*Roose-mond* ’ een bewijs te meer van de ‘werkelijke’ jeugdverliefdheid van J. de Harduwijn.

2. Zijn innerlijke drang herkent men in de bewogenheid van zijn vers: een zangerig, door bevende accenten gecadanseerd vers. Streng jambisch alternerend is zijn alexandrijn doorgaans nog niet - evenmin als dat van van der Noot -, maar accent-bewogen, in die zin dat tussen beklemtoonde lettergrepen in er onbeklemtoonde liggen in onregelmatig aantal. Er is als een speling van eigen aard doorheen het overgenomen frans - en wellicht ook neo-latijns - versritme, als een ondergronds aanrimpelen van de jambe. Wel zijn er, zowel in de ‘*Haer-Tros* ’ als in ‘*Roose-mond*’, een aantal zuiver jambische verzen aanwezig [1], maar die zijn er toch eerder onwillekeurig, dan wel bewust zo geboetseerd. Pas nadat de Ieperse metrumhervormer Jacob Ymmeloot [2] de Harduwijn gewezen had op de klemtooneis en op de ritmische tekortkomingen in ‘ *Roose-mond* ’, heeft hij bewust jambische verzen geschreven, d.i. in 1623 in de ‘ *Uytbreiding van den 88en Psalm van David* ’ [3], al was intussen de jamben-oogst rijker geworden in de *Goddelicke Lof-Sanghen* (1620). [4]

Het is van belang hier te onderstrepen dat Justus de Harduwijn zelf heeft toegegeven in zijn *Roose-mond* nog geen zuivere jamben te hebben geschreven [5]; te merkwaardiger is dan zijn instinctief aanvoelen van wat het nederlands versritme aan het worden was, en het geleidelijk aanzwellen en doorbreken van de jambische polsslag in zijn oeuvre [6]. Dat in-

1 Zoals overigens bij tijdgenoten. Men lette b.v. op sommige sonnetten in *Den Bloemhof van de Neaerlantsche Ieught*’ (1608 en 1610) (Onze Oude Letteren, 1955).

2 Dambre, *Hard.* (1926), blz. 121-123, 125-6, en passim, en id., *De Betekenis van Jacob Ymmeloot's Versleer* - 1626 (De Nieuwe Taalgids, 22e jg., 1929, blz. 181-193). Reeds in 1614 wees Ymmeloot op de ritmische betekenis van de jambe; en in 1626 bepleitte hij opnieuw het in acht nemen en regelmatig afwisselen van de natuurlijke taalklemtoon, m.a.w. van het jambisch ritme.

3 Enkel de twaalf aanvangsverzen worden door Ymmeloot geciteerd. Zie *Hard.,* blz. 250-251. De volledige psalm hebben wij nog niet teruggevonden.

4 Vgl. ook F. de Schutter, *Het vers van J. van der Noot,* blz, 201-209.

5 In Ymmeloot's *La France et la Flandre reformées, ou traicté enseignant la vraye méthode d'une nouvelle Poésie françoise et Thioise harmonieuse et délectable* (Ypre, 1626) lezen wij (blz. 51): ‘Le mesme aucteur de ce livre (*Roose-mond*) nous a confessé avec regret les fautes (contre nostre accent) qui se rencontrent partout au mesme traicté ... et nous a monstré un ouvrage encommencé avec nostre observation (88e Ps.); il y a différence comme de la nuit au jour...’.

6 Hier moge worden herinnerd aan een uitspraak van A. Verwey: ‘Zodra het vers, onder zuidelijke invloed, regelmatig geworden was, kon het niet anders of in noordelijker landen moest telkens weer de eigen aard van het daar inheemse vers, dat accentuerend was, doorbreken’ (*Ritme en Metrum,* 1931), blz. 40.

zicht drong toen overigens allerwegen door. [1] Er groeide, als reactie tegen het hobbelige rederijkersvers, een streven naar groter vloeiendheid van het renaissance-vers. Wie, poëtisch begenadigd, het zangritme in zich droeg, schreef instinctmatig deinende verzen; maar dat spontane moest door inzicht geactiveerd worden om te kunnen rijpen tot volmaakt harmonische zegging. En het duurde een hele tijd, vooraleer men het geheim van het wezenseigene nederlandse woordaccent als maatstaf van de verscadans (weer) ontdekte, en men zich aan de franse maat, de getelde lettergrepen, kon ontworstelen.

Het meest karakteristieke in de Harduwijns sonnetvers lijkt ons echter het ritme van vier - vaak anapestisch aanzwellende - hoofdaccenten, zodat zijn alexandrijn met cesuur na de zesde lettergreep gespannen wordt enerzijds door een eigen ritme: dat van het vroegere, hem vertrouwde nederlandse vierheffingenvers, en anderzijds door een overgenomen ritme: dat van het vaak anapestisch golvend en meestal anapestisch uitdeinend Plejadevers. [2] Beide bronnen vloeien samen in zijn ritme.

Dat specifiek anapestisch vierheffingenalexandrijn - dat ook herhaaldelijk bij van der Noot aangetroffen wordt, en aanvankelijk ook bij Hooft, Vondelen Huygens - en dat herinnert aan het ritme van het middelnederlandse lied, staat chronologisch tussen de vroegere 'losse middeleeuwse versval en de strenge, brede stapmaat van de 17e eeuw' [3]; het schenkt eigenlijk meer soepelheid en een fellere intensiteit dan de regelmatig dreunende jambe, en het waarborgt door zijn vrijere golving een getrouwere neerslag van ontroeringen. Zo 'is het een echt genot te luisteren hoe de Harduwijn met zijn alexandrijnen zwiert en met welk een vingervastheid hij in vier sneden in het alexandrijn een sonnet uitmusiceert. Hij kon veroverend zingen met verzen om er een hele dag in long en hoofd mee rond te lopen. Hij kon een sonnet bouwen als een echt zanggebouw en hij had daarbij die feilloze dichterroede om één alexandrijn als een zelfstandig en onvergetelijk gedicht om te toveren...' [4], getuigt terecht de dichter M. Brauns.

Want inderdaad er gaat een heel bijzondere bekoring uit van zijn zangerig vers, dat directer ontroert dan dat van de Plejade-vóórzangers,

1 Zie Fr. Kossmann, *Nederlandsch Versrythme,* 1922, blz. 22-56. In zijn *Lingua Belgica* (1612) formuleert A. van der Mijl het als volgt: 'In accentus tamen decoro consistit praecipua carminis virtus et elegantia'.

2 De franse alexandrijnen hebben, benevens de hoofdklemtonen op de 6e en de 12e lettergreep, in beide halfverzen een nevenklemtoon, en zijn derhalve over vier steunpunten gespannen. - Ook oorspronkelijk tienlettergrepige verzen werden door de Harduwijn in alexandrijnen herdicht.
Zie ook G. Kazemier: *De alexandrijn in de zestiende en zeventiende eeuw* (Hand. 20e Ned. Filologencongres, Groningen, 1948).

3 Naar Fr. Kossmann, *Ned. Versrythme,* blz. 22-56.

4 *Streven* (maart 1953), blz. 565.

en dat ons onwillekeurig binnenleidt in de mysterieuze wereld van de verliefdheid. Zeker zijn er heel wat metrische afwijkingen, die soms ritmische inzinkingen betekenen; maar andere verschuivingen zijn dan samengebalde ontroeringskernen, zoals vaak aan het sonnetbegin. Het zou ons echter te ver voeren in deze - reeds zo uitvoerige inleiding - daarover uit te weiden. [1]

Enkel moet hier nog worden gewezen op de intense golfbeweging, die de mooiste sonnetten doorstroomt. Het door de dichter ondergane ‘zuer-zoete’ spel van verliefdheidsobsessie en -ontgoocheling wordt met passie-accenten vertolkt in een lyrische vaart, die hele sonnetten doorzindert, in climaxen van argeloze verrukking, opsommingen, ontkenningen, vergelijkingen, vragen... (O! ..., Soet..., soolangh..., T'en is..., T'en zijn...), in binnenrijm en alliteratie, vooral in het huppelend of hijgend of kalmer deinend ritme van de hunkerende, klagende, of berustende minnaar.

3. In de wijze waarop de Harduwijn zijn inspiratieve bronnen herdichtte, komt dan de eigen aard het zuiverst tot uiting. Met passende voorbeelden werd dit uitvoerig gestaafd in onze monografie. [2] Het moge dan volstaan er hier in 't algemeen aan te herinneren.

Indien de keus zelf van voorbeelden reeds bepaalde facetten van eigen wezenheid belicht, zoals het zachtaardige, het argeloos-hartstochtelijke, het realistisch-natuurlijke, en indien de auteur zich eerder herkende in de innemende du Bellay, de frisse natuursymbolist Belleau, de zachtgevooisde elegische Desportes dan b.v. in de trotse en vaak hoogdravende Ronsard, - dan openbaren nog tal van nuanceringen zijn poëtische eigenheid en zijn herscheppend vermogen. Er blijkt gewoonlijk uit dat de Harduwijn zijn voorbeelden subjectief kleurt, in eigen gewaad omtovert en ze met gevarieerde eigen schoonheidstoetsen overbloesemt. Er is geen vertaling om de vertaling; er is een creatief opnemen in het fluïde van eigen ontroering. In de meeste na-gedichten borrelt eigen gevoel en eigen visie over in de deining van het ontleende. [3] Of, er is een ontvluchten uit de verstrikking en verstikking van het oorspronkelijk abstracte, mythologische, sensuele: zoals een vogel, uit een kooi ontsnapt, zijn roes uitschatert, zo bevrijdt de dichter zich vaak uit het vreemde weefsel en neuriet zijn hart in zachte natuurlyriek uit. Want, in die donzige natuurlyriek ligt het geheim van de Harduwijns dichterschap.

Ter illustratie dan het volgende. Verzen zoals ‘O Lipkens / daer uyt

1 Men zou er een hele monografie kunnen aan wijden, in de aard van G. Kazemier's boek over *Het Vers van Hooft* (Assen, 1932).

2 Zie *Hard.,* blz. 170 en vlg.; ook de paralleltekste in de bijlagen.

3 Vgl. F.A.J. Dambre, *Twee sonnetten... als voorbeeld van creatieve imitatio.* (Spiegel der Letteren, 12e jg., blz. 24-29).

dat Liefde sijn schichten saeyt', 'O Mond / daer uyt dat stort de Jeughd haer soete sanghen', 'O Keel / diens zoet gheluyt zoo langh in d'oore blijft' (S. IV) zijn toch emotioneel rijker en pittiger van zegging dan du Bellay's 'O grand' bouche honorée / qui d'un large repli retrousses ses deux bords' en 'O gorge damasquine en cent plis figurée'. En het 'blondghestruyvelt hair' is toch reëler dan de 'beaux cheveux d'argent'; en hoe geladen van tragiek zijn die 'ooghskens, biende vreught en droefheydt van ghelijcke' tegenover de 'beaux yeux de cristal', evenals in het volgend sonnet de 'lipkens / die elcken-een voorwaer / wonden alst hen ghelieft / en wederom ghenesen' tegenover 'les brins colorez de ce coral: ces levres que i'adore'! Hoe oorspronkelijk klinkt de aan de natuur ontleende vergelijking 'maer t'ghene dat mijn jeughd' als een bladt comt verdrooghen / en is anderssins niet / dan t'raeyssel uwer ooghen' naast het abstracte 'cet esprit, dont la beauté perce mon ame et mon coeur et mes yeux'. En hoe mysterie-geladen is het wonderbare vers 'U schoon-besneden hant vercruypen doet mijn bloedt' (s. IX) tegenover de koele bewering 'sa main victorieuse a pris ma liberté' (Despor-

tes).

Vooral een levendig en liefdevol natuurgevoel geeft hem verzen in, waartegen de franse voorbeelden zeer verbleken. Men vergelijke: (de lente) 'bringht ons hier overal menigherley vercier / en eenen soeten geur wordt den speel-hof gewaere' met 'prez, monts, rivage orne / de mainte fleur du sang des Princes née', of het schilderachtige 'den windt snuyft met een hol ghetier / en snijt de blomkens af / ghelijck met eender schaere', met het kleurloze 'froid est le vent / et toute fleur devient seiche et fenée' (s. 19 - du Bellay).

En wie kijkt niet blij verwonderd op bij het horen van verzen als: 'de morgen comt ons bedauwen en den krieckenden dagh spreyen op d'aerdse baen' (s. XV). 'den heeten somer comt alsdan op my ghedaelt / Met blom-cranskens becroont / en lauwertacxkens groene' (s. XIX), 'de blomkens over al hun bottiens nu ontsluyten' en 'den soeten nachtegael beghint van her te ruyten' (s. XX), 'altijdt roeren / en beven / soo t'ionck ghesproten gras door een windeken doet' (Elegie), 'den westen windt / die ruysschen doet en beven / de looverkens van t'waut en t'groenssel eender pleyn' (s. XXXVIII), 'troosken besproeyt met eenen morghen-dauw' (ibid.), 'Zephyr... daevert sonder vaer / in t'bevende groen hair / der boomkens allegaer' (Liedeken), 'als ghy als eenen pauw die zijnen steert ontpluyckt verwen duysenderley reghen-bogich ontluyckt' (*Haer-Tros*), enz., enz....

Zijn dit niet zoveel refreintjes van vóórgezelliaanse natuurpoëzie? Zijn het geen dauwfrisse woorden en suggestieve natuurbeelden? Zo doorgolft een eigen speelse zwier de deining van de - onder het sterren-

beeld van de Plejade - ontsproten alexandrijnen; zo gonst door de renaissance-magie de meest argeloze natuurlyriek. Natuur wint het op het modieuze: telkens diepere ontroering ‘vercruypen doet het bloedt’, kloppen fellere accenten door de verzen; accenten die alle ontlokt worden aan dezelfde toverfluit, de natuur.

4. Onder de gedichten, waarvan tot heden geen vreemd equivalent ontdekt werd, zijn er ongetwijfeld oorspronkelijke, die rechtstreeks aan eigen poëtische kernen ontstegen zijn; en enkele behoren tot de gaafste liefdespoëzie uit de zeventiende eeuw.

Daar is b.v. het mooie ‘dry cuskens’-sonnet (XXXVIII), een cantileen van de ‘eeuwig-verliefde jongeling’ [1] op de ‘soete Jonckvrauw’: een juweeltje van argeloze, haast kinderlijke verrukking. Ontsproten aan ongerepte natuur-aanvoeling - de eigenlijke teelgrond van de Harduwijns dichterlijke inspiratie -, borrelt, zoals in een franciskaanse lof-litanie, juichtoon na juichtoon op om al het teder bekoorlijke in de natuur: de in de westwind ruisende ‘looverkens van t'waut’, de loop ‘van een silver fonteyn’ in een dal, het troostend ‘luyt gheclanck’, het ‘bieken cleyn’, ‘den coelen Mey’, ‘het roosken besproeyt met morghen-dauw’ ...om dan in zalig ademen te versmelten met de uit diepere hartsgeheimen opstijgende aanbidding van de geliefde en uit te deinen in de genade van een amechtig kussen. Wat een rijke synthese van natuur-en minnelyriek, wat een wonderbare ‘veelstemmige eenheid’!

Een zelfde dooreenstrengeling van natuur en minne doorweeft en omrankt het zinrijke sonnet van de ‘loover-rijcke linde’ (XXXV) met haar ‘ontploken hooft ieughdigh en groen’, waarin de dichter zijn verterende hartskwetsuur vergelijkt met de onkwetsbare naaminkerving van de geliefde in de boomschors; alsook de zachtruisende ‘Violetjens’-elegie en het tot nieuwe oorspronkelijkheid omgetoverde, van kusjes en bloemen als zwijmeldronken ‘Wijngaert’-liedeken.

Maar er is vooral het voldragen, de diepte der dingen huiverend doorpeilend ‘Blind-man’-sonnet (XXV) [2], dat langs intuïtieve vereenzelviging boort naar het binnen-eigene en de synthese uitbeeldt van 's dichters geschokt gemoed. Een streng gesnoerd sonnet, dat haast niet loskomt uit het krampachtig aangehouden eerste kernwoord, maar waarin dan een zwaardere orgeltoon van mannelijke bezinning zich paart aan de in sourdine aanruisende tederheid van de verliefdheid; een sonnet, dat in zijn statige op- en neergang spannend geladen is en de bewustwording niet enkel van persoonlijke, maar van algemeen menselijke gebrokenheid en verstilling verwoordt. Door inkeer tot eigen zelf klimt de dichter hier in

1 Zoals M. Brauns het uitdrukt in zijn Harduwijn-lofzang (Nieuwe Stemmen, juni 1954).
2 Het motief van het ‘verblind’-zijn vindt men o.a. ook in C. van Manders sonnet ‘veel kindtscher als een kindt’.

het schrijnend slotvers naar een serene hoogvlakte. [1]

5. Een laatste persoonlijk-creatieve glans dankt de '*Roose-mond*' aan de uitzonderlijke taalgaafheid waarin het zachtademend woord van de dichter hoogtij viert. Het nederlandse woord had Justus de Harduwijn door zijn dichterlijke vader leren liefhebben in de gedaante waarin Jonker Jan van der Noot het met renaissance-weelde had omkleed; en hij heeft dat kostbaar erfdeel van jongs af aan gekoesterd en met eigen zachte gloed doorvonkt. En dat is een niet geringe verdienste. De meeste humanisten [2] misprezen, of verwaarloosden althans, de moedertaal - zoals Caudron het in zijn '*Roose-mond* '-verantwoording beklemtoont: 'onse Inlandsche - in 't Griexsche ofte t'Latijnsche bedreven - verfoeien alle saecken in onse Vaderlandtsche taele gheschreven'; de toenmalige 'rijmers bot' [3]bedreigden de gaafheid ervan; 'het ghespuys, dat 't lichaem swaer tot hooghe daet niet en can heffen' [3] verdoofde haar luister; spaanse en vreemde soldateska verkrachtten onze taal; en haar veerkracht was in het Zuiden door de massale uitwijking ontzenuwd. Maar Justus de Harduwijn, gedreven door 'een gheest vol heyligh vier' [3], heeft de fakkel van het Nederlands in het onder het Twaalfjarig Bestand tot nieuw cultuurleven rijpend Vlaanderen hooggehouden; hij heeft er onze taal gehandhaafd en ontbolsterd; hij heeft ze, bezield door renaissancistische voorliefde voor het volkseigene, in haar kernachtigheid en zuiverheid hersteld, zodat Vondels later getuigenis ook op hem toepasselijk is; want ook hij heeft die taal 'met zure moeite en arbeitzaemheit... van bastertwoorden en onduitsch allengs geschuimt en gebouwt... en haar vloeientheit en bevallycken zwier' geschonken. [4]

Opvallend is inderdaad zijn taalzuiverheid en -helderheid, die gevoed wordt door volkse uitdrukkingen en beeldspraak, en gekenmerkt door realiteitsvisie en door het concreet benoemen van de dingen. Het is een kerngezonde, dauwfrisse taal. - De landman, die in zweet bezuren moet

1 Hier moge nog een kanttekening volgen bij de twee Anakreontische vertolkingen, de 'Middernacht'-ode en de 'T'samen-clap', epische intermezzo's in de lyrische sonnettengang. Al vaak hebben wij ons afgevraagd of ze wel te rekenen zijn tot de 'soete dieverijen' van de auteur; zouden ze niet eerder van zijn vader dan van hem zelf stammen? Klinkt niet een enigszins andere toon er uit op, is hun taal met gedrongener? Het moet toch verlokkelijk geweest zijn, de 'dieverije' uit te breiden - of door de bloemlezer Caudron te laten uitbreiden - tot de overgeërfde vader-handschriften, waaronder de Anakreoon-oden zich bevonden.

2 Wel oordeelden enkele humanisten gunstiger over het gebruik van de moedertaal, zoals Erasmus, Agricola, en dan vooralPuteanus. Maar de intellectuele elite schreef toch hoofdzakelijk in het Latijn. Vgl. in dit verband de merkwaardige studie van L. van den Branden, *Het Streven naar Verheerlijking, Zuivering en Opbouw van het Nederlands in de 16e eeuw* (Kon. Vlaamse Acad. voor Taal- en Letterkunde - Reeks VI - nr. 77-1956).

3 Uit een lofdicht van J. de Harduwijn op G. van Nieuwelandt, 1616. Zie *Hard.,* blz. 328-331.

3 Uit een lofdicht van J. de Harduwijn op G. van Nieuwelandt, 1616. Zie *Hard.,* blz. 328-331.

3 Uit een lofdicht van J. de Harduwijn op G. van Nieuwelandt, 1616. Zie *Hard.,* blz. 328-331.

4 *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste,* 1650. Eenzelfde purisme werd nagestreefd door de Harduwijns vrienden G. Caudron, Th. van Liefvelt, D. van der Linden e.a.

zijn brood; de blindeman, die gaat bedelen; de tranen, die het aangezicht beperelen; het wel besneden aangezicht; de scherpsnijdende winden; de hagel, die eiken en linden velt; het zoet-koel gehijg en lief-lustig blaaien (= waaien) van de wind; de moorpaarden, die beposten 's hemels baan; de ogen en de handen van de geliefde, die verkruipen doen het bloed; wat de jeugd als een blad komt verdrogen - zijn enkele staaltjes uit zijn rijk en oorspronkelijk-beeldend idioom.

6. Daarenboven heeft hij, dank zij zijn aangeboren en een steeds bewuster wordend dichterschap, die taal geadeld; met de adem van zijn ontvankelijk gemoed heeft hij ze tot wierook van poëzie aangevuurd. De '*Roose-mond* '-krans ligt overbloesemd met een geheimzinnig poëtisch dons. Zoals Gezelle, koestert ook de Harduwijn een voorliefde voor bloemen; en niet enkel als echte bloemen bekoren zij hem, zoals in 'de windt snijt de blomkens af', 'de somer met blom-cranskens becroont', 'de blomkens overal hun bottiens nu ontsluyten', 't'gheblomte van mist en rijm bevrijden' ..., maar ook reeds als symbolen, zoals in het karakteristieke vers: 'mijn ghepeys, blomkens teer die weynigh hun vertooghen', of in de vergelijking 'siende dit geblomt... soodanigh is de blom (nl. Roosemond)...'. En onder de geliefkoosde bloemen (leliën, violetjens, rozen) trekt vooral de roos hem aan ('de rooskens altemael bloeyend' op eenen dagh', 'soet ist roosken besproeyt met eenen morghen-dauw'). Die voorkeur voor en die vereenzelviging met bloemen is een van de zuiverste facetten van zijn poëzie.

In het klankgebloemte van het vers openbaart elk dichter het diepste geheim van zijn ziel. De Harduwijns klankpalet is rijkgeschakeerd en warm van tonaliteit; een expressieve stemmingswaarde doorvaart zijn vers, nu eens blij opwellend in ij- en korte a-klanken (Liedeken), dan teder ruisend in de vele ee's, of melancholisch frazelend in oe en lange aa, of droomdiep ademend in lange oo, al naar de aangolving van de ontroering.

De dichter M. Brauns, handelend over het muzikale wonder in de poëzie, noemt de Harduwijn 'een Mozart van het liefelijk woord', in wiens vers de klankbodem van het echt-poëtische te herkennen is, en wiens 'alexandrijn zoveel innerlijke muziek en muzikaal evenwicht en suggestievermogen in zich heeft, dat het volstaat om op zichzelf de poëziehonger te vullen en te verzadigen'. [1]

XII. *Invloed*

De dubbele invloed, die van de '*Roose-mond* '-bundel had kunnen uit-

1 Vgl. zijn merkwaardige beschouwingen over J. de Harduwijn in *Streven* (maart 1953), blz. 564-567) en in *Nieuwe Stemmen* (juni-juli 1954, blz. 201-206, 233-242).

gaan, én als dichterlijke wekroep tot nederlands taalbewustzijn, én als voorbeeld van typisch renaissancistische liefdespoëzie, is beperkt gebleven tot een persoonlijke vriendenkring.

In dit verband moge - behalve op de rechtstreeks bij de '*Roose-mond*'-uitgave betrokken lofdichters - o.a. worden gewezen op de opgetogenheid waarmede Justus de Harduwijns in 1612 uit Rome naar Gent teruggekeerde vriend Justus Ryckius de bundel begroette: bij de voltooiing van een tijdens de terugreis teMilaan aangevangen 'Elogia gandensium poetarum' [1] laste hij er een speciale Justus de Harduwijn-hulde in, om er spontaan zijn vreugde en trots over uit te spreken dat 'men niet langer bewonderend en naijverig naar de prestaties van buitenlandse dichters hoefde op te kijken, nu een eigen landgenoot-dichter - wiens zang met die van de zwanen kon wedijveren - in het eenzaam afgelegen oord aan de samenvloeiing van Dender en Schelde (bedoeld is Oudegem-Mespelare) zulke wondermooi elegische liederen had gezongen. (*Roose-mond*). En nog een andere Gentenaar, de benedictijn Cornelius Lummenaeus a Marca van St.-Pietersabdij, huldigde in een gelijkaardige ode de 'dulcis genius' van de Harduwijn, die hij beschouwde als de redder en handhaver van de poëzie in Vlaanderen. [2] Dit was de grote opluchting onder de poëzie-vrienden.

Dat het lentische '*Roose-mond*'-geluid echter geen weerklank vond in het Noorden, was het gevolg van de tijdsomstandigheden; dat het in het Zuiden slechts korte tijd en dan nog als in sourdine werd gehoord, vond zijn oorzaak in de Harduwijns onverhoedse verloochening van zijn 'Venus ghejancksel'. [3] Ingevolge de ingreep van de rigoristische pastorale visitatorHenricus Calenus [4] gebeurde dit al vlug na het verschijnen van de bundel, en het is best mogelijk dat de auteur 'gheanckert in het bevel' van zijn geestelijke overheid, het daarbij niet zal hebben gelaten; de reeds in omloop gebrachte exemplaren van zijn eersteling werden wellicht weer ingetrokken en vernietigd, ten einde zoveel mogelijk elke herinnering eraan uit te wissen.

Intussen echter hadden zijn vrienden in de '*Roose-mond* ' het morgenrood van een nieuw poëtisch ideaal begroet en hun enthousiasme bezielde hen zelf, hetzij tot geactiveerde liefde voor de moedertaal (David van der Linden, Guilliam Caudron, Theoderick van Liefvelt, Erycius Puteanus),

1 Verschenen in: *Urbes Flandriae et Brabantiae* auctore Maximiliano Vrientio, Lovanii 1614, achteraan als bladvulsel.

2 In vrije vertaling. - Cornelii a Marca *Opera Onmia* (Lovanii 1613), blz. 249-251, Ad Cll. Viros Cives meos... Iustum Harduynum.

3 In de 'Voor-redene tot den Leser' (*Goddelicke Lof-Sanghen* 1620).

4 Vgl. O. Dambre, *Betekenis van de ontmoeting Calenus-de Harduwijn,* in Ascania, jg. 7 (1964) nr. 1, blz. 13-20. Vgl. ook O. Dambre, *Nog aanvullende wetenswaardigheden over Justus de Harduwijn* in Spiegel der Letteren, 13e jg., 1970-71, nr. 3.

hetzij tot parallelle wedijver (Joan David Heemssen). Bij het uitstippelen van een nieuwe versbouwtheorie ging ookJacob Ymmeloot uit van de '*Roose-mond*'-sonnetten; en anderen, zoalsJustus Ryckius, Lummenaeus a Marca, Antonius Sanderus, Willem van der Elst, Henricus Calenus, zwaaiden de Harduwijn uitbundige lof toe. [1] Maar die sfeer van bewondering kon, na het doven van het '*Roose-mond*'-licht niet verder uitdeinen en, bijaldien dat ze bleef gloren, putte ze haar gloed uit een andere vuurhaard: de Harduwijns latere religieuze poëzie.

XIII. *Slotbeschouwing: Primus inter pares*

'Midden in hun tijd geplaatst', oordeelde R. Foncke [2], 'staan de Roosemond-gedichten van J. de H. op een allereerste plaats... Beter dan de Franse voorgangers [3], beter dan men hier ooit deed vóór hem (bedoeld is o.a. Jan van der Noot), beter dan velen na hem, kende hij de strakke dichtvorm van het sonnet: naar al de regels van de kunst begon hij het, stuurde het geleidelijk de hoogte in en zwierde het uit in onberispelijke slotregels... Hij durfde het allermoeilijkste aan, de lange alexandrijn, en wist die te leiden met een zwierigheid, die Hooft nog moest bereiken en Vondel bij lange nog niet kende. In deze eersteling... hoopt hij verzen op met een ritme, dat we nu nog moeten horen, met een levende maat... die maar gevonden wordt door wie bij zichzelf weet wat zangerigheid is.' Op zijn beurt getuigde Anton van Duinkerken 'hij heeft een toon, een bewegingsgebaar in zijn vers, waaraan men hem onmiddellijk herkennen kan'. [4]En in dezelfde zin wees E. Rombauts erop dat 'de deinende golving van zijn alexandrijnen, in welluidendheid en zangerigheid, deze van Jan van der Noot overtreft'. [5]

Dit is van meet af aan ook onze mening geweest. [6] De nederlandse vorm, die van der Noot aan het Plejade-sonnet gegeven had, is ongetwijfeld een grondslag en een voorbeeld voor de dichter van '*Roose-mond*' geweest. Maar zijn nieuw sonnet is er naar inhoud en naar vorm boven uitgegroeid.

Een frisser natuurgevoel overbloesemt het; een keuriger Nederlands geeft er rijker klankgehalte aan; een zwieriger ritme doorgolft het; een evenwichtiger bouw schraagt het veelal. Er is vooral dat onachterhaal-

1 *Hard.,* (passim); voor Calenus, zie boven blz. 12 en 15.
2 Vgl. '*Justus de Harduyn*' in De Nieuwe Gids 1917, blz. 125-128.
3 Naar onze mening, Ronsard uitgezonderd.
4 *Achter de Vuurlijn,* Hilversum 1930, blz. 64.
5 *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden,* V: De Lett. der XVIIe eeuw in Zuid-Nederland (1953), blz. 399.
6 Zie *Hard.* V: Kunst, invloed en betekenis van J.d.H.

baar elegisch-zachte, dat er menigmaal droomdiepte aan geeft; vaak ook dat opborrelen uit zuiverder poëtische kernen en een sterker suggererend uitdeinen van de ontroering. In de toenmalige bloesemgaarde van nederlandse sonnetten [1] draagt het Harduwijn-sonnet een eigen stempel: het heeft een subtieler charme. Daar het ons, binnen het kader van deze inleiding, niet mogelijk is dit onder het zoeklicht van veelzijdige literair-historische vergelijkingen te illustreren [2], mogen deze algemene beschouwingen hier volstaan.

Men bedenke daarbij dat het (‘*Roose-mond*’-)jaar 1613 midden in het historisch intermezzo van het Twaalfjarig Bestand lag, midden een periode dus waarin opleefde de

> ‘hope oft met'er tijdt een Vreede-zon misschien
> Den Nederlanden mocht geduuriglijk bestraalen’ [3],

en dat die hoop, zowel in de zuidelijke als in de noordelijke Nederlanden, de zegels van het zwijgen der dichters verbrak. In de heersende lente-stemming beleefden Zuid en Noord de dageraad van poëtische herleving. Eenzelfde echo weergalmt er. Het timbre van het veelstemmig ‘choor der Hollantsche Poëten [4] is geen ander dan dat van het eenstemmig lied van de Harduwijn. Zijn geluid wettigde eenzelfde verwachting als dat van zijn noordnederlandse dichtgenoten.

1613 nu was in het Noorden een poëzie-rijk jaar, en tevens een met renaissancistische poëzie weelderig omkranst jaar. Want benevens verzen o.a. van Heinsius,Hooft, Bredero, Vondel en Van Borsselen [5], die er in dat jaar als morgenstralen van een zonnige lente verschenen, zagen als in een krans eromheen toen ook liedboeken en bloemlezingen [6] het licht, waar eenzelfde geest uit sprak.

1 Men raadplege sommige bloemlezingen, zoals: A.T.A. Heijting, *Het Boek der Sonnetten* ('s-Gravenhage, 1911); Jan de Vries, *Gedichten uit den Tijd der vroege Renaissance* (Zonnebloem-Boekjes); F. Toussaint van Boelaere, *Keurverzameling van Sonnetten* (Brussel, 1933).

2 Zie *Hard.,* blz. 194 en vlg., waar door zelfde bronnen geïnspireerde sonnetten van de Harduwijn, R. Visscher en S. van Beaumont worden vergeleken.

3 Vondel, Op *het Twaalffjarige Bestandt der Vereenigde Nederlanden* (1609) (W.B., I, blz. 150).

4 Vondel, *Op D.P. Pers* (1647) (W.B., V, blz. 244).

5 In 1613 verschenen:Daniel Heinsius' *Afbeeldingen van Minne.* P.C. Hooft's *Geeraert van Velsen.* Vondel's *Den Gulden Winckel* en *Hymnus... over de... Scheepvaart.* Philibert van Borsselen, *Den Binckhorst ofte het Lof des gelucsalighen ende gherustmoedighen Landlevens* (Amstelredam, Dirck Pietersz. 1613). - Zie over de latere invloed van Van Borsselen op J. de Harduwijn: Dambre, *Ph. van Borsselen-plagiaat bij J. de Harduwijn* (Nieuwe Taalgids, XXXI, 364-366).Bredero's *Lof van de Ryckdom* (verschenen in Nederduytsche Rijmen, 1620) is gedagtekend 1613, 26 oktober.

6 O.a. in 1608 *Den Bloem-Hof van de Nederlantsche Ieught,*
in 1610 *Den Nederduytschen Helicon,*
in 1615 *Apollo oft Gesangh der Musen, met* de zgn. twaalf Sonnetten ‘van de Schoonheyt’.

Herhaaldelijk (o.a. door A. Verwey, J. Prinsen en C.G.N. de Vooys in hun recensies van de Harduwijn-heruitgaven) werd de mening geopperd, dat de twaalf sonnetten ‘van de Schoonheyt’ - indien ze niet van Bredero waren - (en ze zijn het overigens niet) wel aan de Harduwijn zouden kunnen worden toegeschreven. Dit is een bekoorlijke hypothese; er zijn inderdaad aanknopingspunten. Toch lijkt de gehele sfeer ons een andere: die sonnetten zijn

Maar ook de Harduwijns '*Roose-mond'* is zulk een morgenstraal, en geenszins enkel 'een naschitterende poëtische ster, nadat het bloed onttrokken werd aan het lichaam der zuidelijke Nederlanden', zoals zijn oeuvre werd gekarakteriseerd. [1] Veeleer was hij de eerste nieuwlichtende poëtische ster boven Vlaanderen, vóórdat Zuid en Noord uiteenvielen. In 1613 was er nog hoop, dat éénzelfde lente Zuid en Noord zou overkoepelen; de snaren lagen er gespannen van éénzelfde streven. En op dat ogenblik stond de Harduwijn op een even hoog peil als de amsterdamse Plejade, en was zijn poëtisch vermogen even zuiver en even belofterijk. 'Een gheest vol heyligh vier' [2] bezielde hem, en vooraleer de deemstering het Zuiden omnevelde was hij er de erkende toortsdrager van het poëtisch doorstraalde en renaissancistisch omrankte nederlandse Woord.

'P.C. Hooft misschien uitgezonderd, vallen er in Noordnederland geen dichters aan te wijzen, die als kunstenaars van woord, vers en vorm met de Harduwijns poëzie kunnen worden vergeleken in het eerste decennium der 17e eeuw', oordeelde zeer juist J.F.M. Sterck. [3]

Overigens, tot een gesloten psychologisch uitgesponnen snoer van gedichten om één centrale figuur bracht Hooft het toen nog niet; de Harduwijn daarentegen vlocht de eerste voldragen nederlandse sonnettenkrans, en voerde aldus het cyclische genre in onze letterkunde in: dit is de literair-historische betekenis van zijn '*Roose-mond*'.

op een precieuser stramien geborduurd dan de *Roose-mond,* en schijnen ingegeven door een ietwat zinnelijker drang.

1 Gerard Knuvelder, *Inleiding tot de Nederlandse Letterkunde* ('s-Hertogenbosch, 1937), I, A, blz. 59. Ook in *Handboek* (1958) II, blz. 113.

2 *Ode tot Guilliam van Nieuwlandt,* 1616 (3e str.). Omstreeks dezelfde tijd was ook Hooft er zich bewust van geworden dat 'genen poëet... can singen in gedicht... t'en sij dat hij, beroert met vreemde raserije, gelaeft sij uit de claer Fontein' en 'dat de siel van den poëet vertoont sich in sijn dichten' (*Gedichten,* Stoett I, 2).

3 *Museum,* november 1929, blz. 35.

Verantwoording

De uitgave berust op de tekst van het '*Roose-mond* '-unicum (Universiteitsbibliotheek te Gent) (nr. G 8342).

Klaarblijkelijke drukfouten werden hersteld, en telkens in voetnoot verantwoord, onder *T* (tekstkritiek); waar het echter om slordigheden of letterverschikkingen gaat, zoals e/c, u/n, v/u, werd de tekst stilzwijgend genormaliseerd; aan de interpunctie hebben wij weinig gewijzigd: er werden hoofdzakelijk komma's bijgevoegd, waarnaar eveneens in voetnoot verwezen wordt, onder *L* (leestekens). De oorspronkelijke paginering, alsmede de signatuur van de bladen en de custoden zijn overal aangegeven. Nieuw is de versnummering.

In voetnoot wordt onder *Br* nog verwezen naar de bronnen achteraan, en onder *O* naar latere omwerkingen in religieuze zin. De voornaamste eigennamen uit inleiding en tekst hebben wij gemakshalve in een achteraan alfabetisch gerangschikt *Namen-index* opgenomen, en voor zover nodig toegelicht.

De veelvuldig gebruikte afkorting *Hard.* verwijst naar onze monografie: '*De Dichter Justus de Harduijn, een biographische en letterkundige studie*', onder nr 58 opgenomen in de uitgaven der Faculteit voor Wijsbegeerte en Letteren van 's Rijks Universiteit te Gent (Gent, Paris, 's Gravenhage. -1926).

C. 7562

DE

VVEERLIICKE LIEFDEN

TOT

ROOSE-MOND.

Eenſdeels naerghevolght de Grieckſche / Latijnſche / ende Franchoyſche Poëten.

't HANDTVVERPEN,

By Hieronymus Verduſſen / inde F. Gheboden.

Anno M. DC. XIII.

Facsimile van het titelblad

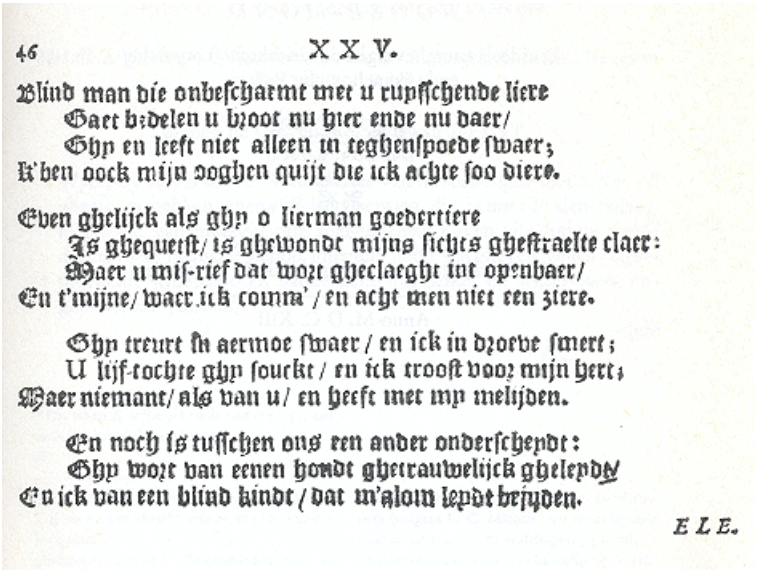

46 XXV.

Blind man die onbeſchaemt met u rupſſchende liere
Gaet bedelen u broot nu hier ende nu daer/
Ghy en leeft niet alleen in teghenſpoede ſwaer;
K'ben oock mijn ooghen quijt die ick achte ſoo diere.

Even ghelijck als ghy o lierman goedertiere
Is ghequetst/ is ghewondt mijns ſichts gheſtraelte claer:
Maer u miſ-rief dat wort gheclaeght int openbaer/
En t'mijne/ waer ick comm' / en acht men niet een ziere.

Ghy treurt in aermoe ſwaer / en ick in droeve ſmert;
U lijf-tochte ghy ſoeckt / en ick troost voor mijn hert;
Maer niemant/ als van u/ en heeft met my melijden.

En noch is tuſſchen ons een ander onderſcheydt:
Ghy wort van eenen hondt ghetrauwelijck ghelepdt/
En ick van een blind kindt / dat m'aloin lepdt beſyden.

ELE.

Facsimile van sonnet XXV

De VVeerliicke Liefden tot *Roose-mond.*

Eensdeels naerghevolght de Griecksche/Latijnsche/ ende Franchoysche Poëten [#].

t'HANDTVVERPEN,
By Hieronymus Verdussen / inde X. Gheboden.
Anno M. D. C. XIII.

\# *Weerliicke:* wereldlijke, profane.
Liefden: (is een mv.) bedoeld zijn de verschillende fasen of cyclussen; wellicht ook onder invloed van ‘amores, ignes’ uit de neo-latinistische literatuur, en ‘Les Amours’ van Plejade-dichters.
Eensdeels: ten dele; dit laat veronderstellen dat, behalve navolging, de bundel ook eigen kreatief werk bevat.
naerghevolght...: herinnert aan Lucas de Heere's ‘Den Hof en Boomgaerd der Poesien...’ *naer d'exempelen der Griecsche, Latijnsche en Fransoische Poëten* ’ (1565). Vgl. de herdruk met inleiding en aantekeningen door W. Waterschoot (Zwolse drukken en herdrukken, nr. 65, 1969).

Edele vvijse ende voorsienighe Prince, Deken ende ghesvvoren.
***Met alle de ghetrouwe G'huldebroeders, van de Gheestrijcke G'hulde-Camer van* S. CATHARINE ,**
binnen de Gravelijcke Stadt van AELST. #

[1] Waert by aldien dat de Nature, daer van de sommighe niet te ver-//*1
[2] gheefs en hebben ghetwijffelt, weermen die behoorde den naem//2
[3] te gheven van moeder, ofte stief-moeder, boven alle andere wel-//
[4] daeden, den mensche hadde ghegunt ende ghegheven eenen alghe-4
[5] meynen// wille; zoo en hadde hem sijn lichte, en wissel-baere on-5
[6] ghestaedicheydt , ten//

\# (Titel) *voorsienighe:* verstandige, beleidvolle.
Prince: prins (beschermheer van de rederijkerskamer).
ghesworen: beëdigde (bestuursleden van de rederijkerskamer). Alle 17e-eeuwse rekeningposten van de kamer vangen aan met de woorden: 'aen prince, deken ende gheswoornen...'. Wie in 1613 deel uitmaakte van het bestuur of 'de Eed', is bij gebrek aan bronnen niet te achterhalen.
G'huldebroeders: plechtig beëdigde gildebroeders (volgens L.C. Michels, een woordspeling *gilde* en *hulden*, d.i. na eedaflegging plechtig in de gildekamer opnemen en inhuldigen). Verder in de tekst volgende varianten: me-g'huldebroeder, medeg'hehulde, me-ghehulden.
gheestrijcke: rederijke;*g'hulde-camer:* gildekamer.
Camer van S. Catharine: Vgl. V. D'Hondt, *Geschiedenis van het Tooneel te Aalst en bezonderlijk van de Koninklijke Rederijkkamer 'De Catharinisten' onder kenspreuk 'Amor vincit*' (Aalst, 1908). Catharina was de beschermheilige van vele kamers; ze werd jaarlijks op 25 november herdacht en gevierd.

* Het teken // wijst het einde van een regel aan in de oorspronkelijke uitgave.
Br

1 *Waert by aldien dat:* ware het zo dat, indien; *daer-van:* waarvan; *de sommighe:* sommigen; *niet te vergheefs:* niet zonder reden.
2 *hebben ghetwijffelt:* zich in hun twijfel hebben afgevraagd; *weer... ofte:* of... dan wel.
4 *eenen alghemeynen wille:* een eensgezinde wil.
5 *zoo:* dan; *wissel-baere:* wisselvallige; *onghestaedicheydt:* (l'inconstance humaine, du Bellay) onstandvastigheid.

[1] tijde van die Babilonsche wonderbaere bauwinge , in zoo menige [1]
[2] verschey-//dentheyt van taelen niet behoeven te verdeelen, noch te [2]
[3] verwisselen : aenge-//sien men gheenssins voor waerachtich en kan [3]
[4] besluyten , hoe dat de selve, // ghelijckerwijs de wortels, ende boomen
[5] uyt hunnen eyghenen aerd zou-//den zijn voortghecommen; maer
[6] wel dat sy hunnen beerfden oirspronck// teenemael zijn toebiedende [6]
[7] den aenknick, ende den wille-keur des men-//schen. Hierom is dese [7],
[8] zoo my dunckt, de oogh-merckelijckste reden, van// te doen blijcken [8],
[9] datmen de een taele niet en behoorde te verheffen, en d'an-//der daer
[10] benevens te vernederen: ghemerckt sy allegaeder op ghelijcke// af-[10]
[11] compste , te weten op s'menschen versieringhe zijn hebbende hun [11]
[12] steuns-//sele, ende dat sy van hunnen weghe tot eenen ghelijcken [12]
[13] eynde zijn gheuyt// ende voortghebraght , als dienende om de be-[13]
[14] grijpinghen des gheests wel// ende ghevoeghelijck uyt te spreken. Hoe [14]
[15] wel men niet en kan ghelooche-//nen , dat door langhen aenloop van [15]
[16] tijde, eenighe van die, om met meer-//der ende besorghder yverheydt [16]
[17] t'hebben gheweest geoirboort , ende behan-//delt, zijn ondertusschen [17]
[18] sommighe andere in fraeyicheydt en rijckdom van

1 *die Babilonsche bauwinge:* de bouw van de toren van Babel in Babylonië.
2 *verschey-dentheyt van taelen:* (Fr.: diversité et confusion) taalverscheidenheid en spraakverwarring; *verdeelen en verwisselen:* (Fr.: se forger tant de manieres de parler) in taalstammen verdelen en tot verwarring leiden.
3 *voor waerachtich besluyten:* als juist aanvaarden.
6 *beerfden oirspronck:* overgeërfde oorsprong; *teenemael:* helemaal; *toebiedende:* aanbiedend, voorleggend aan.
7 *aenknick:* instemming (de zin is: de ontwikkeling en het ev. verward uit elkaar groeien van de talen hangen rechtstreeks af van de instemming en de willekeur van de mensen); *dese:* nl. aenknick ende willekeur, d.i. deze uit vrije wil gedane keus.
8 *de oogh-merckelijckste reden:* de voornaamste beweeggrond; *van te doen blijcken:* om te bewijzen.
10 *daer benevens:* daarnaast, daaraan ondergeschikt; *ghemerckt:* aangezien; *afcompste:* afstamming.
11 *versieringhe:* willekeur, fantasie (Fr.: la fantaisie des hommes; du Bellay in navolging van Sperone Speroni ‘dal *voler* de mortali’).
12 *steunssele:* steun, basis, d.i. hun afstamming berust op menselijke willekeur; *van hunnen weghe:* door hen.
13 *eynde:* doeleinde (Fr.: d'un mesme jugement à une mesme fin); *gheuyt:* syn. van *voortghebraght* (Fr.: ont été formees).
14 *de begrijpinghen des gheests:* wat de geest inziet en begrijpt; *wel:* helder; *ghevoeghelijck:* behoorlijk.
15 *gheloochenen:* (inf. met ghe- na ontkennend hulpw. v. wijze) loochenen.
16 *eenighe van die:* enkele onder die talen; *besorghder yverheydt:* meer behartigde, intensere ijver.
17 *t' hebben gheweest geoirboort:* beoefend werden.

*

[1] woorden te boven ghegaen: niet datmen dit der zelver taelen geluck-[1]
[2] saem-//heydt behoorde toe te stemmen ; maer wel der menschen [2]
[3] ondersouckende// vernuftheydt, ende de bysondere clouckicheydt. [3]
[4] Zoo segghe ick dan, dat// alle schepsele, alle conste, ende alle her-[4]
[5] vaerentheydt , in hun eyghen selven,// wesen een selve saecke. Waer [5]
[6] door ick dien volghens niet te vollen en kan// berispen het licht-[6]
[7] strijckende oordeel, het waen-wijs voorstaen, ende die// krille krijghel-[6/7]
[8] heydt eenigher onser Inlandsche (wesende nievers min dan// in [8]
[9] 't Griexsche ofte t'Latijnsche bedreven) die daeghelijcx daer ver-
[10] foeyen,// ende als onweerdigh verworpen alle saecken in onse [10]
[11] Vaderlantsche taele// gheschreven, ende uytghestelt, al of de zelve [11]
[12] op vele naer , niet en waere be-//quaeme, omme, gelijck alle andere, [12]
[13] yet gheleerdelijcx voort te bringhen,// ofte om daer mede yet aerdighs
[14] te gaen haelen, uyt der neghen Sangh- //Goddinnen Juweel-coffer, [14]
[15] omme beneffens de andere van op het groot// tooneel der weerelts, [15]
[16] aen een yder te laeten besichtighen. Ha neen. Wy// hebben de macht
[17] en de bequaemicheyt om onse taele tot boven die groene// t'soppen [17]
[18] van dat twee gheberghte hoogh-moedelijck te doen rijsen, son-//der [18]
[19] den Franchoys, Spaignaert of Italiaen in eenigh deel te moeten//

* 5 *hun*, i.p.v. *ijun*.
1 *sijn... te boven ghegaen:* hebben overtroffen; *gelucksaem-heydt:* (du B., félicité) gelukkig lot.
2 *toe te stemmen:* toe te schrijven (aan).
3 *vernuftheydt:* (Fr.: artifice) kunstvaardigheid; *clouckicheydt:* (Fr.: industrie) vindingrijkheid; *ende de:* (volgens Michels een dittografie).
4 *alle schepsele:* alle schepsels, al het geschapene; *hervaerentheydt:* ervaring (op gebied van taal, kunst en wetenschap).
5 *in hun eyghen selven:* (Fr.: endroict soy) in zich zelf; *wesen* (ind. praes., volgens Michels contaminatie van *dat... sijn* en *te wesen*); *Waer door:* zodat.
6 *niet te vollen:* niet genoeg; *berispen* (Fr.: je ne puis assez blamer) laken, afkeuren.
6/7 *lichtstrijckende oordeel:* oppervlakkig, vlug geveld oordeel; *waen-wijs voorstaen* (du B., sotte arrogance et témérité) verwaande houding; *krille krijghelheydt:* geprikkelde eigenzinnigheid.
8 *eenigher onser Inlandsche:* van enkelen onder onze landgenoten (nl. de latijnschrijvende humanisten), *wesende nievers min dan in 't Griexsche ofte t' Latijnsche bedreven:* (du B., n'etans riens moins que Grecz ou Latins); *rien moins que* bet. volgens Robert VI, 219, aucunement, d.i. allesbehalve; dit zou dan betekenen: alhoewel grieks en latijn schrijvend, en voorwendend in die talen bedreven te zijn, zijn zij allesbehalve Grieken en Latijnen en toch misprijzen ze de moedertaal.
10 *verworpen:* (du B., déprisent) verwerpen, minachten.
11 *uytghestelt:* in 't licht gegeven; *al of:* alsof; *de zelve:* de moedertaal.
12 *op vele naer niet:* zo goed als niet.
14 *der neghen sangh-Goddinnen Juweel-coffer:* het schrijn van de negen Muzen, beschermgodinnen o.a. van de poëzie.
15 *beneffens de andere:* naast, evengoed als de andere (talen).
17 *bequaemicheyt:* bekwaamheid, talent; *t'soppen:* toppen.
18 *dat twee gheberghte:* de tweetoppige Parnassus aan Apollo en de Muzen gewijd; *hoogh-moedelijck:* met fierheid.

*

[1] wijcken: want aenraeckende hunne taelen, boven veel andere vloeyi-[1]
[2] ger, // ende wat rijcker in woorden, oft t'ghebeurde dat aller taelen [2]
[3] de groote La-//tijnsche moeder wederheyschte de blaederen, by de [3]
[4] voorghenoemde van// haeren Lauwer-crants ontleent, ghesnopt, ende [4 3/4]
[5] ghetrocken; voorwaer sy// souden in corter stondt meer dan half
[6] berooft, ghestroopt, en blaede-loos// ghedijen . Merckt dan of wy onse [6]
[7] taele niet prijs-weerdigh en moeten ach-//ten? naedemael die niet en [7]
[8] heeft van noode, alst wy't bepooghen , eenigh// woort-cieraet aen [8]
[9] eenighe wt-heemsche te leenen, schuymen ofte ontvrem-//den: soo [9]
[10] het zelve hier in dese naervolghende dichten, als maer wesende// [10]
[11] cleyne proefstuxkens, meer dan ghenoegh ende te vollen kan ghe-
[12] blijcken.// Het zijn W e e r l i j c k e L i e f d e n , die eertijts in den bloey-[12]
[13] tijdt sijns levens ee-//nen onsen me-g'huldebroeder , afwijckende van [13]
[14] meerder ende ghewichti-//gher saecken, tot vermeydinghe ende [14]
[15] verscherpinghe sijns gheests, heeft// uytghestelt . Het sijn W e e r - [15]
[16] l i j c k e L i e f d e n (op dat ick den woordt-sin hierop// ghebruycke des [16]
[17] gheleerden E r y c i u s P u t e a n u s , naercommer vanden on// sterffe-[17]
[18] lijcken L i p s i u s) niet om daer in t'aenschauwen de liefde, als de [18]
[19] sieckte// van een ledigh, ende traegh-loorigh ghemoedt ; maer wel
[20] van sulck een, // [19]

* T 3 *blaederen*, i.p.v. *blnederen*.
9 *schuymen*, i.p.v. *schnymen*.

1 *wijcken:* onderdoen voor; *aenraeckende:* wat betreft.
2 *oft t'ghebeurde:* indien het gebeurde; *aller taelen moeder:* het Latijn, moeder vooral van de bovengenoemde romaanse talen.
3 *wederheyschte:* terug zou opeisen.
4 *van haeren Lauwer-crants:* d.i. aan de lauwerkrans van het latijn; *ghesnopt:* ontrukt, afgesnoept.
3/4 *by de voorghenoemde:* door de bovengenoemde, d.z. het Frans, Spaans en Italiaans.
6 *blaede-loos:* bladerloos; *ghedijen:* worden.
7 *naedemael:* aangezien.
8 *als wy 't bepooghen:* indien wij het beproeven.
9 *leenen:* ontlenen; *schuymen:* ontroven.
10 *als maer wesende:* als slechts zijnde.
12 *gheblijcken:* (ghe-, na hulpw. v. wijze) blijken; *Weerlijcke:* Wereldlijke, profane; *eertijts:* de ontstaanstijd van de liefdegedichten ligt, luidens deze mededeling, in de vóórpriesterlijke jeugdjaren.
13 *me-g'huldebroeder:* mede beëdigde gildebroeder.
14 *vermeydinghe:* ontspanning.
15 *verscherpinghe:* verheldering, oefening; *uytghestelt:* geschreven.
16 *woordt-sin:* de betekenis van dit woord.
17 *Puteanus:* (zie namen-index); *naercommer:* opvolger.
18 *Lipsius:* (zie namen-index) Puteanus en Lipsius waren professor te Leuven.
19 *ledigh:* ijdel; *traegh-loorigh ghemoedt:* (Kil.: morbus amor languentis animi) ziekelijk-kwijnend, melancholisch.

[1] het ghene verweckt is tot allerhande deught. Het zijn W e e r l i j c k e
[2] L i e f d e n ,// niet van dat blindt-siende kint van V e n u s ; maer wel van [2]
[3] des Wijsheydts// Goddinne M i n e r v a : die zoo veel uytrechten , dat [3]
[4] ghebluscht zijnde het vier// der quaeder wellusticheydt, ontsteken [4]
[5] wordt de fackel der Eere; dat ver-//stroyt sijnde de lichte pluymen der
[6] vlieghende sotticheydt , aenghedaen// worden de vlercken der wijt-[6]
[7] vlieghende F a m e . Om cort te maecken,// hier is vier sonder vier; [7]
[8] hier is liefde sonder liefde . Ende hoe wel dat// niemant den Meester [8]
[9] van dese gheleerde lieffelijcheydt en heeft connen, bewillighen van [9]
[10] de selve in het licht te gheven (eensdeels nemende sijne on-//schult op [10]
[11] den ampt die hy teghenwoordich is bedienende, eensdeels om// dat [11]
[12] de saecke ghevrocht inden eersten aenvanck sijnder Jonckheydt , het// [12]
[13] aenschijn des weerelts, soo hy seyde, niet en was weerdigh:) nochtans
[14] we-//sende eenigh deel derselver, van weghen diese schijnt te ver-[14]
[15] worpen, my ter// handt gecommen, hebbe dies niet tegenstaende my [15]
[16] derven verstauten, op// dat ick van ons eyghen goet niet teenemael [16]
[17] en beroove, dese in Druck// te laeten uytgaen, ende u lieden E d e l e ,
[18] W i j s e , ende V o o r s i e n i g h e , P r i n c e ,// D e k e n , G h e s v v o r e n ende
[19] M e d e g ' h e h u l d e , als wesende een van ons beste// [19]

2 *blindt-siende kint van Venus:* de geblinddoekt voorgestelde minnegod Cupido, zinnebeeld van zinnelijke liefde.
3 *Minerva:* romeinse godin van de wijsheid, en dus zinnebeeld van een hogere geestelijke liefde; *uytrechten:* uitrichten, teweegbrengen.
4 *vier:* vuur; *onsteken:* ontstoken.
6 *vlieghende sotticheydt:* voorbijvliegende jeugdige hartstocht.
7 *Fame:* de godin van het gerucht, de faam; *hier is vier...:* Caudron vertaalt uit de latijnse brief van Puteanus: 'Fateor amor est... sine amore Amor'.
8 *Meester:* dichter.
9 *bewillighen:* overhalen.
10 *eensdeels...eensdeels:* enerzijds... anderzijds; *nemende sijne onschult op:* zich verontschuldigend wegens.
11 *ampt:* ambt, d.i. als pastoor van Oudegem enMespelare sedert 3 december 1607.
12 *ghevrocht:* tot stand gekomen; *eersten aenvanck...:* dit argument van de auteur zelf bevestigt Caudrons mededeling 'in den bloeytijdt sijns levens'.
14 *eenigh deel derselver:* er moeten dus nog meer liefdesgedichten geweest zijn, vermits de hier gepubliceerde maar een gedeelte ervan zijn; *diese:* wie ze.
15 *verworpen:* verwerpen; *my ter handt gecommen:* het gaat dus zgn. om 'een soete dieverije', zoals later ook P. Scriverius het uitdrukt met betrekking tot de 'Duytsche vruchten' van zijn vriend Daniël Heinsius (opdracht, 1616) - Niettemin dient er op gewezen dat o.i., zonder enige vorm van medewerking van de Harduwijn zelf, de uitgave nooit tot stand zou zijn gekomen; *dies niet tegenstaende:* niettemin.
16 *derven:* durven; *teenemael:* helemaal.
19 *Medeg'hehulde:* mede beëdigd gildelid.

[1] Huys-catheylen, toe te eyghenen, omme van u lieden weghe , als een [1]
[2] schauw-stuck, aen alle reden-rijcke Dicht-Caemers vertooght te wor-[2]
[3] den, ende voorgheleydt den vernuftighen spits van alle Nederlandsche [3]
[4] Verstanden.

Dit is den eenighen wensch

Edele, Wijse, ende Voorsienighe
van u lieden dienst-vvillighen ende ghetrauvven me-ghehulden

G. CAUDRON [#].

1 *Huys-catheylen:* huisschatten, d.z. poëzieschatten; *toe te eyghenen:* op te dragen; *van u lieden weghe:* door u.
2 *schauw-stuck:* pronkstuk; *vertooght:* vertoond.
3 *voorgheleydt:* voorgelegd, aangeboden aan; *den vernuftighen spits:* de oordeelkundige, scherpzinnige kritiek.
\# *G. Caudron:* zie namen-index.

*

Erycius Puteanus N.N.

amicissimam S. #

[1] Tu verò tolle hanc prolem, quam sine nostro, sine patriae damno,
[2] non// abjicias. Nam profectò, ut liberè judicium meum promam,
[3] quid// lingua, quid lyra vernacula nostra possit, tuo unius aut scire
[4] indicio// Belgae poterunt, aut silentio nescire. Famam ne sperne, quâ
[5] ad patrij elo-//quij cultum plures excitentur. Te ducem facio hujus
[6] chori, qui Belgicas// ipse facis Gratias, & Musas. O te felicem! si
[7] esse nos quoque voles, si im-//buere publicè vernantis Genij tui rore.
[8] An argumentum te retardet? Fateor,// Amor est; non morbus ille
[9] languentis animi, sed vigor excitati; non Veneris// ille puer amplius,
[10] sed Minervae. Hoc agit (liceat dicere) ut extinctâ libidi-//nis face,
[11] honoris accendat; ut abiectis levissimi furoris alis, Famae adsumat.//
[12] Breviter, sine cupidine hic Cupido est, sine amore Amor. Habes
[13] senten-//tiam meam mi N. sed publicis suffragijs firmatam: me quoque
[14] vero adfectu// tuum. Vale [14]. #

* T [9] ontbreekt in ed. 1613.
2 *abjicias*, herstel van de vermoedelijke drukfout *abijcias*.
3 *tuo unius*, herstel van de drukfout ed. 1613 *tuo tunius*.
4 *indicio*, herstel van de drukfout *iudicio*.

\# *Erycius Puteanus N.N. amicissimam S.:* E.P. (nomen nescio)... (salutem dat), d.i. E.P. schenkt zijn hartelijkste groet aan de niet genoemde. Eigenlijk gebruikt de humanistPuteanus hier de initialen N.N., zoals gebruikelijk was bij het romeins rechtskundig onderricht; in gefingeerde processen noemde men de aanklager A.A. en de beklaagde N.N., zulks ingevolge een woordspeling: 1. de man met de geldpot (Aula) die het proces inspant (Agit), 2. de man die niet wil betalen (Numerare Negat).

14 *Vale:* vaarwel.

\# Deze brief verscheen reeds in 1612 in '*Eryci Puteani Epistolarum Apophoreta Centuria IV*' (Epistola XXII, blz. 28-29); hij is gedagtekend 10 mei 1608 en gericht tot 'Justo Harduino S.D.' (salutem dat auctor). Daaruit blijkt alvast dat de Roosemond-periode aan de priester-periode is voorafgegaan. Samengevat luidt de inhoud als volgt: 'Misken uw poëzie niet, want ze is echte poëzie. Door u zullen velen leren wat poëtische woordkunst is, door u zullen velen worden aangewakkerd ook in de moedertaal te dichten. Het gegeven, de liefde, mag u niet weerhouden te publiceren; u bezingt immers geen zinnelijke, maar een hogere geestelijke liefde. Stel uw talrijke vrienden, die dit beamen en u als de leider van een nieuwe dichtergeneratie begroeten, toch niet teleur'. (Zie de volledig vertaalde tekst in de Aantekeningen). Over *Erycius Puteanus* zelf, zie namen-index.

Quis novus hic supra nostrum te spiritus, aevum,
Aevum; quod Latio Cecropioque [2] Sale
Conditum, omnigenas spirare medullitus artes
Creditur, & jam-nunc culmine stare suo,
Quis novus hic supra excultum te spiritus aevum
Ad facienda novo Carmina more rapit?
Ut nec Petrarcae vis ignea, nec Bertassi [7]
Gratia, conatis obstet iniqua tuis.
Quod genus hoc monstri? An Samij de mente magistri [9]
In te Becani [10] credimus isse animam?
Et veterum puta-pura vocabula Becceselann [11]
Cimbrorum [12] indigenis sufficere apta modis?
Cedite Tyrrheni vates [13], & cedite Galli,
Nescio quid majus Cimbrica Musa [14] parit.

Andreas Hoivs [#] apud Duacenses Graecarum litterarum Regius Professor.

2 *Latio:* Latium, d.i. Italië; *Cecropio:* Cecropium, d.i. Griekenland; Cecrops was de oudste koning van Attica, de stichter van de atheense acropolis.

7 *Bertassi:* G. du Bartas (1544-1590), de beroemde auteur van het episch gedicht 'La Sepmaine ou Création du Monde' (1578).

9 *Samij magistri:* de meester van Samos, d.i. de griekse filosoof Pythagoras, die aan zielsverhuizing geloofde.

10 *Becani:* Becanus. In de liminaria van de Harduwijns 'Godd. Lof-Sanghen' (1620) verscheen een variante van Hojus' lofgedicht, waarin '*Becani animam*' vervangen is door '*Majorum animam*' (de ziel van de Ouden, de Groteren). In antieke teksten komt de naam Becanus nergens voor. Hier moet wel worden gedacht aan de beroemde antwerpse humanist Joannes Goropius Becanus(1518-1572), wiens '*Origines Antwerpiana sive Cimmeriorum becceselana novem libros complexa*' (Antwerpiae, 1569) grote invloed oefende op de opvattingen van taalgeleerden en humanisten. Daarin wordt o.a. geponeerd dat het Nederlands alle andere talen overtreft (en dat Antwerpen werd gesticht door afstammelingen van de Kimbren, die nog de taal van het eerste mensenpaar spraken, ... zodat wie in het Nederlands dicht een paradijselijke taal hanteert!).

11 *Becceselann:* (gen. mv.) van de antieken; Beccesélanos is een neologisme van Aristofanes (De Wolken, 398) dat archaïsch, antiek betekent.

12 *Cimbrorum:* (gen. mv.) van de Kimbren (Germanen).

13 *Tyrrheni vates:* dichters uit Turrenia, d.i. Etruria in Midden-Italië; dus romeinse en italiaanse dichters.

14 *Cimbrica Musa:* de kimbrische (germaanse) Muze, poëzie. In dit nogal ingewikkelde lofdicht prijst A. Hojus de nieuwe geest en de nieuwe vorm van de Harduwijns poëzie; hij legt er nadruk op dat zij de kunst van de vurigePetrarca en van de elegante du Bartas evenaart en zelfs overtreft. Dit wettigt dan de vraag of de nieuwe taal van de Germanen, zoals ze in de poëzie van de Harduwijn werd geopenbaard, nu wellicht de zuivere woordkunst van de Antieken evenaart en overtreft. De laatste twee verzen (cedite... parit) zijn een transcriptie vanPropertius: 'cedite Romani scriptores, cedite Graii! Nescio quid maius nascitur Iliade'. Hojus zegt: 'Wijkt Romeinse (en latere Italiaanse) dichters, wijkt ook gij Franse dichters; ik weet niet of de Germaanse muze iets groters voortbrengt'. Verzwegen blijft het tweede lid van de vergelijking: ...'*dan de poëzie vanJustus de Harduwijn* ' (Vgl. Aantekeningen).

ANDREAS HOIVS: (zie namen-index).

*

Ter eeren vande VVeerlijcke Liefden tot Roose-mond.

Sonnet.

Den grooten Spaenschen Vorst wort vermaert voor seer machtigh [1],
Om t'over vloedigh gout t'welck Peru [2] hem verleent:
Den P e r s i a e n heet rijck, om syn edel ghesteent [3],
En t'onbederfbaer cruyt, t'welck in reuck [4] is soo crachtigh:

Den Tartarischen *Cham* [5] maeckt sijnen naem groot-achtigh,
Door sijn strijdtbaer gheweer [6], van veel menschen beweent:
Maer ghy, der Eeuw' een licht, vindt meer gheluckx vereent [7]
In uwen R o o s e - M o n d , dan dees dry voor-bedachtigh [8].

Begheert ghy t'zuyver gout, ghy vindet [9] in haer vlechten:
Karbonckels sterck ghestraelt, haer oogh u ter handt [10] stiert:
Peerlen, balsem, corael, heur lipkens u onthechten [11]:

Heur borstjens sijn cristael met rubijnen verciert,
En heur spraeck heeft de macht om d'Inghels te bevechten [13].
Hoe sou een sulcken heldt doch blijven ongheviert [14]?

* T de bladnummering [11] ontbreekt in de ed. 1613
L 7 komma's (bijstelling).
De terzinen in de ed. 1613 zijn ingevolge te kleine zetspiegel door geen spatie gescheiden.

1 *Spaenschen Vorst:* de spaanse koning (in 't algemeen); *vermaert voor seer machtigh:* geroemd, geëerd als zeer machtig.
2 *Peru:* (was toen spaans vice-koninkrijk).
3 *edel ghesteent:* vooral turkois uit Perzië.
4 *reuck... cruyt:* aromatische gewassen.
5 *Tartarischen Cham:* (Kil.: Tartarije, magni Chami Imperium); *Cham:* Tartaars machtig volksleider.
6 *gheweer:* wapen (in coll. bet. van leger); *van:* door.
7 *vereent:* verenigd.
8 *voor-bedachtigh:* voornoemd.
9 *vindet:* vindt het.
10 *ghestraelt:* gepolijst (en derhalve glanzend); *oogh* (is onderwerp); *ter handt:* dadelijk.
11 *lipkens:* (is onderwerp); *u onthechten:* onthechten u van, maken u ongevoelig voor (daar haar lippen nog kostbaarder zijn dan peerlen...).
13 *d'Inghels:* de engelen; *te bevechten:* door innemendheid te veroveren.
14 *ongheviert:* ongeprezen.

*

II.

Maer want [1] al s' Weerelts goet vergancklijck wordt bevonden,
Dat [2] oock t'strijd-baer ghewelt niet eeuwighlijck en duert,
Men sou het groot gheluck t'welck u zoo hoogh vervuert [3]
Moghen achten als roock voor de winden ghesonden:

Ten waer dat uwen gheest [5] aen R o o s e - M o n d ghebonden,
En hadde t'gheestigh goet met het weerelts ghebuert [6].
U liefd' is Menschelijck met Gods liefde bemuert,
Vijandt van 't ydel vleesch, rechte stoffe der sonden:

En t'alderschoonste deel van uwen R o o s e - M o n d ,
Is de godlijcke deughd, die haeren gheest doet achten,
Boven peerlen en gout, en waepens groot van machten.

Blijft dan ghetrauw minnaer soo gheluckigh doorwondt,
Met een soo suyver vier t'welck u den hemel iont [13]:
En een so grooten schat sluyt vast in u ghedachten.

THEODERICK VAN LIEFVELT [#]
Heere van Opdorp.

* L 8 Komma na *vleesch*.
1 *Maer:* (legt een verband tussen dit en vorig sonnet); *want:* omdat.
2 *Dat:* (voegw. in herhaling ter vervanging van *want:* WNT III/2, 2306/6).
3 *vervuert:* vervoert, in vervoering brengt.
5 *Ten waer:* ten ware, indien niet; *uwen gheest* (is onderwerp).
6 *ghebuert:* (als buren) verbonden, gepaard (de zin is: indien uw geest niet het hoger (geestelijk) goede met het zinnelijk (werelds) had verbonden).
13 *vier:* vuur; *iont:* gunt, schenkt.
\# THEODERICK VAN LIEFVELT: (zie namen-index).

*

Dit dobbel constigh werck, waer van t'een [1] wel gheleert,
Wegh neemt des menschen oor deur [2] die reyn-Vlaemsche tael,
Gheeft ons een vol verstandt, hoe des gheleertheydts strael [3]
Dit reden-rijck beschrijf volmaecktlijck heeft vereert [4].

D'ander minnigh ghevracht, t'welck een coudt hert verkeert [5]
In een gloeyende vier, deur t'lieffelijck verhael
Van eenen hayr-tros blond, oogh-cristael, lip-corael,
Drijft het sinnigh ghepeys daer't verheught en verseert [8].

Dies magh [9] dit heerlijck Boeck hem vry stellen ten toon
Voor alle man gheleert, want dees const onghewoon
Sal wecken tot vervolgh menigh diep-sinnigh helt [11].

En al waer dat blindt kint [12] al sijn strijt-waepens quijt,
Dit werck heeft cracht ghenoegh om voor hem gaen ten strijt [13],
Want daer deur menigh hert sal sijn in vier ghestelt [14].

Const verheucht

CAVDRON.

* T de bladnummering [13] ontbreekt in de ed. 1613.

1 *dobbel constigh:* kunstig op tweevoudige wijze, én naar vorm (taalbeheersing en -zuiverheid) én naar inhoud (minnevreugde en -smart); *t'een:* het ene deel, d.i. de vorm.

2 *Wegh neemt:* wint, bekoort; *deur:* eu voor oo (Oostvlaams) door.

3 *Gheeft ons een vol verstandt:* doet ons ten volle begrijpen (en geeft ons een voorbeeld); *hoe des gheleertheydts strael:* hoe het licht van de geleerdheid (d.i. de taalbeheersing).

4 *reden-rijck:* (rhetoricaal) dichterlijk; *beschrijf:* beschrijving, stijl (d.z. de gedichten); *heeft vereert:* heeft eer aangedaan, d.i. heeft een stempel van volmaaktheid op het werk gedrukt.

5 *D'ander:* het andere deel, d.i. de inhoud; *minnigh ghevracht:* op de wijze der min bewerkt; *verkeert:* verandert.

8 *het sinnigh ghepeys:* het bezonnen gepeins, de denkende geest; *daer:* daarheen waar; *verseert:* bedroeft.

9 *Dies:* derhalve; *magh:* kan.

11 *vervolgh:* navolging; *diep-sinnigh:* ernstige, geleerde; *helt:* held (wel in de betekenis van dichter).

12 *al waer:* al ware, ook indien... zou zijn; *blindt kint:* de geblinddoekte Cupido.

13 *voor hem:* in zijn plaats, in de plaats van Cupido; *gaen ten strijt:* de strijd aan te gaan.

14 *daer deur:* daardoor, d.i. door dit '*werck*', door deze poëzie; *sal sijn in vier ghestelt:* zal ontroerd worden (*vier:* vuur).

*

Sonnet

tot Phoebum[#].

Noynt en hebb' ick besocht de wijt-vermaerde paelen [1]
Des twee-hoofdighs gheberghts, noynt en hevet [2] gheluckt
Dat ick sou mijnen mond met lust hebben ghedruckt
Aenden cristaelen vloed die P e g a s u s doet daelen [4].

Noynt en hebb' ick verselt [5] met t'cierssel onser taelen
Het neghen suster heyr, noynt en heeft my ghetuckt [6]
Den groenen Lauwer-tack die P h o e b u s mildigh pluckt
Op t'hooft van D a p h n i s [7/8] schoon om den gheest te betaelen [8].

Onnuttich kenn' ick my van [9] hem te sijn gheloont,
Of t'hebben t'hooft rondom met sijnen crants [10] becroont,
Die noynt en hebb alsnoch hem weerdighs yet [11] gheschreven.

Nochtans, ô P h o e b e , al ist dat ick derv' uwe gunst,
Een meerder [13] Godt dan ghy sal insien mijne cunst
En my in plaets' van dien een M i r t u s -croone [14] gheven.

* L De terzinen in de ed. 1613 zijn ingevolge te kleine zetspiegel door geen spatie gescheiden. Br.

\# *Phoebum:* (akk.) bijnaam van Apollo, de griekse god van de poëzie.

1 *Noynt:* nooit; *paelen:* gebieden.

2 *Des twee-hoofdighs gheberghts:* van de tweetoppige Parnassus (mons biceps) aan Phoebus en de Muzen gewijd; *hevet:* heeft het, is het.

4 *Pegasus:* (gr. myt.) gevleugeld paard door Poseidoon gezonden om de Helikon-berg te vertrappen; op de plaats waar het gestampt had ontsprong de Hippokrene of Paardebron. Wie uit de bron dronk werd tot kunstenaar gewijd. De zin is: aan de bron van de dichterlijke inspiratie (furor). Pegasus is onderwerp van *daelen:* ontspringen. (Vgl. Hooft: ‘genen poëet can singhen in gedicht, ...t'en zij dat hij beroert met vreemde raserije gelaeft sijt wt de claer Fontein des vluggen paerts’.

5 *verselt:* vergezeld.

6 *Het neghen suster heyr:* de groep van de negen Muzen, beschermgodinnen van kunsten en wetenschappen; *ghetuckt:* aangeraakt.

7/8 *Phoebus-Daphnis:* (gr. myt.) toespeling op het plukken van lauriertakken waarmede Phoebus zich tooide, nadat Daphne die hij tot gemalin wenste in een laurierboom werd veranderd. Eertijds werden dichters met lauriertakken gekroond. De zin is: als dichter werd ik tot nog toe niet gekroond; *mildigh:* in overvloed.

8 *om den gheest te betaelen:* om het werk van de geest, i.c. de poëzie te belonen.

9 *Onnuttich:* onwaardig (Ik weet dat ik niet waardig ben door hem als dichter te worden bekroond); *van:* door.

10 *crants:* lauwerkrans (corona laurea).

11 *alsnoch:* tot nog toe; *yet:* iets (dat hem waardig zou zijn).

13 *meerder:* grotere, hogere. (Bedoeld is Venus, de godin van de liefde).

14 *Mirtus-croone:* kroon van altijd groene mirt.

*

VVeerlijvke Liefden tot Roose-mond.

Sonnetten

I.

De vruchten nieu ghebaerst uyt des Aerds milden schoot [1],
Tot der dieren oirboor, en s'menschen onderhauwen [2],
Worden naer oud ghebruyck der Steden en Landauwen
In tuygh' van danckbaerheydt gh'offert de Goden [4] groot:

Den Land-man die in sweet besueren [5] moet sijn broot,
Gunt C e r e s eenen crants, van aerden en van hauwen [6]:
Den wijn-leser met most [7] compt B a c c h u s hayr bedauwen,
Vlechtende d'eerste crapp' [8] rondom sijn borsten bloot.

En ick, ô R o o s e - M o n d , com d'eerste vruchten hanghen
(Mijns ionck-iaerighe Jeughds onblusschelijcke spranghen [10])
Aen uw's schoonheydts Autaer [11], die door de liefde gloeyt;

Aenveert die willigh dan, sonder eenigh weer-segghen [12]:
Want gheen ander Goddin en magh ick die toelegghen [13],
Te meer, om dat sy zijn in uw' erve [14] ghegroeyt.

* T 5 *Land-man*. herstel van drukfout *Land-inan*.
L 9 vokatief-komma's.
De terzinen in de ed. 1613 zijn ingevolge te kleine zetspiegel door geen spatie gescheiden.
Br
O

1 *ghebaerst:* voortgekomen, ontkiemd; *uyt des Aerds milden schoot:* uit de milde, moederlijke schoot van de aardbodem. *Aerd* is gepersonifiëerd als godheid.
2 *oirboor:* gebruik, voeder; *onderhauwen:* onderhoud.
4 *In tuygh' van:* als bewijs van; *gh'offert de Goden:* (vgl. Exodus XXII, 19, ‘de eerstelingen der vruchten uws lands zult gij brengen in 't huis van de Heer, uw God’).
5 *besueren:* door inspanning verwerven en verdienen, door het zure het zoete verwerven.
6 *Ceres:* (rom. myt.) godin van de landbouw en de veldvruchten. Men offerde haar de eerste veldvruchten; *hauwen:* peulvruchten.
7 *most:* gistende jonge wijn.
8 *crapp':* (fr. grappe) tros druiven.
10 *spranghen:* vonken.
11 *Autaer:* altaar.
12 *willigh:* gewillig; *weer-segghen:* tegenspraak, verzet.
13 *toelegghen:* voorleggen, offeren.
14 *erve:* grond, gebied.

*

II.

R o s s a die H e i n s [1] daer doet soet-suere [#] liefde smaecken
Sit nu tusschen t'ghevlerckt [2] der wijt-vlieghende F a e m :
H y e l l a schoon-ghe-ooght door L e r n a u t [3] heeft den naem:
Naem' die haer t'aller tijt onstervelijck sal maecken.

L o y s a die B u l t e e l eertijts oock dede blaecken [5]
Is wijts en zijts vermaert door sijn luyt [6] aenghenaem:
Onsen V e r - l i n d e n [7] oock vindt goet, nut en bequaem
Tot P h y l l i s lof-ghetuyt op den twee-bergh te waecken [8].

En ick wil insghelijcx uwen naem, R o o s e - M o n d ,
In dit rond aerds-ghesticht [10] door mijn dicht maecken cond,
En uwe gaeven rijck aen elcken-een ontbinden [11].

Verheucht u dan met my, en rijst op u ghemoet [12].
Als [13] R o s s a , en als H y e l l , L o y s a , en P h y l l i s doet,
Door H e i n s , en door L e r n a u t , door B u l t e e l , en V e r - l i n d e n .

* 9 vokatief-komma's.

1 *Heins-Rossa:* Daniël Heinsius (zie namen-index). In zijn latijnse elegieën (1603) en later in zijn '*Nederduytsche Poëmata*' (1616) bezingt hij een geliefde '*Rossa*'; Heinsius en de Harduwijn waren neven.

\# *soet-suere:* typische antithese bij laatmiddeleeuwse rederijkers, maar vooral bij renaissancisten: o.a. bij Jan van der Noot 'suer en soet ick ghevule' *(Gedichten,* Verwey, blz. 18), 'het bitter-suet verghift' *(Olympiade*, vs 428, ed. Zaalberg); bij Heinsius 'Het soet komt uyt het suer, het suer komt uyt het soet' (*Emblemata van Minne*, 13). Anna Bijns' zinspreuk luidde 'meer suers dan soets'.

2 *Sit nu...:* is nu reeds beroemd; *t'ghevlerckt:* de vleugels.

3 *Lernaut-Hyella:* J. Lernutius (zie namen-index) bezingt in zijn latijnse minnedichten een '*Hyella*'; *schoon-ghe-ooght:* is een toespeling op Lernutius' *Ocelli* (1579).

5 *Bulteel-Loysa:* G. Bultelius (zie namen-index) bezingt in zijn '*Carmina*' een '*Loysa*'; *blaecken:* in minnegloed branden.

6 *luyt:* lier, poëzie.

7 *Ver-linden-Phyllis:* David vander Linden of Lindanus (zie namen-index) had zijn jeugdgedichten, waarin hij een '*Phyllis* ' verheerlijkte, ter beoordeling aan Puteanus voorgelegd (1607), zoals omstreeks dezelfde tijd de Harduwijn deed met zijn '*Roose-mond* '; *Onsen:* (wijst op vriendschappelijke verhouding; vander Linden leefde te Dendermonde, in de buurt van Oudegem).

8 *lof-ghetuyt:* lofgeschal; *te waecken tot...:* er over te waken dat ook de lof van Phyllis wordt verkondigd.

10 *dit rond aerds-ghesticht:* deze ronde aardbol.

11 *ontbinden:* ontvouwen, verkondigen.

12 *rijst op u ghemoet:* verhef uw gemoed, verheug u.

13 *Als:* zoals.

*

III.

Casteelen sterck-bemuert, en voor d'Helden ghebauwt,
Die paelen totter locht, en t'aerde-rijck vereeren [2],
Kercken ghesticht om t'lof der Goden te vermeeren,
t'Roomsche tooneel ghemetst tot een gheduncken audt [4],

Het Mausoleetsche graf, t'welckmen in weerden haudt [5],
De Boghen [6] opghericht tot verdienste der Heeren,
Den Babilonschen torr', met al sijn ommekeeren [7], En de steen-rootsen steyl, met marmer-berghen caudt [8],

Casteelen sterck, seggh' ick, kercken, tooneel, graf, boghen,
Den Babilonschen torr', rootsen, berghen, en moghen [10]
Altijdt niet weder-staen de sickel vanden Tijdt [11]:

Maer den naem die de L i e f d ' gheprint [12] heeft in mijn herte,
Sal voor dees Wonders sijn berucht breet ende wijdt [13],
Daer naer [14] van hier ghevoert tot in s'hemels ghesterte.

* T 1 *sterck*, herstel van drukfout *sterek; ghebauwt* i.p.v. *ghcbauwt'*
7 *torr'* i.p.v. *tort*.
L 9 komma na *sterck*.
Br

2 *paelen:* reiken; *vereeren:* een eer, een sieraad zijn voor het aardrijk.
4 *'t Roomsche tooneel:* het romeinse amfitheater; *ghemetst tot een gheduncken audt:* gemetseld, gebouwd tot een de tijd trotserend gedenkteken.
5 *Het Mausoleetsche graf:* het mausoleum (praalgraf voor de satraap Mausolos te Halikarnassos); *in weerden haudt:* in ere houdt.
6 *Boghen:* triomfbogen.
7 *Den Babilonischen torr':* de toren van Babel in Babylonië; *ommekeeren:* rondgangen.
8 *rootsen:* rotsen; *caudt:* koud.
10 *en moghen:* kunnen niet.
11 *Altijdt:* eeuwig; *niet weder-staen de sickel vanden Tijdt:* (vgl. J. van der Noot, Ode/Carloo 'Den tijt verwinnet al').
12 *gheprint:* geprent.
13 *voor dees Wonders:* boven al die wonderen; *berucht:* beroemd; *breet ende wijdt:* wijd en zijd.
14 *Daer naer:* daarna.

*

IIII.

O blond-ghestruyvelt hair! hair dat de Sonn' beraeyt [1],
Dat mijn ionck-iaerigh hert hauwt soo stranghe bevanghen [2],
O tanden van yvoir! o snee-wittighe wanghen,
Die t'pinceel van *Apell'* met purpur heeft befraeyt [4]!

O lipkens, daer uyt [5] dat Liefde sijn schichten saeyt!
O mond, daer uyt dat stort de Jeughd' haer soete sanghen,
O wel-besneden handt, die om mijn pijn t'herlanghen [7]
Onsteeckt van nieus de torts [8], die eens was uyt ghewaeyt!

O ooghskens, biende vreught, en droefheydt van ghelijcke [9]!
O borstiens, die besit C u p i d o voor sijn rijcke!
O keel, diens zoet gheluyt zoo langh in d'oore blijft!

O cuskens, die my dwaes [12] ydel troost-hope gheven!
O zoet-zuerighe spraeck, die nu smeeckt, en nu kijft [13]!
Ghy doet my duystmael [14] s'daeghs hersterven en herleven.

* L 8 *Onsteeckt*, herstel van drukfout *Onsteeekt*.
9 *droefheydt*, herstel van drukfout *droefhendt*.
Br

1 *blond:* de renaissancisten blijken een voorkeur voor het blonde vrouwentype gehad te hebben; blond is bij hen één van de geijkte erotische charmes. Vgl. G. Degroote, *Het blonde Vrouwentype in de Nederlandse Poëzie voor en tijdens de Renaissance* (Hand. 20e VI. Filol. congres, Antwerpen 1953, blz. 206-208; volledige tekst in 'Dietsche Warande en Belfort', 1956, blz. 202-214); en vooral F. Desonay, *Ronsard, poète de l'Amour* I (Brux, 1952, blz. 108, 123, noot 139 en volg.; II noot blz. 73, nr. 51); *ghestruyvelt:* (Fr.: retors) gekruld en opgekamd; *beraeyt:* bestraalt.
2 *hauwt:* houdt; *stranghe:* sterk; *hauwt bevanghen:* in zijn ban houdt.
4 A p e l l ' : Apelles, hofschilder van Alexander de Grote, gold als onbereikbaar ideaal van de schilders; *befraeyt:* versierd.
5 *daer uyt:* van waaruit.
7 *t'herlanghen:* te verlengen.
8 *van nieus:* steeds opnieuw; *torts:* toorts.
9 *biende:* biedende; *van ghelijcke:* te gelijk.
12 *dwaes:* (bijstelling bij *my)*.
13 *kijft:* twist.
14 *duystmael:* duizendmaal.

*

V.#

T'en is de blondheydt niet van u ghestruyvelt [1] hair,
Ten is u voor-hooft niet zoo maetigh opgheresen [2],
Ten is u wind brauw' [3] niet, noch uwen mond ghepresen,
En vierighlijck aenbeen van [4] zoo menigh minnaer;

T'en zijn u lipkens niet, die elcken-een voorwaer
Wonden alst hen ghelieft, en wederom ghenesen;
Ten zijn u deughden niet, noch u bevalligh wesen [7],
Noch het toov'righ ghelaet dat in u schijnt eenpaer [8];

T'en zijn u wanghen niet, met purpur-root begoten;
T'en zijn die peerels niet, in uwen mondt ghesloten;
T'en is u taele niet, nochtans als heunigh [11] zoet;

Maer t'ghene dat mijn ieughd' als een bladt comt verdrooghen,
En mijn ionck-iaerigh hert van binnen branden doet,
En is anderssins niet, dan t'raeyssel uwer ooghen [14].

* L 8 en 10 *in*, herstel van de drukfout *m*.
Br

\# Vgl. over IIII en V F.A.J. Dambre, Twee sonnetten uit... Roose-mond als voorbeelden van creatieve imitatio (Spiegel der Letteren, 12e jg., 1969-'70, blz. 24-29).

1 *ghestruyvelt:* gekruld en opgekamd; (het possessief *uw* wordt over 't algemeen *u* gespeld).
2 *maetigh opgheresen:* matig gewelfd.
3 *wind brauw:* wenkbrauw.
4 *vierighlijck aenbeen van:* vurig, hartstochtelijk aanbeden door.
7 *wesen:* voorkomen.
8 *eenpaer:* bestendig en onveranderlijk.
11 *heunigh:* honing (oostvlaamse *eu* voor *o*).
14 *anderssins niet:* niets anders; *t'raeyssel:* het stralen; *ooghen:* Cupido verschanst zich in de ogen van de geliefde om van daaruit zijn pijlen naar de minnaar te richten en hem in zijn hart te treffen.

*

VI.

Ooghen die my hebt doen de vryicheydt begheven [1],
Cleyn spieghelen der Liefd', toov'raers van mijn ghemoedt,
Krijghers noynt t'onderbroght [3], die altijdt met voorspoedt
Dat [3] ghy bestorremt hebt, voor u macht hebt doen beven [4],

Ooghen, die self benijt de Sonn' [5] hoe hoogh verheven,
Ooghen die menich-werf vercruypen doet mijn bloedt [6],
Als ghylier wanckelbaer my toebiedt [7] quaet of goet,
Waer deur [8] dat men my siet, dan sterven en dan leven:

Wat soete strafficheydt [9], wat soeter tooverij
Haudt haere woonst' in u? wat lackicheydt [10] daer by,
Wat banden hauden [11] my zoo soetelijck ghebonden!

Ooghen, twee Sonnen schoon! u straelen sijn soo claer,
Dat ick daer door alleyn ulier [13] kan sien voorwaer,
En tot al ander dinck worde gansch blind bevonden.

* T 1 *vryicheydt*, herstel van drukfout *vryichendt*.
13 *ulier*, herstel van drukfout *uliet*.
L 12 komma na *ooghen*.

1 *de vryicheudt doen begheven:* de vrijheid doen opgeven, vaarwel zeggen.
3 *noynt t'onderbroght:* nooit ten onder gebracht, nooit overwonnen.
3 *Dat:* wat.
4 *die...*: die alles wat gij bestormd hebt, hebt doen beven.
5 *Sonn':* (is onderwerp).
6 *vercruypen doet mijn bloedt:* geliefkoosde uitdrukking van de Hard.; komt herhaaldelijk voor, ook nog in de ‘Godd. Wenschen’, 1629, blz. 448. (Vgl. metRonsard: ‘une chaleur, qui me trouble le sang’-sonets pour Hélène; met Matthys de Castelein: ‘my walt mijn bloet’ - Diversche Liedekens XXIX; In een *Claech-Leidt* van Hooft: ‘Het bloed ontliep mijn hart door de wonde van minne’. G. Gezelle gebruikt de Harduwijns uitdrukking in zijn *Goevrijdag-verbeelding* (1897): ‘*En al mijn bloed verkruipt*, wanneer ik spraakloos den houten rakel hoor’.) Wellicht een verre naklank van Ficino's definitie: ‘vulgaris amor est *sanguinis perturbatio’*.
7 *ghylier:* (nom.) gij; *toebiedt:* aanbiedt.
8 *Waer deur:* waardoor (eu/oo).
9 *strafficheydt:* (Kil. rigor, severitas) hardheid, strengheid.
10 *Haudt:* houdt; *woonst':* woning; *lackicheydt:* dartelheid.
11 *hauden:* houden.
13 *ulier:* (akk.).

*

VII.

Soo saen als my bestraelt t'gheraeyssel [1] uwer ooghen,
Soo saen wensch'ick voorwaer een steen-rootse [2] te zijn;
Om clouck te weder-staen den blixem van het schijn [3],
Dat mijn ieughdigh saysoen als een bladt doet verdrooghen.

En als ick dees fell' hit [5] lancx om meer sie verhooghen,
En in brandende vlam ontsteken mijne pijn;
Soo roep' ick onghesint, O cleyn kindt [7] vol fenijn!
Dit is al u bedrijf, dit is al u bepooghen [8].

Maer t'is al te vergheefs; t'kermen en helpt daer niet:
Het spot met mijn gheroep: het lacht met mijn verdriet:
En ick moet onderstaen sijn ghewelt, en sijn fortse [11].

Naedemael dat hem lust, door sijn wreedigh bestier [12]
Te maecken van mijn hert een eeuwich-duerigh vier [13],
Om daer aen t'aller tijdt t'ontsteken sijne tortse [14].

* T bladnr. [21] ontbreekt in ed. 1613.
13 *maecken*, herstel van drukfout *maeeken*.
1 *saen:* vlug; *t'gheraeyssel:* het stralen.
2 *rootse:* rots.
3 *het schijn:* het schijnsel, de gloed.
5 *hit:* hitte.
7 *onghesint:* niet goed geluimd; *cleyn kindt:* Cupido.
8 *bepooghen:* pogen, d.i. dit is allemaal uw schuld.
11 *onderstaen:* lijden, verduren; *fortse:* (Fr.: force) kracht.
12 *Naedemael:* aangezien; *dat:* dat het; *wreedigh:* wreed, hardvochtig; *bestier:* bestuur, handelwijze.
13 *vier:* vuur.
14 *tortse:* toorts.

*

VIII.

Waert dat [1] de rechters my volcommen recht eens deden,
Ick hadd' u ooghen schoon langh' in t'ghedingh ghestelt [2];
Om het claer onghelijck, overlast [3] en ghewelt,
Dat sy van dagh tot dagh my aen-doen sonder reden.

Want het is blijckelijck [5], dat sy my noynt in vreden
En hebben laeten zijn; maer eenpaerigh [6] ghequelt
Met vier, waeter en windt: en in ste van vergheldt [7]
Van mijnen trauwen dienst, met druck en anxst bestreden.

Ick sou noch boven dien, waert dat sulcx waere noot [9],
Wel met C u p i d o self doen tuyghen [10], en de Doot,
Dat sy my hulpeloos wel meynden te [11] doen sterven.

Maer weet ghy wat ick vrees'? dat die twee ooghen schoon
Buyten al mijn ghelijck, mijn recht en mijn vertoon [13]
Den Rechter mochten oock wel winnen en bederven! [#]

* T 7 *waeter*, herstel van drukfout *waerer*.
1 *Waert dat:* waert (enclitisch), ware het dat, indien.
2 *in t' ghedingh ghestelt:* in een rechtsgeding betrokken.
3 *claer:* klaarblijkelijk; *onghelijck:* verongelijking, onrecht; *overlast:* zware last.
5 *blijckelijck:* klaarblijkelijk, duidelijk.
6 *eenpaerigh:* onophoudend.
7 *vier:* vuur; *in ste van:* in plaats van; *vergheldt:* (zwak verl. dlw. van vergelden); lees: hebben ghequelt... hebben vergheldt (vergolden); *van:* voor.
9 *waert:* indien; *noot:* noodzakelijk.
10 *tuyghen:* getuigen.
11 *sy* (de ogen); *hulpeloos:* zonder verweer; *meynden te:* wilden.
13 *Buyten:* ondanks; *vertoon:* bewijsvoering.
\# (Custos) *U:* (wijkt af van de spelling van het beginwoord in volgend sonnet; *uw* voor een klinker was in de 17e eeuw geen regel).

*

IX.

Uw' ooghen, R o o s e - M o n d , doen my vlammigh onsteken [1]
U blond-vergulden hair verwerrent [2] mijn ghemoedt,
U schoon-besneden hant vercruypen [3] doet mijn bloedt,
En u soet-wijse spraeck doet mijn sinnen door-leken [4].

Uw' ooghen sijn by t'licht der sterren wel gheleken [5],
U blond-vergulden hair de Sonn' [6] benijden moet,
Uw' handt aen t'wit yvoor, en t'marmer schande doet,
En u soet-wijse spraeck can stael en yser breken.

Uw' ooghen zijn mijn vier, u hair is mijnen bandt,
Mijn leven en mijn doot staen t'saemen in u handt [10],
En u soet-wijse spraeck is my een herte-braecke [11].

Siet hoe ick ben bestelt, die noynt rust en beseef [12]:
Sedert dat C u p i d o in mijn ionck herte schreef,
Uw' ooghen, u blond hair, u handt, u soete spraecke. [#]

* T 3 *vercruypen*, herstel van drukfout *vercru pen*.
11 *spraeck*, herstel van drukfout *spraeek*.
L 1 vokatief-komma's.
Br

1 *onsteken:* ontsteken, in liefde ontbranden; *Uw':* (poss. met *w* vóór klinker).
2 *verwerrent:* verwart.
3 *vercruypen:* (zie sonnet VI).
4 *doet mijn sinnen door-leken:* (Fr.: a mon âme enchanté) doordringt mij helemaal, brengt mij in een zalige roes.
5 *gheleken by:* vergeleken bij, gelijk te stellen met.
6 *de Sonn':* (onderwerp).
10 *mijn leven en mijn doot staen t'saemen in u handt:* (vgl. van der Noot, Ode aen Olympia, Verwey 99: ‘mijn doodt en leven sijn in u handt’).
11 *herte-braecke:* hartskwetsuur, vermorzeling voor het hart.
12 *Siet:* zie; *bestelt:* gesteld; *beseef:* (praet.) besefte, voelde.
\# Inhoud van dit sonnet in tegenstelling met Hoofts ‘Sang’ (10 jan. 1610) waarin niet de vrouwelijke bekoorlijkheden de voorrang hebben, maar wel de deugden van de *siel* -voochdesse:

> ‘In strickjes van uw hayr *mijn geest niet* is verwart:
> Uw blinckend aengesicht sticht mij *geen brand* in 't hart:
> Van 't schittren uwes oochs en word jck *niet* verblindt:
> *Noch* sang *noch* constigh spel mijn sacht gemoedt verwint.’

*

X.

T'en sijn gheen ooghen, t'zijn twee Goden al veel eer
Spannend' hunlieder [2] macht boven der Princen croone.
Goden? t'en zijn [3] voorwaer. Het zijn twee hemels schoone,
Welck eventlijck als die voort-wenden hunnen keer [4].

Hemels? o neen. Het zijn twee sonnen, min noch meer
Vlammende dan [5/6] *Titan*, uyt den ghesterden throone [6].
Sonnen? neen. blixems zijn't, dienende tot veurthoone [7]
Van t'onweer dat de Liefd' den minnaer dreyght soo seer.

Want waeren't Goden, hoe souden sy zijn soo quaet?
Hemels? hoe comt dan, dat den loop oneffen [10] gaet?
Sonnen? ten kan niet zijn: want de Sonn' is aleene.

Blixemen? neen: sy zijn te langh-durigh voorwaer.
Nochtans wil ick de die nu noemen in t'ghemeene [13]
Ooghen, Goden, hemels, Sonnen en blixems claer.

* Br
2 *hunlieder:* (gen. mv.) hun.
3 *t'en zijn:* zij zijn het allesbehalve.
4 *Welck:* welke, die; *eventlijck als die:* op dezelfde wijze als deze (hemels); *voort-wenden hunnen keer:* (Fr.: ils ont le mouvement comme celui des cieux), hun koers, hun aanlokkelijk spel voortzetten.
5/6 *min noch meer // Vlammende dan:* even sterk vlammend als.
6 *Titan:* bijnaam van Apollo, fig. de zon; *throone:* hemel.
7 *veurthoone:* vertoon, voorafbeelding.
10 *comt:* komt het; *oneffen:* onregelmatig.
13 *de die:* die, de ogen; *in t'ghemeene:* gezamenlijk, zowel.

*

Liedeken.

Schoon ooghe! die u sien en niet terstont en minnen,
Sijn steen, yser en stael, en van ghevoel verdooft.
Want C u p i d o sou self daerme branden van binnen,
Waer hy [4] van sijn ghesicht te voren niet berooft.

Schoon oogh'! aen die de Liefd' sijn tortse doet ontsteken [4],
Tusschen u en de Sonn' vind'ick groot onderscheydt:
Ghy doet mijn ooghen, laes! als twee fonteynen leken [7],
De Sonne die verdrooght alderley vochticheydt.

Schoon ooghe! die daer dient den minnaer voor een baecke [9],
Die my nu zuer, nu zoet toebiedt [10] tot mijnen loon,
Als ick wel aensie, hebb' ick een herte-braecke [11],
Als ick u niet en sie, dan sterv' ick duysent doon [12].

Schoon ooghe! die daer [13] meynt teghen u straelen lichte
Verwaendelijck te sien, valt stracx [14] in swaeren noot:
Want als den B a s i l i s c k doodt ghy met u ghesichte [15];
Maer het kan gheven weer het leven naer [16] de doot.

* Br
4 *Waer hy:* ware hij, indien hij...
4 *aen die:* aan dewelke; *de Liefd':* Cupido; *tortse:* toorts; *ontsteken:* ontvlammen.
7 *leken:* droppelen.
9 *baecke:* lichtbaak.
10 *zuer/zoet:* (nw. lijdend voorwerp van toebiedt); *toebiedt:* aanbiedt; *nu... nu:* beurtelings.
11 *herte-braecke:* hartkramp, hartzeer.
12 *doon:* mv. van dood.
13 *die daer:* hij die daar, om het even wie.
14 *Verwaendelijck te sien teghen...*: vermetel op te kijken naar, vermetel uw stralende blik te trotseren; *stracx:* dadelijk.
15 *als:* zoals; *Basilisck:* giftslang, geel van huid; in de legende een wonderdier met bonte vleugels, drakenstaart en ogen wier blik kon doden; *ghesichte:* blik.
16 *het:* het ghesichte, de blik; *naer:* na.

*

Schoon ooghe! die int stil [17] betoovert hebt mijn sinnen,
Die my met u gheraey, t'saemen [18] gheneest en wondt,
Te recht ghelijck ick u by den sangh der meyr-minnen [19]:
Want door u soeticheydt bederv' ick uyt den grondt [20].

Schoon ooghe! die daer siet mijn verholen ghedachten,
Sonder datmen nochtans u doot-steeck wordt ghewaer;
Hem hoefde seker wel P e r s e u s schilt ende crachten [23]
Die sonder anxst en vrees' u zoud' eens commen naer.

Schoon oogh! ghy wort voorwaer by d'Ursel wel gheleken [25],
Die haeren strael verschiet [26] in t'ghene sy gheraeckt:
Want ghy doet insghelijcx, ghy laet u schichten steken,
Inde wond die ghy vreet [28] in mijn hert hebt ghemaeckt.

Schoon oogh! hemelsche torts', die my licht [29] by en verre,
En alle mijn verdriet maeckt aenghenaem en soet;
Die u hier niet en acht te zijn de morghen-sterre
Is blindt, nijdigh, en dwaes, iae onweert [32] alle goet.

Schoon oogh'! lichtende baeck, vol wonderbaere crachten
Als ick u niet en sie, soo lev'ick in siens-noot [34]:
Boven Sonn' ende Maen moet ick u nuttigh [35] achten,
Want in u raeyssel [36] light mijn leven en mijn doot.

* T 22 *doot-steeck*, herstel van drukfout *doot-steeek*.

17 *int stil:* in stilte, in 't geheim.
18 *gheraey:* gestraal, geglinster; *t'saemen:* zowel... als.
19 *ghelijck:* vergelijk; *meyr-minnen:* (myt.) zeemeerminnen, watergeesten die door hun betoverend gezang de zeevaarders bekoorden en doodden.
20 *bederv' ick uyt den grondt:* ga ik helemaal te gronde.
23 *Hem hoefde:* (de constructie is: wie zonder angst u wil naderbij komen, behoeft zeker voor zichzelf Perseus' schild); *Perseus:* (gr. myt.) droeg een onzichtbaar makende helm, een diamanten sikkelzwaard en een schild van gepolijst staal.
25 *Ursel:* horzel; *gheleken:* vergeleken.
26 *strael:* angel; *verschiet:* breekt en verliest.
28 *vreet:* wreed, hardvochtig.
29 *torts':* toorts; *licht:* (werkw.) licht schenkt, voorlicht.
32 *onweert:* onwaardig, geen enkel goed waardig.
34 *lev'ick:* leef ik; *siens-noot:* licht behoevend.
35 *nuttigh:* nut aanbrengend, voordelig.
36 *raeyssel:* straling.

*

XI.

Mijn hert en t'spieghel-glas toonder [1] van u ghesicht,
T'welck claerelijck uytdruckt u sel'saem [2] schoonicheden,
Behelsen in hen self twee vremde teghenheden [3]:
Want den spieghel is ys, mijn hert een vlamme licht.

Wt uwen spieghel stracx dijn schoon ghedaente swicht, [5]
Soo saen als ander beeld daer in hem comt besteden [6].
Mijn hert onthaudt altijdt u aensicht wel besneden [7].
En om ander dan dat, en is gheen plaets ghesticht [8].

Ist dat de Sonne compt op uwen spieghel raeyen [9],
Haer schijn doet sy daer op als eenen blixem draeyen,
En door uw's ooghen Sonn' blijft mijn hert onverstelt [11]:

Anders dan dat sy g'heel het selve doet van binnen,
Met haer straelighe cracht door stil vier overwinnen [12],
Soo den brand-spieghel [14] doet van verr' sonder ghewelt.

* L 13 komma i.p.v. puntkomma.
O
1 *toonder:* weerkaatser.
2 *claerelijck:* duidelijk en zuiver; *sel'saem:* zeldzame.
3 *teghenheden:* tegenstellingen.
5 *Wt:* uit; *stracx:* aanstonds; *swicht:* verdwijnt.
6 *saen:* vlug; *hem besteden:* zich plaatsen, zich vertonen.
7 *onthaudt:* onthoudt, bewaart; *wel besneden:* mooi gevormd.
8 *om ander dan:* voor een ander dan; *ghesticht:* gemaakt.
9 *compt:* komt; *raeyen:* straelen.
11 *onverstelt:* onberoerd.
12 *Anders dan dat:* tenzij dat; *het selve:* mijn hert; *doet... overwinnen:* overwint.
14 *brand-spieghel:* brandglas.

*

XII.

De zee baeren ghestoort, met t'schuym daer op ghehoopt [1],
Wt t'Noort-gat [2] het ghesnuyf der scherp-snijdende winden,
Den haeghel ruyt-ghekant [3], die eycken velt en linden,
Den blixem die de handt van I u p p i t e r ontcnoopt [4],

En vrees' ick, noch den Hondt [5]die s'hemels baen beloopt,
Noch eenigh aerdsch ghediert, bereet [6] my te verslinden;
Noch M a r s , in t'Nederlandt die hem eens clouck quam vinden [7],
Om wasschen in ons bloedt sijns aerems opghestroopt:

K'en vrees' noch pijck, noch roer, noch poignart, noch rapiere [9],
Noch oock de scherpe schaer van P a r c a ongoedertiere [10],
Noch t'dry-hoofdigh helsch-dier, noch eenigh fel aenstoot [11]:

Maer ick vrees' boven al R o o s e - M o n d s straffichede [12],
En haeren grammen moedt [13], haer ooghen vol onvrede,
In welck ick spieghel g'heel mijn leven en mijn doot.

* O

1 *e str.:* heel de eerste strofe is lijdend voorwerp afhangend van ‘En vrees' ick’ (in de 2e str.).
2 *Wt:* uit; *t'Noort-gat:* Noordhoek, het Noorden.
3 *ruyt-ghekant:* met ruwe kanten en hoeken.
4 *de handt van Iuppiter* (onderwerp) *ontcnoopt:* loslaat-Jupiter (myt.), hoogste god der Romeinen die donder en bliksem, regen en zonneschijn verwekt.
5 *Hondt:* de ster Sirius in het sterrenbeeld ‘de grote hond’ (canis aestifer,Vergilius, Georg. II, 353). Het volksgeloof schreef allerlei onheil aan de invloed van die ster toe. De zgn. hondsdagen (19 juli tot 18 aug.) zijn overigens de heetste en ongezondste. Hier is ‘*Hondt*’ verpersoonlijking van alle kwaad en onheil.
6 *bereet:* bereid.
7 *Mars, in t' Nederlandt:* de oorlogsgod Mars, in de Nederlanden; *die hem quam vinden:* die zich kwam vertonen, die opdook; *clouck:* krachtig, d.i. die de Nederlanden overweldigde, te vuur en te zwaard zette.
9 *pijck:* piek, lans met platte ijzeren punt; *roer:* vuurroer, geweer; *rapiere:* lange degen (hier, vier oorlogswapens).
10 *Parca:* (gr. myt.) de schikgodin die de levensdraad spint en afknipt; soms ook de godin van het slagveld (syn.: de Moiren): de dood; *ongoedertiere:* onbarmhartig.
11 *t' dry-hoofdigh helsch-dier:* (gr. myt.) Kerberos, driekoppige blaffende hond, bewaker van de onderwereld; *aenstoot:* aanranding, beproeving.
12 *straffichede:* weerbarstigheid.
13 *grammen moedt:* vergramd gemoed.

*

XIII.

Ick sterve, helaes! k'en doe [1]: ick leve op hope alleene.
Helaes! k'en leve niet: ick sterve dan de doot.
Neen oock: k'en sterve niet; maer R o o s e - M o n d ter noot [3]
Wilt proeven of ick haer [4] liefde draegh', ofte gheene.

Hoe! moet ick treuren dan, om een reden soo cleene,
En draeghen met verdult dese versmaetheydt [6] groot,
En onderstaen alom soo menighen aenstoot [7],
Elck dienende voor gheck en straet-kaut in t'ghemeene [8]?

Sterven wil ick veel eer, dan leven in dees smert:
Leven wil ick veel eer, en draeghen dit in t'hert,
Tot dat de doot van selfs eynd' aen mijn pijn compt [11] gheven.

Leven en wil ick niet; maer sal gaen tusschen tween [12],
Tot dat ick eens van hier, helaes! sal moeten scheen [13],
En [14] naer haer ooghen wil, sterven moet ick oft leven.

* Br
1 *k'en doe:* ik en doe, d.i. ik sterf niet.
3 *ter noot:* in mijn benarde omstandigheden.
4 *proeven:* nagaan, beproeven; *haer:* tot haar.
6 *verdult:* geduld; *versmaetheydt:* smaad, hoon.
7 *aenstoot onderstaen:* belediging verdragen.
8 *Elck...:* bij iedereen doorgaande voor een gek; *straet-kaut:* straatpraat, op ieders tong rijdende; *in t' ghemeene:* in 't openbaar.
11 *compt:* komt.
12 *tusschen tween:* tussen leven en dood.
13 *scheen:* scheiden.
14 *En...:* en intussen...

*

XIIII.

Weert die schoon oogh van my, want sy verkrinckt [1] mijn leven.
Is die van my gheweert? vergaen sal ick voorwaer:
Nochtans verdwijn ick g'heel door haere raeyssels [3] claer,
Ghevoel ick die niet meer, het hert sal my begheven [4].

K'en wil die niet meer sien, de doot moet my aencleven [5],
Soo saen als ick de die [6] niet meer en word ghewaer;
Versteken [7] sal ick my erghens uyt t'openbaer.
Soo sal ick door verdriet in 't eynde moeten sneven [8].

Soeter is my de doot, dan t'hebben haer ghesicht.
Soeter is my de doot dan t'derven van haer licht.
T'is soo, 'ten is soo niet, waer heen ick my nu keere?

Sterven en haer te sien, is sterven sonder doot:
Sterven en niet te sien, is treuren door den noot:
Beter ist dan dat ick die schoon oogh' altijdt eere.

* L 11 komma na *t' is soo*, en na *niet* i.p.v. punt; 14 na *eere* punt i.p.v. pk.
1 *Weert:* weer, wend... af; *verkrinckt:* krenkt, kwetst, ondermijnt.
3 *verdwijn:* bezwijk, verkwijn ik; *raeyssels:* stralen.
4 *begheven:* in de steek laten.
5 *my aencleven:* mij aankleven, d.i. de dood moet mijn deel worden.
6 *saen:* vlug; *de die:* die (oog).
7 *Versteken:* verbergen.
8 *sneven:* sterven.

*

XV.

Sal ick uw' ooghskens dan niet meer moghen aenschauwen, [1]
Die mijn verduystert hert t' licht eertijts broghten [2] aen?
Hun claer-vlammende vier [3] ist dan g'heel uyt ghegaen,
My laetende met sorgh', met druck, en anxst benauwen [4]?

A u r o r a , ist alsoo? voor niet [5] comt gh'ons bedauwen,
En den krieckenden dagh spreyen op d'aerdsche baen,
Nacht ist voor my altijdt: Jae sie [7] voor doncker staen,
Selfs P h o e b u s raeyen claer, die ons den dagh voorhauwen [8].

O mijn ooghen, helaes! oirspronck van mijne pijn,
Gh'en sult voortaen niet meer ter liefde gheleydt zijn [10],
Door t'derven van die torts' die ulier plaght te lichten [11].

Sal ick dan niet meer sien die claer baecke vermelt [12],
En daerom altijts zijn uyt mijnen wegh verstelt [13]?
Neen: uyt mijns herten vier sal ick een ander stichten [14].

* T 10 *gheleydt*, herstel van drukfout *gh leydt*.
L 5 vokatief-komma na *Aurora*.
Br

1 Op 1-8-1605 werd Hooft door eenzelfde motief geïnspireerd: ‘Sal nemmermeer gebeuren / mij dan nae dese stondt / de vrientschap van u oogen’... ‘soo sal jck nochtans blijven / U eewich onderdaen...’ (Vgl. Weisgerber, Versl. Med. Kon. VI. Acad. 1968, blz. 261-276).
2 *verduystert:* (fig.) bedroefd; *broghten:* brachten.
3 *vier:* vuur
4 *My... benauwen:* mij latende belagen, in het nauw brengen.
5 *Aurora:* (myt.) gr. Eoos, het morgenrood; bij de Romeinen, Aurora; *voor niet:* voor niets, te vergeefs.
7 *sie:* ik zie.
8 *raeyen:* stralen; *voorhauwen:* voorhouden, aankondigen.
10 *ter liefde:* naar Roosemond; *gheleydt zijn:* gericht zijn.
11 *torts':* toorts; *ulier:* (akk.) u; *lichten:* verlichten.
12 *vermelt:* vermeld, bekend.
13 *verstelt uyt:* verzet, gedreven uit.
14 *een ander:* d.i. een ander helder baken; *stichten:* maken.

*

Liedeken.

R o o s e - M o n d t , neempt dogh eens acht
Op de clacht,
Die ick u droef ontbinde [2],
Om dat ick my verr' en wijt,
Voor wat tijt [5],
Van u verscheyden [6] vinde.

Mijn ghepeys en mijn ghedacht
Dagh en nacht
Is vol van ialoursije.
K' peys, ick liggh' hier in t' verdriet
Al om niet [11],
En ghy zijt ghinder blije.

Eenen dagh dunckt my voorwaer
Wel een iaer,
Als ick van u moet wesen:
Die mijn droefheydt en mijn quael
Altemael
Alleyne cont ghenesen [15].

* L 1 vokatief-komma.
O
2 *clacht... ontbinde:* klacht die ik u bedroefd ontvouw, uiteenzet.
5 *wat tijt:* enige tijd.
6 *verscheyden:* gescheiden.
11 *Al om niet:* zonder enige hoop.
15 *van u...:* gescheiden van u die alleen mijn droefheid kunt genezen.

Yemandt el [19] is nu misschien
Wel ghesien [20],
En commen in mijn stede [21]:
Yemant el u metter daedt
Naerder gaet [23],
Soo ick hier voormaels dede [24].

Ghelijck den weerhaen, oft het riet
Dat men siet
Voor alle winden drijven [27].
Is de liefde van een vrauw,
Onghetrauw,
Quaelijck ghestelt [30] om blijven.

Den spieghel vat wel alsoo licht [31]
Het ghesicht
Van een slaeve-moorinne [33],
Als hij doet de troinge [34] schoon,
En persoon,
Van een schoon coninghinne.

T'herte van een vrauw voorwaer,
Wanckelbaer,
Is min noch meer [39] van binnen:

19 *Yemandt el:* iemand anders.
20 *Wel ghesien:* graag gezien in de smaak gevallen.
21 *in mijn stede:* in mijn plaats.
23 *u naerder gaet:* ligt u nader aan het hart.
24 *Soo ick...:* zoals ik u vroeger na aan het hart lag.
27 *Voor:* met; *drijven:* zich heen en weer bewegen.
30 *Quaelijck:* nauwelijks; *ghestelt:* geneigd.
31 *vat wel alsoo licht:* neemt wel even gemakkelijk in zich op, (weerkaatst)...
33 *slaeve-moorinne:* slavin-negerin.
34 *troinge:* tronie, gelaat.
39 *min noch meer:* eigenlijk.

*

Al dat [40] voor sijn ooghen siet
Metter vliet [41]
Is het bereet [42] om minnen.

Fy [43] ialoursheydt sot en quaet!
Van my gaet.
Mijn lief heeft ander zeden:
Zy mint my voor groot en kleen
Ander gheen;
En is met my te vreden.

Zy is een roots onverstelt [49]:
Die t'ghewelt
Weerstaet van windt en baeren:
Zy is een casteel bemuert [52]
t'Welck verduert [53]
Heel leghers en heyr-schaeren.

Daerom laet' ick van nu voort [55]
Soo't behoort
Mijn claghen staen besijden [57]:
En wille wachten den dagh,
Dat ick magh [59]
Met haer noch eens verblijden.

* T [34] bladnummering ontbreekt in ed. 1613.
45 *zeden*, herstel van drukfout *z?den*.
40 *Al dat:* al dat het, alles wat het.
41 *Metter vliet:* dadelijk.
42 *bereet:* bereid, geneigd.
43 *Fy:* foei!
49 *roots onverstelt:* onwankelbare rots.
52 *bemuert:* ommuurd (ter verdediging).
53 *verduert:* weerstand biedt aan.
55 *van nu voort:* voortaan.
57 *staen besijden:* uitblijven.
59 *magh:* kan.

*

XVI.

U crunckel-werrigh [1] hair is den band, R o o s e - M o n d ,
Daer mijnen vrijdom, laes! lestmael wiert in ghedreven [2]:
U handen hebben t'vier eeuwigh in my doen leven:
U [4] ooghen hebben my ghequetst mijns herten grond.

Den band is sterck, het vier is heet, en onghesond,
Maeckt my de wond' in t'hert soo listelijck ghegheven [6],
Nochtans heb ick den prijs der gheen altijdt verheven [7]
Die my hebben ghecnoopt, verbrandt ende doorwond.

Omme t'ontcnoopen dan, uytghieten [9], en ghenesen,
Dien vasten cnoop, dien brandt, die snerckende [10] quetsuer,
K'en hoeve t'hebben mes, waeter, noch meester-kuer [11]:

Want mijn hert, t'welck verhopt dat [12] eens sal beter wesen,
En wilt ghehinghen niet, da'ck my loss' [13] uyt dees pijn
Met mes, waeter, of oock cruyden die heylbaer [14] zijn.

* L 1 vokatief-komma's
10 komma na *quetsuer* i.p.v. puntkomma.
Br

1 *crunckel-werrigh:* wild krullend.
2 *laes:* helaas; *lestmael:* laatstmaal, d.i. bij ons laatste samenzijn, (sluit aan bij de inhoud van het voorafgaand 'Liedeken', str. 1 en 4); *in ghedreven* (wiert): werd ingedreven, d.i. gevangen genomen en vastgesnoerd.
4 *U:* (hier weer zonder *w*, alhoewel vóór een klinker).
6 *de wond':* (onderwerp van '*Maeckt my*'); *ghegheven:* veroorzaakt.
7 *den prijs der gheen verheven die:* de verdiensten geprezen van hen die.
9 *uytghieten:* uitdoven.
10 *snerckende:* snerpende.
11 *meester-kuer:* geneeskundige behandeling van een meester-chirurgijn.
12 *verhopt dat:* verhoopt dat het.
13 *ghehinghen:* gedogen, toelaten; *loss':* bevrijd.
14 *heylbaer:* heilzaam, genezende kracht hebbend.

*

XVII.

Tot Ferdinand Bert[#] constigh schilder.

Apelles onser eeuw', ghy zijt seker bedroghen [1],
Dat ghy te trecken naer bestaet [2] mijn R o o s e - M o n d :
Den hemel, schilder-vroet, is dit alleene kond [3],
Die haer heeft uyt ghebeeld [4] naer sijn beste vermoghen.

Hoe sou zijn u ghesicht sonder schemel ghetoghen [5]
Tot die twee sonnen claer, die my hebben doorwond?
Hoe soudt ghy rijsen doen haer borsten appel-rond?
Hoe sout ghy crommen oock haer twee schoon ooghe-boghen [8]?

Wat goudt ghelijcken sou dat blond ghestruyvelt [9] hair?
Wat trecken uwer const souden oock volghen naer [10]
Dat wesen, dat ghelaet, dat my doet vreughd bedrijven [11]?

Neen, neen: den God der min laet desen aerbeyd g'heel [12],
Die best met eenen pijl, in stede van [13] penceel,
Haer niet en sal op bert [14] , maer in mijn herte schrijven.

* T 7 *Hoe soudt*, herstel van drukfout *Hoe sondt*.
8 *schoon*, herstel van drukfout *schoou*.
L 1 en 3 vokatief-komma's.
Br

\# *Ferdinand Bert:* (heb ik niet kunnen identificeren).
1 *Apelles:* zie boven p. 80, 4, hier fig.: grootste schilder; *ghy zijt seker bedroghen:* gij vergist u wel, gij overschat uw krachten.
2 *trecken naer:* konterfeiten; *bestaet:* het aandurft.
3 *vroet:* vroed, wijs; ... *kond:* alleen de hemel kan dit.
4 *uyt ghebeeld:* geschapen.
5 *u ghesicht:* uw blik; *sonder schemel:* zonder verblinding; *zijn ghetoghen tot:* zijn getrokken tot, kon worden aangetrokken tot.
8 *ooghe-boghen:* wenkbrauwen.
9 *ghestruyvelt:* gekruld en opgekamd.
10 *trecken:* kunstgrepen; *souden oock volghen naer:* zouden er in slagen na te bootsen.
11 *Dat wesen:* die gestalte; *vreughd bedrijven:* vervult met vreugde.
12 *g'heel:* algeheel; *den God der min...:* vertrouw dit de God der min toe.
13 *Die best:* hem, die het best; *in stede van:* in plaats van.
14 *bert:* (woordspeling met de eigennaam Bert) berd, bord, hout.

*

Ode.[#]

Onlancx den middernacht ontrent,
Als hem den *Beer* hadde ghewent [2],
Naer den C o e - h e r d e r [3], en met luste
Elck dier vermoeyt lagh in sijn ruste,
C u p i d o [5] quam my over t'lijf [#],
En clopte voor mijn deure stijf [6].
Ick sprack: holla! wie is daer vooren,
Die my mijn nacht-rust comt verstooren?
Doet open, riep hy, sonder vaer [9]:
Ick ben een kindt, dat hier en daer
In't doncker doolt, en nu ter deghen [11]
Hier stae besepen vanden [12] reghen.
Ick wierd' met melijden bevaen [13]:
En hebb' mijn deur open ghedaen:
K'onstack mijn licht, en stracx [15] ghewaere
Wierd'ick een wichtken ionck van iaere;
Met twee vleughels aen elcken kant,
Den pijl aen zij', den bogh' [18] in d'handt,

* T 4 *sijn*, herstel van drukfout *siju*.
L 2 komma na *Beer* weggelaten.
4 komma i.p.v. punt.
Br

\# *Ode:* in deze ode plaatst de dichter zijn ervaren in een pastorale, algemene achtergrond.
2 *Beer:* (Astr.) de Grote Beer of Hellewagen; *Als hem... hadde ghewent:* toen zich... had gekeerd.
3 *Coe-herder:* (Astr.) Boötes of beren-hoeder (noordelijk sterrenbeeld dat de staart van de Grote Beer raakt). De ‘Beer’ wendt zich naar de ‘Koeherder’ te middernacht.
5 *Cupido:* (‘in de renaissancistische literatuur was Cupido een weliswaar mythologisch-allegorische, maar tegelijkertijd bij uitstek reële en levende gestalte. De dichters beleefden daardoor zijn optreden in hun eigen leven’, W.A.P. Smit, Hooft en DIA, blz. 178).
\# *quam my over t' lijf:* kwam onverwachts, verraste mij met zijn komst.
6 *stijf:* hardop.
9 *sonder vaer:* zonder vrees.
11 *ter deghen:* helemaal.
12 *besepen van:* bezijpeld, bedropen door.
13 *bevaen:* bevangen.
15 *stracx:* dadelijk.
18 *bogh':* boog.

*
Het welck ick naer goe lien maniere
Noodde te commen by de viere [20]:
En op dat [21] eer verwermt sou zijn,
Dauwde [22] ick sijn handekens in de mijn.
Noch [23] boven dit was al mijn pooghen,
Zijn lekende [24] nat hair te drooghen.
Als hy nu dan hem had' vermaeckt [25],
En dat de kauw' meest was gheslaeckt [26],
Nu is, sprack hy, eens mijn begheeren,
Te sien, of mijnen bogh' gheen deeren
En heeft [28], of wel de pese [29] swack:
Die hy mids dien ghespannen track [30],
En doorschoot soo, ghelijck een straele [31],
Mijn hert van binnen teenemaele [32].
Daer me vloot hy, en louch [33] met my:
Segghende, vriendt, verheught u vry,
Want mijnen bogh' en heeft gheen deeren [35],
Maer t'hert sal u inwendigh sweeren [36].

* L 34 vokatief-komma na *vriendt*.
20 *Noodde:* uitnodigde; *de viere:* het vuur, de haard.
21 *op dat:* opdat het.
22 *Dauwde:* duwde.
23 *Noch:* nog.
24 *lekende:* afdruppelend.
25 *hem had' vermaeckt:* zich had verkwikt, opgebeurd was.
26 *kauw':* koude; *gheslaeckt:* verminderd, verzacht.
28 *gheen deeren en heeft:* geen schade geleden heeft.
29 *pese:* pees.
30 *mids dien:* middelerwijl; *track:* trok.
31 *straele:* (Fr.: tan) angel van horzel.
32 *teenemaele:* helemaal.
33 *vloot:* vluchtte; *louch:* loech, lachte.
35 *bogh':* boog; *gheen deeren:* geen schade.
36 *sweeren:* smarten.

XVIII.

Mijn hert en mijnen wensch volghen u schoonheydt naer [1]:
Het is buyten mijn macht de die meer te weer hauwen [2]:
D'een in schoon woorden leeft, d'een in ydel betrauwen [3]:
En bringhen my alsoo in anxst, en droefheydt swaer.

En als sy wel aensien de tortse-lichten [5] claer
Uw's ooghen, die my eerst ter liefde quaemen stauwen [6];
Van sijn verwaentheydt groot beghint hem d'een te rauwen [7]:
D'ander oock om sijn vlugh lichtveerdigh [8] maeckt misbaer.

En zijnde dan gherackt door hun [9] brandende straelen,
D'een sietmen in het vier, d'ander in de locht dwaelen:
Daer claeghende, twee-zijts ghescheeden van elckander [11].

Ten helpt noch naer-gheschal [12], noch d'handt naer die te recken.
Helaes! k'en kan de self' tot my niet weer ghetrecken [13].
Den wensch een voghel is, het hert eenen Salmander [14].

1 *volghen naer:* voelen zich aangetrokken door.
2 *de die:* (nl. hert en wensch); *meer:* langer; *weer hauwen:* weerhouden, intomen.
3 *D'een:* (nl. Mijn hert);... *d'een:* (nl. mijnen wensch); *betrauwen:* vertrouwen.
5 *tortse:* toorts.
6 *stauwen:* stuwen, opwekken tot.
7 *rauwen:* berouwen.
8 *om sijn vlugh lichtveerdigh:* wegens zijn onbezonnen vlucht.
9 *gherackt:* (van racken) gefolterd; *hun:* (nl. van de tortse-lichten der ogen).
11 *twee-zijts ghescheeden van elckander:* naar twee zijden van elkaar gescheiden.
12 *naer-gheschal:* akelig klagen.
13 *de self':* dezelfde (nl. *hert* en *wensch*, nu hij van R. gescheiden leeft); *ghetrecken:* (inf. met ghe- na ontkenning) trekken.
14 *Salmander:* (volgens de Ouden, een vuur en vlammen spuwend monster, waaraan het vermogen werd toegeschreven in het vuur te kunnen leven), hier dus het hart van de minnaar.

*

XIX.

De wijd-vlieghende vlam [1], daelende t'elcken Jaere
Uyt d'Horen-vloedicheydt [2] vanden hemelschen S t i e r ,
Bringht ons hier over al menigherley vercier [3],
En eenen soeten geur wordt den speel-hof ghewaere.

Daer naer zijnd' om ghedraeyt met sijn wiel teenegaere [5]
Naer den Gheyt-horens riem, alle dinck wert seer dier [6]:
Het velt wert bloot, den windt snuyft met een hol ghetier,
En snijt de blomkens af, ghelijck met eender schaere.

Soo ist met my bestelt [9]: als uw' oogh' my bestraelt,
Den heeten somer comt alsdan op my ghedaelt,
Met blom-cranskens becroont, en lauwer-tacxkens groene.

Maer alsoo rasch als die [12] van mijn ghesichte scheyd,
Ghevoel ick, dat mijn hert van hooghe wordt bespreyd [13]
Met haeghel, mist, en snee, al [14] in eenen saysoene.

* L 1 punt na *Jaere* weggelaten.
9 en 12 komma i.p.v. puntkomma.
Br

1 *De wijd-vlieghende vlam:* het wijd en zijd uitzwermende zonnelicht.
2 *d'Horen-vloedicheydt:* (drie betekenissen zijn hier versmolten) 1 hoorn van overvloed (vloedicheydt); 2 uiteinden van de stiersikkel (sterrenbeeld in de noordelijke dierenriem, nl. in de lente; in poëzie vaak de uiteinden van de sikkel van de kwartiermaan); 3 de godinnen van de jaargetijden (gr. myt.: Horen).
3 *vercier:* sieraad (hier: het opfleuren van de natuur).
5 *Daer naer:* daarna; *wiel:* (bedoeld is) de dierenriem met de sterrenbeelden; *teenegaere:* helemaal.
6 *Gheyt-horens riem:* dierenriem met de geithorens (Capricornus of Steenbok aan de zuidelijke hemel, dus in het najaar); *alle dinck:* alle dingen (veldvruchten) worden zeer duur (*dier*).
9 *bestelt:* beschikt en gesteld.
12 *die:* uw' oog.
13 *van hooghe:* van uit de hoogte; *bespreyd:* besprenkeld, bestrooid.
14 *snee:* sneeuw; *al:* alles.

*

XX.

s'Tijds omdraeyende wiel stiert nu de caude buyten [1]:
T'ghedruys van A e o l u s laet d'eyck in ruste staen [2]:
Den haeghel met de snee [3] sietmen in plas vergaen:
En t'sijnen ouden tijdt de boom-peerels uyt spruyten [4].

Den soeten nachtegael beghint van her te ruyten [5]:
En yder aerds ghediert, wilt nu tot liefde slaen [6]:
Het coren ionck en teer sijn vloeysel heeft ghelaen [7]:
De blomkens over al hun bottiens nu ontsluyten.

M a r s schept nu vreughd in t'velt, en C u p i d o in den Mey [9]:
M a r s baeydt in s'menschen bloed, C u p i d o in hun gheschrey [10]:
M a r s in wit harnas blinckt, C u p i d o in gulde schichten [11].

Wel aen, die gheeren crijght [12], dat hij M a r s stappe naer:
C u p i d o ick volghen wil, die sonder des doots vaer [13]
Wondt, hauwt, schiet ende quetst mijn herte sonder swichten [14].

* L 12 komma na *crijght*.
Br

1 *wiel:* het wiel (rad) van de tijd (eig. de dierenriem), de door het wentelen van het wiel veroorzaakte opeenvolging van de seizoenen; *stiert:* stuurt; *stiert buyten:* verjaagt; *caude:* koude.
2 *Aeolus:* (gr. myt.) beschermgod van de winden; de wind. Hier wordt bedoeld dat de noordenwind Boreas niet langer giert, en niet langer hagel en sneeuw meevoert, daar de zachte westenwind Zephyrus het nu voor het zeggen heeft.
3 *snee:* sneeuw.
4 *t' sijnen ouden tijdt:* op de gewone van oudsher zelfde tijd; *boom-peerels:* parels, botten; *uyt spruyten:* uitlopen.
5 *van her:* opnieuw; *ruyten:* kwetteren.
6 *tot liefde slaen:* tot paren overgaan (vgl. Verg., *Georgica* II, 242-244 ‘Omne adeo genus... in furias ignemque ruunt; ook Ph. de Maldeghem, *Pétrarque en rime françoise* (Brux., 1600) II, CCLXX ‘touts animaux ont prests pour s'entre-aimer les sens’).
7 *sijn vloeysel heeft ghelaen:* zijn sap (in de stengel) heeft opgehoopt.
9 *Mars-Cupido:* bedoeld is dat de krijgsgod Mars in vreugde herleeft, nu hij weer te velde kan oprukken; de legers trekken immers in het voorjaar op veldtocht uit. De liefdegod Cupido is in de lente (Mey) vanzelfsprekend ook van de partij. (‘Mars werft om strijers, Cupido om vrijers’, schreef R. Visscher).
10 *baeydt:* baadt; *gheschrey:* liefdetranen en geweeklaag (Fr.: en leurs pleurs se bagne).
11 *wit harnas:* de uitrusting van de krijgsgod; *schichten:* pijlen (deze zijn Cupido's wapens).
12 *die gheeren crijght:* die graag oorlog voert.
13 *vaer:* vrees (zonder dat men de dood hoeft te vrezen).
14 *hauwt:* houwt; *sonder swichten:* zonder ophouden.

*

XXI.

C u p i d o zijnd' eens moe, en wiste gheenen raet
Om hem van sijnen boogh', sijn vier en sijne schichten,
Van sijne vlercken swack, en koker te verlichten [3],
Dan door u, R o o s e - M o n d , die hem recht quaemt ter baet [4].

Den boogh heeft hy ghewelft constigh en op den draet [5]
Boven u ooghskens twee: het vier heeft hy doen swichten [6]
Ghevanghen in u hert: de pijlen laeten stichten
Een bol-werck in u oogh' [8], tot mijn verdriet en quaet:

De vlercken heeft hy net ghevlochten in u hair:
Den koker die daer was mishandighst [10], en meest swaer,
Heeft hy ter minster schae plaets op u borst ghegheven.

Aldus dan zijnde ontlast, heeft elck verleent een ste [12],
Den boogh, het vier, den pijl, vlercken en koker me [13],
Op wind-brauw [14], hert, en oogh', op t'hair en borst verheven.

* T 5 en 13 *boogh*, zoals in 2 i.p.v. *boghe* en *bogh*.
L 4 vokatief-komma's.
Br
3 *hem te verlichten:* zich te ontmaken.
4 *ter baet:* ter hulp.
5 *op den draet:* als een gespannen draad.
6 *doen swichten:* betoomd, bedwongen.
8 *Een bol-werck stichten:* een bolwerk tot stand brengen (de zin is: de pijlen worden in uw ogen als in een bolwerk, opgeborgen en van daaruit afgeschoten).
10 *mishandighst:* moeilijk en zwaar te hanteren.
12 *heeft elck verleent een ste:* heeft, zelf ontlast zijnde, de verschillende voorwerpen (boog, enz.) elk een bepaalde plaats op het lichaam van R. toegewezen.
13 *me:* mede, ook.
14 *wind-brauw:* wenkbrauw.

*

XXII.

Z e p h i r , coel-winds-ghehijgh, wilt doch een weynigh mijden [1]
Van uwe veders [2] swack dat gout-ghelijckend' hair,
Het welck lief-lustigh blaeyt [3] dan hier ende dan daer,
Over dien hals, voor wie t'marmer moet staen besijden [4].

5 En vreest ghy niet, Z e p h i r , dat F l o r a hierom sal strijden [5],
Als sy sal sien dat ghy een ander vlieght soo naer [6]?
En uyt ialoursen spijt [7], en sal niet meer voorwaer,
T'gheblomte s'winterdaeghs van mist en rijm bevrijden:

Laes! wat segh' ick Z e p h i r ! t'is t'kleyne kint der min [9]
10 Spelende t'aud-nieu spel [10], en vlieghende uyt en in
Haeren snee-witten hals, en licht-werrighe stringhen [11],

Die hy met meerder const tot een net [12] heeft ghemaeckt,
Dan daerme dat V u l c a n sijn moeder en M a r s naeckt [13],
In t'sien van s'hemels heyr, hem heeft bestaen t'omringhen [14].

* L 1 en 5 vokatief-komma's; 11 na *stringhen*, komma i.p.v. punt. Br.

1 *Zephir:* westenwind; *coel-winds-ghehijgh:* (bijstelling); *wilt:* wil (imperatief); *mijden:* (de zin is: draag er toch zorg voor dat je vleugels die mooie haarvlechten sparen, d.i. niet te veel verwarren (du Bellay: ‘garde toy bien d'empestrer l'aile en ces beaux noeuds’).

2 *veders:* vleugels.

3 *blaeyt:* waait, op en neer wiegelt.

4 *moet staen besijden:* moet onderdoen.

5 *Flora:* godin van de bloemen en de lente; *sal strijden:* als geliefde van Zephir afgunstig zal zijn.

6 *een ander... soo naer:* een ander geliefde zo nabij.

7 *uyt ialoursen spijt:* uit jaloerse krenking.

9 *Laes:* helaas; *Zephir:* (is object); *wat:* (adverbiaal gebruikt); *t'kleyne kint der min:* Cupido (de zin is: ach, ik heb ongelijk aan Zephir te denken; niet Zephir, maar wel Cupido is het die zijn spelletje speelt).

10 *t'aud-nieu spel:* het aloude en toch altijd weer nieuwe spel.

11 *licht-werrighe stringhen:* licht verward waaiende haarvlechten.

12 *net:* vlechtnet (om er geliefden in te vangen).

13 *Dan daerme:* dan de kunst waarmede; *moeder* en *Mars:* (beide zijn lijdend voorwerp van *omringhen); sijn moeder:* d.i. Venus, de moeder van Cupido; *Vulcan:* (of Hephaestus) (onderwerp), die op de Olympos allerlei kunstwerk voor de goden smeedde. Bedoeld is de episode, waarin Vulcanus zijn echtgenote Venus en de oorlogsgod Mars naakt op overspel betrapte, en de goden tot getuigen daagde. De betekenis is: Cupido heeft de haarvlechten van Roosemond tot een net gevlochten, en dit veel kunstvaardiger dan het net waarmee Vulcanus gepoogd heeft Venus en de naakte Mars - ten aanschouwe van het hemels heir - te vangen, d.i. op heterdaad te betrappen.

14 *hem heeft bestaen:* zich heeft ingespannen; *In t'sien van:* ten aanschouwe van; *t'omringhen:* in het nauw te brengen, te vangen.

*

XXIII.

Dat waer der goden wil andermael nu t'herlijven [1]
L y s i p p ' , A p e l l ' , H o m e r , de welck' hun drijen onder [2]
Vervoert hebben den prijs elck in t'sijne besonder [3]
In beeld-sne, schildery en boecken om te blijven [4],

Om snijden, trecken uyt, en in schoon dicht te drijven [5],
Op coper, bert, papier van alle dinck verconder [6];
En [7] souden u blond hair, uw' oogh', u schoonheyds wonder,
Met beytel, met penceel, noch met de pen beschrijven.

Daerom wat hoeve ick dan te maecken groot versouck
Om snijders, schilders oock, en om dees dichters clouck [10]
Beytel, verruwe, of inckt, o mijn goddinne [11] reyne?

De conste faelen kan, de handt, en d'ooghe me:
Mijn hert sal dienen dan voor u schoonheydt, in ste
Van [13] coper, en van bert en van papier aleyne.

* T 3 *Vervoert*, herstel van drukfout *Veruoert*. 5. *drijven*, herstel van drukfout *drijuen*. L 4 na *blijven*, komma i.p.v. punt (de zinsbouw loopt door naar de 2e strofe; het franse origineel heeft een dubbelpunt).
7 *u schoonheyds wonder*, tussen komma's als bijstelling. Br

1 *Dat waer:* veronderstel dat het de wil der goden zou zijn; *t'herlijven:* te doen herleven.
2 *Lysipp':* Lusippos, griekse beeldhouwer uit de IVe eeuw voor Chr.; *Apell':* Apelles, meestberoemde griekse kunstschilder uit dezelfde eeuw; *Homer:* Homeros, de nationale griekse dichter; *hun drijen onder:* onder hun gedrieën, samen.
3 *Vervoert:* (Fr.: emporté) veroverd; *den prijs vervoert hebben:* (Fr.: 'qui le pris ont emportésur tous humains espris'), die als de besten in hun vak werden beschouwd; *elck in t'sijne besonder:* ieder speciaal in zijn eigen kunstvak.
4 *beeld-sne:* beeldhouwkunst; *om te blijven:* van blijvende waarde.
5 *Om....:* (lees: den goden wil t'herlijven om snijden...); *trecken uyt:* konterfeiten (in de schilderkunst); *te drijven:* uit te beelden.
6 *bert:* hout; *van alle dinck verconder:* verkondiger, uitbeelder van alle dingen.
7 *En:* (ontkennend; het onderwerp 'zij', d.z. de drie kunstenaars, is verzwegen), de zin is: zij zouden niet in staat zijn...
10 *snijders....:* (de slot-s van de drie nw. is gen. bepaling van het corresponderend nw. in het volgend vers; bijv.: snijders beytel); *clouck:* fijnzinnig.
11 *verruwe:* verf; *goddinne:* (bedoeld is Roose-mond).
13 *in ste van:* in plaats van; *Mijn hert....:* mijn hart zal dienen om uw schoonheid veel zuiverder uit te beelden dan...

*

XXIIII.

Onder een loover-schauw [1], uyt t'Sons gloedighen schijne,
Vliedende sorgh en anghst, en mijn eeuwigh misbaer [2],
Merckt' ick eerst mijne min verwerrent [3] in u hair:
U hair, dat my oorsaeckt [4] ondraeghelijcke pijne.

Och! dese quael voorwaer voel ick mijn doot te zijne.
Och! mijne doot beweent nerghens int openbaer,
Dan by [7] dit groen gheboomt, en by die Sonne claer:
Die sien hoe dat ick hier in traenen-vloed verdwijne [8].

Hoe wel waerachtigh is [9] dat de L i e f d ' , en de D o o t ,
Die my hier zijn ontrent [10], van desen mijnen noot
Oock tuyghnis connen doen, en R o o s - M o n d dat vertooghen [11].

Maer aen den rechter-stoel van hemel ende aerd,
Dees twee ghetuyghen zijn voor tuyghe-loos [13] verclaerd:
Want stom soo is de D o o t , de L i e f d e sonder ooghen.

* T 4 *pijne*, herstel drukfout *pijue*.
10 *van*, herstel drukfout *vau*.

1 *schauw:* schaduw.
2 *misbaer:* klagen.
3 *verwerrent:* verward, verstrikt.
4 *oorsaeckt:* veroorzaakt.
7 *by:* door.
8 *verdwijne:* verkwijn.
9 *waerachtigh is:* (het) waar is, het wel zo is.
10 *ontrent:* omtrent.
11 *tuyghnis connen doen:* kunnen getuigen; *vertooghen:* bewijzen.
13 *tuyghe-loos:* waardeloos als getuigen, weinig betrouwbaar.

*

XXV.

Blind man, die onbeschaemt met u ruysschende liere [1]
Gaet bedelen u broot nu hier ende nu daer,
Ghy en leeft niet alleen in teghenspoede swaer;
K'ben oock mijn ooghen quijt die ick achte soo diere [4].

Even ghelijck als ghy, o lierman goedertiere [5],
Is ghequetst, is ghewondt mijns sichts ghestraelte [6] claer:
Maer u mis-rief dat wort gheclaeght [7] int openbaer,
En t'mijne, waer ick comm', en acht men niet een ziere [8].

Ghy treurt in aermoe swaer, en ick in droeve smert;
U lijf tochte [10] ghy souckt, en ick troost voor mijn hert:
Maer niemant, als van u [11], en heeft met my melijden.

En noch is tusschen ons een ander onderscheydt:
Ghy wort van eenen hondt ghetrauwelijck gheleydt,
En ick van een blind kindt, dat m'alom leydt besijden [14].

* T 14 *besijden*, herstel drukfout *bejyden*.
L 1 en 5 vokatief-komma's.
O
1 *onbeschaemt:* onbeschroomd, zonder schaamtegevoel; *liere:* draaiorgel.
4 *diere:* dierbaar, waardevol.
5 *goedertiere:* zachtzinnig.
6 *ghestraelte:* het stralen, de stralende kracht van mijn blik.
7 *mis-rief:* nadeel, ongerief, kwaal; *gheclaeght:* beklaagd.
8 *niet een ziere:* geen zier, niet het minst.
10 *lijf tochte:* leeftocht, levensonderhoud.
11 *als van u:* zoals met u.
14 *blind kindt:* de geblinddoekte Cupido; *besijden:* afwijkend van de rechte weg.

*

Elegie[#]Tot Ian van Swaerveld[#] constigh schilder.

S w a e r v e l d in schilder-const hervaeren en gheleert [1],
Die t'gheleerd Nederlandt onder heur gheesten [2] eert,
Neemt u penceel in d'handt, en wilt u sinnen strecken [3],
Om mijnen R o o s e - M o n d naer t'leven uyt te trecken [4]
En al ist soo, dat sy u niet en is bekent,
Noch (soomen plaght te doen) u sit by [6] of ontrent,
Nochtans maeck ick my sterck u soo veel te bereden [7],
Dat ghy dat treffen sult wel uyt haer schoonicheden [8].

Schildert dan eerst heur hair: fijn, blondt, en wat ghecrult:
Weynigh ghehoept [10], en als met wat windts op ghevult,
Sonder dat ghy dat hoeft seer rijckelijck te fraeyen [11],
Anders, dan slecht en recht aen een sy snoer te draeyen [12],
Ghemaeckt van heur coleurs [13], of vondt ghy wel soo goet,
Dat men dat over hals in stringhen vloten [14] doet,

* T 1 *Swaerveld*, herstel van drukfout *Swaerueld*.
2 *Die*, herstel van drukfout *Dit*.
3 *penceel*, herstel van drukfout *peneect*.
6 *Noch*, herstel van drukfout *Noih*.
L 6 komma na *ontrent* i.p.v. puntkomma.
Br

\# *Elegie:* lied van leed gepaard gaande met aangename herinnering (hier: aan de lichamelijke schoonheid van R.).

\# *Ian van Swaerveld:* (zie namen-index).

1 *hervaeren:* ervaren; *gheleert:* bijzonder knap als kunstschilder.

2 *t'gheleerd Nederlandt:* het kultureel ontwikkeld N.; *heur:* haar; *gheesten:* vooraanstaanden.

3 *Neemt:* neem; *wilt:* wil; *u sinnen strecken:* uw kunstenaarsgaven inspannen.

4 *uyt te trecken:* te konterfeiten, uit te beelden.

6 *u sit by:* (als levend model).

7 *maeck ick my sterck:* ik vertrouw erop, ik acht er mij toe in staat; *u soo veel te bereden:* u door mijn woorden zó te overreden.

8 *treffen...:* (de zin is) dat er er wel zal in slagen ze uit te beelden; *uyt haer schoonicheden:* in al haar bekoorlijkheden (die ik u zal beschrijven).

10 *ghehoept:* (Fr.: houpelus) in een kuifje opgekamd.

11 *te fraeyen:* te verfraaien, op te tooien.

12 *Anders dan....:* op een andere manier dan dat (tenzij dat) gij het ev. eenvoudig *(slecht en recht)* in een zijden vlechtband gedraaid zoudt voorstellen.

13 *Ghemaeckt van heur coleurs:* gemaakt van, beantwoordend aan de kleuren van haar voorkeur. (Belleau: ‘que simplement on entrevoye sans cesse un beau cordon de soye de ses couleurs’). Vgl. beneden, Haer-Tros, vss 21-22.

14 *dat:* het haar; *stringhen:* (verwant met strengelen) haarvlechten; *vloten:* vlieten, golven.

*

Tot op haer borsten rondt, diemen daer door sien mochte [15]
Als door een lommer-schauw, of door een lamper sochte [16].
K'ghedraegh' my dies in u [17]. Nu als dit is ghedaen,
Soo uwe const verheescht, het voor-hooft wilt aengaen [18],
T'welck ghy sult maecken breet, hoogh houckich [19] schoon en effen,
Sonder dat men daer in een rumpel mach beseffen [20].
De wind-brauwen daer naer [21] treckt die op sulcke maet,
Als in de locht ghecromt den reghen-boghe staet.
Ghedunckt oock, tusschen twee een ydel [23] plaets te maecken:
Want het seer leelick staet, als sy elckander raecken.

Comt voorts soo totter oogh': maer hier dubb'ick [25] nu g'heel,
Met wat verwe ghy sult, met wat pen, of penceel
Trecken dees sonnen twee: want gheenssins u ghesichte [27]
Sonder schemel en sou weerstaen hun raeyssels [28] lichte,
Indien s'u waer ontrent [29], en teghen over saet.
Neemt dan, o schilder, dit tot voor-deel en tot baet [30],
En schickt u naer mijn woord: dat is dat ghy sult d'eene [31]
Stellen bevalligh, soet, lack, toebiende en ghemeene [32]
En d'ander prattigh, stuer, af-ionstigh ende quaet [33]:

* T Herstel drukfouten: 16 *lamper* i.p.v. *lainper; sochte* i.p.v. *s?hte;* 18 *const* i.p.v. *coust;* 21 *treckt* i.p.v. *treekt;* 23 *een* i.p.v. *eeu;* 26 *penceel* i.p.v. *peneeel;* 28 *sou* i.p.v. *son;* 29 *Indien* i.p.v. *Iudien*. L 30 vokatief-komma's.

15 *sien mochte:* zou kunnen zien.

16 *lommer-schauw:* (tautologie) schaduw; *lamper:* een fijne, doorschijnende stof; *sochte:* zacht, dun, doorschijnend; (*sochte* rijmend op *mochte*).

17 *K'ghedraegh' my dies in u:* ik vetrouw u dat toe (*dies* is gen. bij het werkw. zich gedragen, Michels).

18 *verheescht:* vereist; *aengaen:* aanpakken.

19 *houckich:* hoekig.

20 *daer in:* daarin; *rumpel:* rimpel; *mach beseffen:* kan waarnemen.

21 *wind-brauwen:* wenkbrauwen; *daernaer:* daarna.

23 *Ghedunckt oock:* denk er ook aan; *ydel:* open.

25 *dubb' ick:* aarzel ik, ben ik geheel in het onzekere.

27 *Trecken:* uittekenen, uitschilderen; *u ghesichte:* uw blik (zou geenszins zonder er door verblind te worden kunnen weerstaan aan...).

28 *Sonder schemel:* zonder schemeren, zonder oogverblinding; *raeyssels:* stralen.

29 *Indien s'u waer ontrent:* indien zij in uw nabijheid zou zijn, als model.

30 *Neemt dit tot voor-deel en tot baet:* overweeg dit in uw voordeel.

31 *d'eene:* het ene oog.

32 *lack:* dartel; *toebiende:* goedgunstig; *ghemeene:* vertrouwelijk.

33 *d'ander:* het andere oog; *prattigh:* trots; *quaet:* boos.

*
Op dat, als t'suer met t'soet by een ghemenghelt staet,
Den minnaer mach door d'een op troost en hope leven;
En deur d'ander in vrees de self weerom begheven [36].

Nu zijn wy tot den neus, siet toe dat ghy dien treckt
Fatsoenelijck, ghepast, en taemelijck uyt ghestreckt:
Noch plat, noch oock ghecrught [39], noch anders boven maeten
Of te cort of te lanck, of te wijt van neus-gaeten.

En daelende, soo voorts tot haer blosende wanghen,
Weet ghy wel wat coleur ghy hier toe b'hoeft te langhen [42]?
Neemt lelien by een [43], de witste die ghy vindt
En met ienoffels versch, die t'saemen aen een bindt [44]:
Of doet op cloter-melck provensche roosen [45] legghen,
En maeckt daer naer u werck: maer wat wil ick voort [46] segghen?
T'is hier noch eens te doen [47], hier zijn wy weer ghelijck
Den burd esel ghelaen, verstelt staend' in het slijck [48].
K'en sie hier hooft of steert: wy sullen't moeten staecken [49],
Want in u noch u const en is niet naer te maecken [50]
Die Goddelijcke spraeck, die vloeyt uyt haeren mondt:

* T 36 *weerom*, i.p.v. *weeroin;* T 38 *taemelijck*, i.p.v. *taemelijik;* T 46 *maeckt*, i.p.v. *maeikt*. T 50 *in*, herstel van drukfout *iu*.

36 *deur:* door; *de self:* (nl. troost en hope); *begheven:* opgeven, vaarwel zeggen.

39 *ghecrught:* (Fr.: non voûtis) niet gekromd, geen adelaarsneus.

42 *coleur langhen:* kleurstoffen aanmengen, lengen (Fr.: avant que l'on detrempe d'autres couleurs); de zin is: welke kleur u dient aan te mengen.

43 *lelien...:* (Fr.: avec les lis des oeillets). Bij Hooft ‘lelien en rosen tsamen op u wangen sijn gemengt’. Vgl. Verg. Aen. XII, 68 ‘aut mixta rubent ubi lilia multa alba rosa...’.

44 *ienoffels:* nagelbloemen, tuinanjelieren; *aen een bindt:* vermeng.

45 *cloter-melck:* gestremde melk; *provensche rosen:* provençaalse agaatrozen (rijk geschakeerd).

46 *daer naer:* in overeenstemming met deze kleuren; *voort:* verder, wat het overige betreft (Fr.: quant au surplus).

47 *T'is hier noch eens te doen:* hier staan we weer voor een moeilijkheid.

48 *burd esel:* lastezel; *ghelaen:* geladen; *verstelt staend' in het slijck:* onthutst vastzittend in het slijk, d.i. geen uitkomst ziende.

49 *hooft of steert:* begin noch einde; *'t moeten staecken:* het moeten opgeven, we zijn ten einde raad.

50 De zin is: gijzelf noch uw kunst bezit enig middel om de spraak uit te beelden (*naer te maecken*).

*

Spraecke die my half-doot maeckt levend' en ghesondt [52].
Neen, neen, Vriendt, daerom niet [53]: voordert vry uwe saecken,
En clouck [54] wilt naer u best haer mondeken af maecken:
Cleen, en verheven wat, root-verwigh en lachachtigh,
Over bee-zijts ghelijck, haeckerigh [56], en nat-achtigh,
En swijghende, nochtans wel half schijnende spreken.
En laet oock gheenssins niet den kin hier toe ghebreken [58],
Naer den heesch [59] van u werck: maeckt dien naer uwen sin;
Behoudens [60] glat en rondt, en een puttien daer in.

Nu dit is al ghedaen, o Schilder wijt-hervaeren [61]:
Wat faelt hier, dan dit beeld met eenen hals te gaeren [62]?
Met eenen hals, seggh' ick, daer de bloeyende Jeughd,
En t'cleyn ghevleughelt wicht [64] in scheppen moghen vreughd':
Wit, lanck, en uytghestreckt, weynigh vet, en verheven [65],
Daer in men d'aeders siet altijdt roeren, en beven,
Soo t'ionck ghespoten gras door een windeken doet,
Eer het van [68] yemandt is ghetreden metten voet.

Desen hals soo ghemaeckt sult ghy, tot mijn ghenoeghen,
Constelijck met de rest van haer schoon lichaem voeghen:

* T 67 *t'ionck*, herstel van drukfout *t'iomk, een* i.p.v. *eeu;* 68 *ghetreden metten* i.p.v. *ghitredin mitten*.
L 53 en 61 vokatief-komma's.
52 *levend' en ghesondt* (bepalen *my*).
53 *daerom niet:* daarom moet gij uw inspanning niet ‘staecken’ (49).
54 *clouck:* behendig.
56 *Over bee-zijts:* aan beide zijden; *haeckerigh:* verlangend, hunkerig.
58 *ghebreken:* ontbreken.
59 *heesch:* eis.
60 *Behoudens:* indien maar.
61 *hervaeren:* ervaren.
62 *te gaeren:* te verenigen.
64 *t' cleyn ghevleughelt wicht:* Cupido.
65 *verheven:* in reliëf.
68 *van:* door.

T'welck ghy met ander meer verholen schoonicheen
Met u const-rijck penceel sult decken, en besteen [72]
In een siel schailge-blauw [73], die ghy naer heur sult passen,
Al of [74]die soo van ioncx met haer waer opghewassen.

Hola Schilder! hola! t'is al ghenoegh ghevrocht [75]:
Lovelijck is u werck naer mijnen sin volbroght [76]:
T'is heur in als ghelijck; k'en sie hier niet ghebreken [77],
Dan t'roeren, t'gaen en t'staen dan t'pincken [78], en het spreken.

72 *besteen:* plaatsen in, kleden in.
73 *siel:* licht-kleed; *schailge-blauw:* schalie-blauw.
74 *Al of:* alsof.
75 *ghevrocht:* gewerkt.
76 *volbroght:* volbracht.
77 *heur:* haar, d.i. zij is het; *in als ghelijck:* in alles gelijkend; *niet ghebreken:* niets ontbreken.
78 *pincken:* pinkogen.

*

XXVI.

Indien *Liefd'* is een kindt, soo de gheest-vroede [1] dichten,
Hoe comt dan dat hy M a r s en H e r c u l e s verwan [2]?
Is hy sonder ghesicht [3], hoe comt dat hy soo kan
In 't midden van mjn hert doen treffen sijne schichten?

Is *Liefd'* handtsaem en goet, hoe en doet hy niet swichten [5]
De wreetheydt vande gheen die my stelt inden ban [6]?
Moet hy zijn wel ghedient, hoe en loont hy niet dan
My synen knecht, waer op hy mueren mochte stichten [8]?

Is *Liefde* soomen seght, selve de eeuwicheydt?
Waerom sterft die soo rasch in eene schoonicheydt [10]?
Is hy Godt, hoe heeft hy soo luttel recht en trauwe [11]?

En dat men seght dat d'hop' hem [12] voedsel gheeft aleyn,
Is onwaer: maer [13] haelt dat [13] uyt mijns ooghen fonteyn,
Want ick noynt wiert ghewaer die soete voester-vrauwe [14]. [12 13 14]

* T 9 *Liefde*, i.p.v. *Liefd'* (ritme).
12 *hem*, herstel van drukfout *hen* (Liefde is hier mannelijk).
L 1 komma na *kindt* en *dichten*.
3 5 7 11 12, komma's i.p.v. puntkomma's.
Br

1 *Liefd':* (is in dit sonnet als mannelijk wezen verpersoonlijkt), bedoeld is Cupido; *de gheestvroede:* de wijzen van geest, de mytografen.
2 *comt:* komt het; Mars: krijgsgod (zie boven XXII); *Hercules of Heracles:* de geweldigste onder de mytologische helden; *verwan:* overwon. (Beiden werden door de Liefde overwonnen).
3 *sonder ghesicht:* geblinddoekt.
5 *handtsaem:* handelbaar, volgzaam; *doet hy niet swichten:* doet hij niet wijken, beteugelt hij niet.
6 *die mij stelt inden ban:* die mij doet lijden door mij uit haar liefde te verbannen.
8 *mochte stichten:* kon bouwen.
10 *schoonicheydt:* schone geliefde.
11 *recht:* zin voor rechtvaardigheid; *trauwe:* trouw.
12 *hem:* (Liefde m.).
13 *maer:* als tegenstelling tussen wat ‘men seght’ en wat wel waarheid is.
13 *haelt dat:* hij haalt dat voedsel uit mijn tranen.
14 *die soete voester-vrauwe:* de hoop.
12 13 14 Zoals Michels aanmerkte, is de zin: ‘te zeggen dat de hoop het enige is waarmee de Liefde zich voedt, doet de waarheid te kort; hij (Liefde) haalt voedsel uit mijn tranen; want nooit heb ik de hoop gezien’.

*

XXVII.

Ick wil gaen zijn hermijt [1], en in 't stille beschreyen
De dolingh' mijnder oogh', te diep en verr' verstaut [2],
Opstichtende mijn cluys' in een woust-conckel haut [3],
Daer niemandt dan de L i e f d ' en sal commen vermeyen [4].

De droefheydt, en den anghst sal mijnen cost [5] bereyen:
De traenen [6] mijnen dranck: de dimsterheydt van t'waut [#]
Sal zijn ghelicht [7] door t'vier van mijn herte benaut,
Welck my sal t'mijnder straf in asschen voorts verspreyen [8].

Eenen grau-langhen rock die sal ick trecken aen,
Mijn traegh [10] leet-wesen sal oock op mijn voor-hooft staen,
Met t'vroeghende gheknaegh' dat mijn siel brenght in rauwe [11]:

Van hope swack en flauw sal mijnen leen stock [12] zijn:
En voor mijn weerdighst beeld sal staen in mijn aenschijn [13],
De schildery der L i e f d ' , en van mijnder Jonckvrauwe.

* T 6 *waut*, herstel van drukfout *waue*.
9 *trecken*, i.p.v. *treeken*.
11 *brenght*, herstel van drukfout *brengm*.
Br
O

1 *hermijt:* eremiet, kluizenaar.
2 *dolingh':* vergissing; *verstaut:* verstout, stoutmoedig.
3 *Opstichtende:* bouwend; *woust-conckel haut:* woest woud met spelonken.
4 *vermeyen:* zich verlustigen.
5 *cost:* voedsel.
6 *traenen:* tranen ten teken van liefdesverdriet ‘waaruit onderlinge verbondenheid blijkt, die door een lichamelijke scheiding niet kan worden te niet gedaan’ (Vgl. W.A.P. Smit, Hooft en DIA, blz. 200).
\# *dimsterheydt:* halve duisternis; *waut:* woud.
7 *ghelicht:* verlicht.
8 *Welck my sal in asschen voorts verspreyen:* (Fr.: me consommera), het vuur dat mij tot as zal verpulveren, waarna ik als as verstrooid zal worden.
10 *traegh:* laattijdig.
11 *rauwe:* rouw.
12 *leen stock:* leunstok.
13 *voor... beeld:* als het mij dierbaarste beeld; *in mijn aenschijn:* voor ogen.

*

XXVIII.

Met dat den swarten nacht het sterren-radt laet schieten [1],
Met dat de calme zee heur stilt sonder ghetier [2],
Met dat in slaep hem vindt [3] den mensch, en t'vier-voet dier,
Dan stort ick traenen-vloedt, dan moet ick druck ghenieten [4].

O hemel! o aerds-dal! o vochte waeter-vlieten!
O A e o l u s ghedruys! o A e t n a [6], staend' in t'vier!
O wouste plaetsen! o verghetende Rivier [7]!
O konckel-cuylen al! vaet [8] t'ghen' my doet verdrieten.

O half-gheyts herder P a n ! o inwoonders [9] des waut!
O vliet-goddinnen [10]! o ghedierte ionck, en aut!
Ist dat ulier [11] den pijl der L i e f d oynt heeft doorschoten,

Siet doch van traenen eens bepeerelt mijn aensicht:
Om dat mijn trauw, mijn min, mijn tael, noch mijn ghedicht
Met gunst van R o o s e - M o n d niet meer en werdt begoten [14].

* T 2 *calme* i.p.v. *calm* (ritme)
L 1 en 11 komma's i.p.v. puntkomma's.
Br
O

1 *Met dat:* wanneer, van 't ogenblik af dat; *schieten:* te voorschijn komen.
2 *heur stilt:* tot bedaren komt; *ghetier:* woest bruisen.
3 *hem vindt:* zich bevindt.
4 *druck ghenieten:* angst ondergaan.
6 *Aeolus ghedruys:* geraas van de winden (Aeolus: god van de winden); *Aetna:* Etna-vulkaan.
7 *verghetende Rivier:* Lethe, rivier van de vergetelheid in de onderwereld.
8 *konckel-cuylen:* spelonkachtige holten; *vaet:* vat en begrijp.
9 *half-gheyts herder Pan:* Pan, de god van de herders, had een satergestalte met bokspoten; *inwoonders:* bewoners.
10 *vliet-goddinnen:* stroom-godinnen, nimfen.
11 *ulier:* (akk.) u.
14 *werdt begoten:* wordt bejegend.

*

XXIX.

Ist dat ick my vermaeck onder een loover-schauw [1],
C u p i d o is my ontrent, en wilt met my vermeyden [2]:
Ist dat ick dichten wil, t'papier gaet hy bereyden.
Ist dat ick singh, hy singht, ter eer van mijn Jonckvrauw.

Ist dat ick ben bedroeft, sijn herte sluyt van rauw [5].
En in soo verr' ick ween, sijn ooghen staen beschreyden [6].
Toon ick hem mijne wond, hy wilt daerom niet scheyden:
Maer perst oock uyt sijn borst eenen bloedighen dauw.

En speel ick op mijn luyt, op t'spel slaet hy de maete.
Bereyd'ick my ter iacht, d'honden haudt hy ter laete [10].
Rust ick my tot den crijgh, met my wort hy soldaet.

Vaer ick ter zee-waert in, aen t'roer comt hy hem staecken [12].
In t'cort: hy nimmermeer van mijne sijde en gaet,
Op dat hy mijne pijn soud' eeuwigh-durigh maecken.

* L alle komma's vervangen puntkomma's.
Br
1 *my vermaeck:* mij verlustig; *schauw:* schaduw.
2 *vermeyden:* zich vermaken.
5 *rauw:* smart.
6 *beschreyden:* beschreid.
10 *haudt hy ter laete:* houdt hij gereed om ze los te laten (*late:* het loslaten van jachthonden).
12 *hem staecken:* post vatten.

*

XXX.

Seght my, schiet-vroedigh [1] wicht, salt nu noch langhe zijn
Dat R o o s e - M o n d my sal als onweerdigh vertreden [2],
En achten als een stof mijn roots-roerende [3] beden?
Mijn clachte, mijn ghesucht, mijn ellend', en mijn pijn?

Och seker, mijn ionck hert, mijn oogh' en mijn aenschijn,
Ghequetst, gheholt [6], mismaeckt door vier, traenen, droefheden,
Souden doen tuyghen wel, met die daer zijn beneden [7],
Dat d'helle by mijn quael maer is een verwigh schijn [8].

Ick moet eeuwighen dorst met T a n t a l u s [9] verdraeghen:
Den ghier van T i t i u s [10] sietmen mijn herte cnaeghen:
En aen I x i o n s [11] radt hangh' ick in groot verdriet:

Mijn peyl en daeghlijcx werck is den temps der B e l i d e n [12]:
Die met my gaen en staen zijn de dry E u m e n i d e n [13]:
Maer helaes! in mijn Hell' en vind' ick L e t h e [14] niet.

* T 12 *daeghlijckx*, herstel van drukfout *daeghlijex*.
L 1 en 5 vokatief-komma's.
Br
O

1 *schiet-vroedigh:* behendig in het afschieten van pijlen; *wicht:* Cupido.
2 *als onweerdigh:* minachtend, als zonder enige waarde; *vertreden:* met de voeten treden, verachten.
3 *als een stof:* als een niets; *roots-roerende:* zelfs de rotsen ontroerende.
6 *gheholt:* uitgehold en uitgeweend.
7 *doen tuyghen:* getuigen; *die daer zijn beneden:* in de onderwereld, de afgestorvenen.
8 *verwigh schijn:* schone schijn.
9 *Tantalus:* (gr. myt.) door de goden om zijn trots met onlesbare dorst gestraft.
10 *Titius:* (gr. myt.) vastgeketend zoals Prometheus, terwijl een hongerige gier zijn borst klauwend doorploegde.
11 *Ixion:* (gr. myt.) in de Tartarus aan de spaken van een eeuwig wentelend wiel vastgekluisterd.
12 *peyl:* maat; *den temps der Beliden:* de zeef van de Danaïden, die in de Tartarus eeuwig uit een bodemloos vat water moesten putten.
13 *de dry Eumeniden:* de Erynyen of Furiën: Alekto, Megera en Tisiphone die in de onderwereld de misdadigers ongenadig vervolgen en tot waanzin drijven; maar nadat deze hun straf hebben uitgeboet, *Eumeniden* (goedgezinden) worden.
14 *Lethe:* rivier van de vergetelheid in de onderwereld, (fig.) rust.

*

XXXI.

Och armen minnaer! och! beter waert ghy ghevaeren,
Dat-ghe ghetreden hadt in C h a r o n s [2] auden boot;
Eer u de L i e f d ' eerstmael met sijne schichten schoot,
En u ionck-iaerigh hert soo listigh quam beswaeren.

Ghy siet wel, hoe hy [5] doet van allen kant vergaeren
Ghesucht, gheducht [6], gheclagh, mistroosticheyt, en noot,
Ellende, droefheydt, anxst, wanhop', iae selfs de doot,
Om u aen R o o s e - M o n d spot weerdigh [8] te verclaeren.

Maer wat claeght ghy, helaes! draeght willigh [9] dese pijn,
Met hope dat ghy eens beter ghetroost sult zijn:
Naer t'suer soo comt het soet, naer druck blijschap gheresen [11].

Cupido die u heeft soo doodelijck ghewond,
Kan van ghelijcken [13] oock het hert van R o o s e - M o n d
Doorschieten alst hem lust, en u daer af ghenesen.

* T 1 *ghevaeren*, herstel van drukfout *ghevneren*.
4 *quam*, herstel van drukfout *qu?m*.
13 *Kan*, herstel van drukfout *Knn*.
L 11 punt na *gheresen*.
12 komma na *ghewond* i.p.v. puntkomma.
O

2 *Charon:* (gr. myt.) veerman aan het Styx-moeras in de onderwereld, die de schimmen van de afgestorvenen in zijn boot meevoerde.
5 *hy:* de Liefde.
6 *gheducht:* gevaar.
8 *spot weerdigh:* als een voorwerp van spot.
9 *willigh:* gewillig.
11 *Naer:* na... (ook bij v.d. Noot ‘suer en soet ick ghevule’, Verwey, 18); *gheresen:* te voorschijn.
13 *van ghelijcken:* op gelijke wijze, eveneens.

*

XXXII.

Echo[#].

Och wat heb ick verdriets om R o o s e - M o n d gheleden,
T'sedert dat ick haer sach, en leefd'ick noynt in vreden.
reden [2].

Och, *Echo*, seghdy dat? is dit in troosts ghesach [3]:
Is mijne liefde dan niet weerdigh een gheclagh?
lach.

Echo, ghy spot met my, ke, laet dit al besijden [5]:
En seght doch, wat my eens sal heughen [6] en verblijden?
lijden.

Heefter doch yemant meer gheleden als ick doe?
Ick segh, ick segh voorwaer, het lijden ben ick moe.
hoe?

Het lijden ben ick moe. Maer seght doch ter goe trauwe [9],
Wat eens versoeten sal t'ghemoed mijnder Jonckvrauwe?
rauvve [10].

En als ick onderstae alle dit ongheval [11],
Hoe veel goets meynt ghy wel dat ick ontfanghen sal?
al.

Ick volghe dijnen raedt: k'en wil my niet meer schaemen.
Wel oorlof, *Echo*, dan: tot dat wy weer versaemen [14].
Amen.

* T 1 *gheleden*, herstel van drukfout *gh?leden;* 6 *doch*. herstel van drukfout *dach*.
L 3 en 5 vokatief-komma's.
Br
O

\# *Echo:* (verpersoonlijkt).
2 *reden:* het is reden, het is begrijpelijk.
3 *in troosts ghesach:* op gezag van de troost.
5 *ke:* (uitroeping) wel, och; *laet dit besijden:* zie daarvan af.
6 *heughen:* verheugen.
9 *ter goe trauwe:* in vertrouwen.
10 *rauvve:* smart.
11 *onderstae:* lijd; *ongheval:* leed, rampspoed.
14 *versaemen:* bijeenkomen.

*

XXXIII.

Hola! wat voys is dit? wie hauwt hem hier versteken [1]?
Segh' ick iae, hy seght iae: segh ick neen, hy seght neen:
Lach' ick, hy lacht met my: hy weent, ist dat ick ween:
Swijgh' ick stil, hy swijght me [4]: spreeck ick, ick hoor hem spreken.

Sucht ick eens overluyt, het hert schijnt hem te breken
Van swaer moedigh ghesucht, datmen van hem hoort scheen [6]:
Roep' ick eens R o o s e - M o n d , anders en roept hy gheen:
Segh' ick haer wat te naer, hy caut van [8] haer ghebreken.

Maer hoe! sou sy wel self onder dees loovers groen
Haer hauden stil bedeckt, en my dees fuycken doen [10],
Om te weten of ick ter deghen [11] haer beminne?

Neen, neen: t'is seker raes [12]: s'en kan dit gheenssins zijn:
Want heur [13] hert is altijdt weerspannigh van het mijn,
En die'ck hier erghens hoor', is eens met my van sinne [14].

* T 2 *iae*, herstel van drukfout *i?*.
4 *spreeck*, herstel van drukfout *speeck*.
L komma's i.p.v. puntkomma's.

1 *hauwt hem:* houdt zich; *versteken:* verscholen.
4 *me:* mee.
6 *scheen:* scheiden.
8 *te naer:* in haar nadeel; *caut van:* praat over.
10 *Haer hauden:* zich houden; *bedeckt:* verscholen; *fuycken doen:* valstrikken spannen.
11 *ter deghen:* werkelijk.
12 *t'is raes:* het is mis, onzinnig.
13 *heur:* haar.
14 *eens van sinne:* eensgezind, gaat met mij akkoord.

*

XXXIIII.

Ick dacht in desen bosch den grammen moedt [1] t'ontvluchten,
Voor eenen dagh of twee, van mijne R o o s e - M o n d :
Maer siende dit gheblomt, dacht ick weerom terstont,
Soodanigh is de blom daerom dat ick moet suchten.

Ick dacht, ick sal aleen hier sonder veel gheruchten [5],
Aen dese rootsen [6] doof storten mijns herten grond;
Maer soo saen [7] ick tot claght ontsluyte mijnen mond,
E c h o weer schallet al, tot ghecken en tot cluchten [8].

Ick dacht, als ick t'ghebruyck der spieghels hier sou vlien,
Dat ick niet meer en sou mijn bleeck-dorr' aensicht sien.
T'is raes, in dees fonteyn word' ick dat bet [11] ghewaere.

O schalck, boos, pertigh [12] kindt, oirspronck van al mijn smert!
Waerom en hebdy niet onderroert t'eenegaere [13]
Dees spieghel-claer fonteyn, even wel als mijn hert?

* T 2 *van*, herstel van drukfout *vau*.
8 *ghecken*, herstel van drukfout *gheeken*.
3 *Maer*, herstel van drukfout *Mner*.
L 7 na *mond* komma i.p.v. puntkomma.
11 komma na *T'is raes*.
O

1 *grammen moedt:* vergramd gemoed.
5 *sonder veel gheruchten:* in stilte.
6 *rootsen:* rotsen.
7 *saen:* vlug.
8 *tot ghecken:* tot spot; *tot cluchten:* tot grap.
11 *T'is raes:* het is mis; *bet:* beter.
12 *schalck:* slim; *pertigh:* listig.
13 *t'eenegaere:* helemaal.

*

XXXV.

O linde [1] loover-rijck, onder wiens lommer schoone
Vliedende t'sonnen gloed ick com nemen mijn rust,
Gheselschapt met de Liefd' [3], die my tot sijnder lust
Bespottigh heeft ghemaeckt aen elcken een ten toone [4].

Wast op, wast op, en draeght tot in des hemels throone [5]
Den naem die ick hier snijd' in dijn gheschorste bust [6],
Naer dat mijn droeve stem nu moet wesen ghesust [7],
Te noemen haer, die my al dit quaet gheeft ten loone.

Heb ick in u ghesneen den naem van R o o s e - M o n d ,
En belght u daerom niet [10]: want in mijns herten grond
Met eenen pijl bebloedt, staet sy dieper gheschreven.

Ghy en sult daerom niet laeten in u saysoen [12]
Met u ontploken [13] hooft te staen ieughdigh en groen:
Maer mijn doorsneden hert sal my ten eynd' begheven [14].

* T (custos) *T'is* i.p.v. (onleesbaar).
3 *Liefd'* i.p.v. *liefd'*. (verpersoonlijking)
L 9 na *Roose-mond* komma i.p.v. puntkomma.
1 *linde:* (de boom waaronder minnaars elkaar ontmoeten).
3 *Gheselschapt met:* in gezelschap van; *Liefd'* (is hier mannelijk).
4 *Bespottigh:* bespottelijk; *aen elcken een ten toone:* in het oog van iedereen.
5 *Wast op:* groei op; *des hemels throone:* het firmament, het hemels gewelf.
6 *gheschorste bust:* in een schors gesloten borst, boomschors; (bij verliefdheid in een boomschors kerven was van oudsher een veel voorkomend motief; vgl. Vergilius, 10e ecloge, 53-54; Ovidius, Oenone-brief, Her. 521-7. O.a. ook bij Matthijs de Casteleyn (1485-1550): ‘dat ick in boomen ons minne snyde / als die groeyen / groeyt oock ons liefde met’, Diversche Liedekens).
7 *Naer dat:* aangezien; *ghesust:* tot zwijgen gebracht (d.i. nu ik haar naam niet meer mag uitspreken).
10 *belght...:* erger u niet.
12 *in uw saysoen:* in uw bloeitijd.
13 *ontploken:* opengespreide kroon.
14 *ten eynd':* op slot van rekening; *begheven:* in de steek laten.

*

XXXVI.

T'is raes: voorwaer t'is raes, datt' soud' een keersse [1] wesen
Die afghesinghelt heeft dat strincxken [2] van u hair.
Het moeste zijn den laey van eene tortse [3] claer
Die stichten dorfd' [4]den brandt in sulck dinck uyt ghelesen.

Het moest de L i e f d e zijn, die hem self heeft verwesen [5]
Daerme te zijn ghecnoopt in ste van [6] boeyen swaer:
Maer nu sijns lust versaet en vliedende [7] van daer
Heeft sijn stricken verbrandt en is vry uytgheresen [8].

Laes! hy en heeft aleyn sijn vang'nis [9] niet verbrandt,
Mijn herte dat verwert [10] oock lagh in desen bandt,
Heeft hy my door dit vier ter doot commen ver-asschen [11].

O wel-gheluckigh vier, vier dat dit wonder doet,
Ghelijck den P h o e n i x self hem brant [13] op cruyden soet,
Soo wordt in u schoon hair mijn hert verkeert [14] in asschen.

* T 3 *eene*, herstel van drukfout *eeue*.
T *sijns*, i.p.v. *sijus*.
10 *bandt*, herstel van drukfout *handt*.
11 *asschen*, herstel van drukfout *asseheu*.
1 *T'is raes:* het is onzinnig; *keersse:* kaars.
2 *afghesinghelt:* afgeschroeid; *strincxken:* vlechtje.
3 *laey:* gloed; *tortse:* toorts.
4 *dorfd':* durfde.
5 *Liefde:* (ml., verpersoonlijking); *hem self heeft verwesen:* zichzelf heeft veroordeeld.
6 *Daerme:* (met het haar); *in ste van:* in de plaats van.
7 *sijns lust versaet:* in zijn zinnelijke lust verzadigd; *vliedende:* vluchtende.
8 *uytgheresen:* vertrokken.
9 *aleyn niet:* niet alleen; *sijn vang'nis:* gevangenis (hier de haarvlechten).
10 *verwert:* verstrikt.
11 *ver-asschen:* verpulveren.
13 *Phoenix:* Feniks, mythische vogel die zich volgens de fabel om de vijf eeuwen verbrandde op een nest van geurige kruiden en dan verjongd uit zijn as verrees (Wdb. Van Dale); *hem brant:* zichzelf in de vlammen werpt.
14 v *verkeert:* veranderd.

*

XXXVII.

Aenmerckt eens, R o o s e - M o n d , hoe dat [1] met my nu gaet;
Mijn leven over al, voel ick een doot te zijne:
Mijn blijschap, druck en anxst: mijnen loon, moeyte en pijne:
Mijn betrauw [4], craeckend' ijs: mijn hope wanckel staet:

Mijn verstandt wort verdooft door eens kindts [5] sotten raed:
Mijnen troost wort gheput uyt eene valsche mijne [6]:
Mijn lacchen in hem self is bitterder dan brijne [7]
Het werck van mijnder oogh' is weenen vroegh en laet:

Mijn herte light ghepackt tusschen hopen en duchten:
Mijnen benauden [10] gheest doet anders niet dan suchten:
Mijn gramschap als een vier van stroo stoppels vergaet:

Mijnen wensch is den pijl die ick in mijn hert hebbe:
De keten die my bindt is eenen drommen draet [13]:
De vang'nis die my praempt [14] is eene spinne webbe.

* T 7 *brijne*, herstel van drukfout *bnijne*.
10 *suchten*, i.p.v. *suchien*.
L 1 vokatief-komma's.
O
1 *hoe dat:* hoe dat het.
4 *betrauw:* trouw en vertrouwen.
5 *eens kindts:* (nl. van Cupido).
6 *mijne:* (Fr.: mine) aangezicht; *valsche mijne:* onbetrouwbaar aangezicht, valse blik.
7 *bitterder dan brijne:* (*brijn:* pekel) bitterder dan al wat bitter en wrang is.
10 *benauden:* bedrukt, in nood.
13 *drommen draet:* dromdraad (draad gesponnen uit de afval van gehekelde hennep), fig.: zeer dunne, broze draad.
14 *praempt:* benauwt.

*

XXXVIII.

Soet [1] is den westen windt, die ruysschen doet en beven
De looverkens van t'waut en t'groenssel [2] eender pleyn:
Soet is den snellen loop van een silver fonteyn [3],
Die van den heuvel comt langhs een dal aenghedreven:

Soet is het luyt gheclanck, t'welck my dick [5] troost comt gheven,
Als ick in droef ghepeys [6] beanxst my vind' aleyn:
Soet is het heunigh oock, ghegaert by [7] t' bieken cleyn:
Soet is den coelen Mey, die't al in vreughd' doet leven.

Soet ist roosken besproeyt met eenen morghen-dauw:
Soet ist tuylken verslunst [10] in d'handt van mijn Jonckvrauw.
En soet is sy altijdt in alle dinck bevonden:

Soet is gansch heur ghelaet, heur oogh', heur taele vroet [12]:
Maer weet ghy watter is soeter dan al dit soet?
Dry cuskens achter een van heuren mond ghesonden.

* T 13 *weet*, herstel van drukfout *wiet*.
1 *Soet:* liefelijk, aangenaam (later vinden we bij Luyken: ‘kom Weste windje, dat de bladertjes doet beven’).
2 *t'groenssel:* het groene gewas.
3 *fonteyn:* bronader.
5 *luyt gheclanck:* klank, muziek van de luit (vertrouwd huisinstrument in de 16e-17e eeuw). De Harduwijn heeft een voorliefde voor de luit en de lier; ook in de *Godd. Lof-Sanghen* (1620) en *Godd. Wenschen* (1629) spreekt hij er over. We kunnen hem overigens het best karakteriseren als ‘de zacht ruisende lier van zijn tijd’. Wellicht is hier een reminiscentie aan Louise Labé: ‘Lut, compagnon de ma calamité, tu as souvent avec moy lamenté’ (sonnets, XI); *dick:* dikwijls.
6 *ghepeys:* gepeins.
7 *heunigh:* honig; *ghegaert by:* ingezameld door.
10 *verslunst:* verslenst, verwelkt.
12 *vroet:* wijs.

*

Liedeken.

1 Ghelijck den wijngaert teer
Sonder schand' of oneer
Hem vriendelijck oprecht,
En constelijck hem hecht,
Verwerrent, ende vlecht
Sijn ranck seer swack
Lanx en dweersch [1] eenen boom of eenen tack:

2 Of ghelijck den aerdt-veyl
Beclest de muren steyl,
En krinckelt over hoop
Met menighen om-loop,
Strick, werringh' ende cnoop,
Aen het ghesteent
Die soo met dat onscheydelijck vereent [2].

* Br
O

1 *wijngaert:* wijnstok; *Hem oprecht:* zich opricht; *constelijck:* op kunstige wijze; *Verwerrent:* zich verstrikt, zich invlecht (bij van der Noot: ‘vlechtende in veelderley maniren om den boom zijn gruen ermen’); *dweersch:* dwars over.

2 *aerdt-veyl:* klimop; *beclest:* zich klimmend vasthaakt en bekleedt; *krinckelt over hoop:* zich kronkelend opstapelend vasthecht; *om-loop:* in kringetjes; *werringh':* verstrikking (wanordelijk); *vereent:* zich verenigt.

*

3 Mijn lief, als ick u cuss
Verwerd' ick dan aldus
In uwe lipkens root,
En in u halsken bloot
Al bleve ick daer dan doot
T'waer cleyn voor my
Bleve ick voor al [3] u, mijne liefste, by.

4 Maer waer toe noch ghetoeft:
Gheeft my dat my behoeft,
Dat is u lip-corael,
En neemt my teenemael
In uw' aeremen rael [4].
Cust en hercust
Tot dat den brandt van mijn hert is ghebluscht.

* L 3 vokatief-komma's.
3 *Verwerd' ick dan:* (v. verwerren) indien ik dan in de war, in verlegenheid raakte; *T' waer cleyn voor my:* 't zou maar een kleinigheid zijn voor mij; *voor al:* bovenal.
4 *ghetoeft:* getalmd; *dat my behoeft:* wat mij van node is; *teenemael:* helemaal; *rael:* slank.

*

5 Soo niet. Ick comm' terstont
Drucken op uwen mondt
Niet achtend' u ghekijf,
Een cusken wel soo stijf,
Dat my siel ende lijf
Sal doen ontgaen
Eer ick mijn hert wel sal connen versaen [5].

6 Och hadd' ick dit gheluck!
Ick waer uyt allen druck.
Den soeten hemel-dranck
Die G a n i m e d e s schanck
En A m p h i o n s gheclanck
Sou my verleen
Mocht mijne siel soo van mijn lichaem scheen [6]!

* L 5 Na '*Soo niet*' past wellicht een komma i.p.v. een punt, en dan moet de hoofdletter in 'Ick' door een kleine letter worden vervangen (Michels).

5 *Soo niet:* indien gij het niet doet, dan kom ik zelf dadelijk; *ghekijf:* twistend tegenspartelen; *stijf:* vurig, hartstochtelijk; *Dat:* dat het; *doen ontgaen:* doen bezwijken; *wel:* in hoge mate; *connen versaen:* kunnen verzadigen.

6 *druck:* verdriet, moeilijkheid; *Ganimedes:* (gr. myt.) door de arend van Zeus naar de hemel ontvoerd, om er als wijnschenker te fungeren; *schanck:* schonk; *Amphion:* (gr. myt.) virtuoos-lierspeler, had van Apollo of van de Muzen een gouden lier gekregen die hij zó mooi tokkelde, dat bij het bouwen van de muren van Thebe de stenen zich vanzelf tot een muur opstapelden (Van Dale); *gheclanck:* muziek; *verleen:* vervelen; *scheen:* scheiden.

*

7 Maer oft nu soo gheviel
Dat oock ontsonck u siel,
Soo souden wy ghepaert
Trecken te velde waert
Daer dat de aerde baert
Veel schoon gheblomt,
Om u, lief, op te gaen als ghy daer comt [7].

8 Z e p h y r voert daer den crijgh
Met een soet-coel ghehijgh,
En daevert sonder vaer [8]
In t'bevende groen hair
Der boomkens allegaer,
Die met sijn hand
C u p i d o self daer eertijdt heeft gheplant.

* T 7 *trecken*, herstel van drukfout *treeken*.
L 7 *lief*, tussen vokatief-komma's.

7 *oft:* indien het; *gheviel:* gebeurde; *ontsonck:* bezweek; *ghepaert:* paarsgewijze, samen; *Daer dat:* alwaar; *Om u op te gaen...:* (gheblomt) om over te wandelen, mijn lief, als gij daar komt.

8 *Zephyr:* de zoele westenwind; *ghehijgh:* windje, adem; *daevert:* golft ruisend en trillend; *vaer:* vrees.

*

Mijn lief, men siet alhier
Heel boschen van laurier,
Hier alderhande spruyt,
Hier menighe van cruyt
Wintelt ter aerden uyt,
Hier is een pleyn
Vol van camill' vol myrt' en magheleyn [9].

Veel rooskens root en wit
Staen hier alomm' ghevitt'
Hier blinckt de lely broos,
En daer de tijdeloos
Die ieughdelijck altoos
Tot elcx gherey
Schijnen te bien [10] den blom-draeghenden Mey.

* L 9 vokatief-komma na '*Mijn Lief*'.
9 *spruyt:* kiemt en groeit; *Wintelt:* wentelt, komt kronkelend te voorschijn; *camill':* kamillebloemen; *magheleyn:* marjoleinebloemen.
10 *ghevitt':* in orde gerangschikt, uitgeplant; *tijdeloos:* tijloos; *gherey:* vreugde; *bien:* aan te bieden.

*

Om al dees vreughden groot
Wie en bleef dan niet doot?
Neen, Lief, laet ons niet vlien
Van cusken te her-bien,
Soo moghen wy misschien
Den lof en prijs
Gaen winnen in dat vroylick [11] paradijs.

* L 11 *Lief*, tussen vokatief-komma's.
11 *vlien:* vlieden, ophouden; *her-bien:* steeds opnieuw aan te bieden; *vroylick:* vrolijk.

*

T'Samen-clap[#] tuschen den wegh-gangher met het Duyfken.

Den Wegh-ganger.

Galle-loos Duyfken, my doch ontdeckt [1]
Van waer ghy comt, waer heen ghy treckt.
Hoe ist, seght my, hoe macht [3] ghebeuren
Dat van u scheen [4] soo zoete gheuren,
Als ghy des hemels baene snijt
Met u ontploken [6] vlercken wijt?

Het Duyfken.

Wat gaet u aen [7] van waer ick comme?
Waer heen, waer toe, wanneer, waeromme,

* L 1 vokatief-komma; 3 komma.
Br
\# *T'Samen-clap:* samenspraak, dialoog.
1 *Galle-loos:* zonder gal, argeloos; *my doch ontdeckt:* verklaar mij toch.
3 *macht:* mach het, kan het.
4 *scheen:* scheiden, uitwasemen.
6 *ontploken:* opengespreide.
7 *Wat gaet u aen:* wat gaat het u aan? wat kan het u interesseren?

*
Mijn Meester heeft my nu terstont
Gheschickt [10] naer sijnen R o o s e - M o n d ,
Die voorder [11] streckt haer heerschappije
Dan een Vorstinn' van desen tije [12].
Van V e n u s heeft hy my ghelicht [13]
Met een lof-liedt ghestelt in dicht:
Nu zijnde sijn, moet hem gherieven [15]
In het draeghen van sijne brieven,
Hy wilt my corts daer af ontslaen [17],
Maer ick en wil van hem niet gaen [18].
Want wat sou my dat moghen baeten
Te vlieghen lancx velden en straeten,
Beeten [21] alomm' vry en verlost
En altijts t'eten wilden cost;
Nu et' ick [23] brootjen uyt sijn handen,
Ick drincke wijn van vremde landen,

* L 15 komma na *sijn*.
10 *Gheschickt:* gezonden.
11 *voorder:* verder.
12 *tije:* tijd.
13 *ghelicht:* bevrijd, vrijgekocht.
15 *hem gherieven:* hem ten dienste staan.
17 *corts:* over korte tijd; *daer af ontslaen:* daarvan ontslaan, vrijstellen.
18 *van hem niet gaen:* hem niet verlaten.
21 *Beeten:* mij neer (te) zetten, neer (te) vlijen.
23 *et' ick:* eet ik.

*

Die hy my claer en suyver schinckt [25]
Soo hy dien self ghewoone [26] drinckt.
Als ick dan somtijts droncken singhe,
En mijnen Meester vreught aenbringhe,
Rondom belommert en ghedeckt
Met mijn vlercken wijt uytghestreckt,
Soo vall'ick achter naer [31] met luste
Op 't cantjen van sijn luyth in ruste.
Hier hebt ghy t'gros [33] van al mijn spel:
Oorlof dan, Vriendt, en vaert doch wel,
G'hebt my doen clappen op mijn trauwe [35]
Al veel gheringher dan een cauwe [36].

* L 34 vokatief-komma's.
25 *schinckt:* schenkt.
26 *Soo:* zoals; *ghewoone:* (bijw.) gewoonlijk.
31 *achter naer:* achterna, achterover.
33 *t'gros:* het voornaamste.
35 *clappen:* babbelen, praten; *op mijn trauwe:* waarlijk, op mijn erewoord (deze uitdrukking ook bij Van der Noot).
36 *veel gheringher:* veel vaardiger en sneller; *cauwe:* kauw, kleine kraai.

*

XXXIX.

Die de verliefde Maen doen heeft moghen aenschauwen [1],
Als [2] sy eens van haer licht beroofde d'aerdsche baen,
En daelde naer haer lief met langhen slaep bevaen [3],
Op den bergh L a d m i u s in C a r i e n s landauwen;

En die oock heeft ghesien A u r o r a [5], blom der vrauwen,
Uyt haeren grijsaerts [6] schoot des morghens vroegh op staen,
Ter wijl den hemel treckt het krieckende licht aen,
En hem vol-veerdigh [8] maeckt om d'aerde te bedauwen;

Die en heeft niet ghesien [9], soomen wel dincken magh,
De rooskens altemael bloeyend' op eenen dagh,
Als den voor-somer soet sijn hooft heeft uyt ghesteken [11]:

Maer hy kan daer uyt sien, al ist met haet en nijt [12],
De schoonheydt van mijn lief, welcke breet ende wijt [13]
Wort seer wel by de Maen en A u r o r a gheleken.

* L 5 komma.
Br

1 *doen:* toen. *Maen...:* (gr. myt.). De eerste stroof bevat een toespeling op de maangodin Selene (Luna) die liefde vatte voor Endymion, hem in eeuwige slaap dompelde (‘*met langhen slaep bevaen*’) en hem naar een grot van de berg Latmos (*Ladmius*) in Karië (Kl. Azië) bracht, waar zij zich in zijn aanblik vermeide en hem kuste.
2 *Als:* toen
3 *bevaen:* bevangen.
5 *Aurora* (of Eoos): de rozenvingerige zuster van Helios (Sol), godin van de dageraad (gr. myt.) die aan de zijde van een zwakke grijsaard leefde.
6 *grijsaert:* Tithonos.
8 *hem:* zich (d.i. de hemel); *vol-veerdigh:* vaardig.
9 *niet ghesien:* niettemin nog niet gezien.
11 *sijn hooft heeft uyt ghesteken:* ...uitgestoken, is ontwaakt.
12 *daer uyt:* uit de vergelijking; *met haet en nijt:* met afgunst.
13 *breet ende wijt:* overal.

*

XL.

O nacht-goddinne schoon, o nacht-blinckende Maene,
Die met een silver-schijn aerd ende zee bebleckt [2],
Als door s'nachts duysterheydt uwen licht-waeghen treckt,
En u moor-peerden fris [4] beposten s'hemels baene;

Die u somtijts verheught dobbel-hoornigh [5] te staene,
En somtijts met een hooft half-sienigh spits ghebeckt [6],
En daernaer u gheheel en opentlijck ontdeckt [7],
Als ghy, des nachts cieraet [8], treckt u vol-aensicht aene;

Gheleydt my, bidd' ick u, onder een swarte schauw [9]
Van u silver ghelaey, tot mijn lieve Jonckvrauw,
Om wie ick lijden moet dees onrust, en ellende.

Om wie ick langhs dees straet soo dickmael keer en wende,
Aleen en vreese-loos, soo ghy dick [13] hebt ghedaen,
Als ghy om by u lief [14] te rusten zijt ghegaen.

* L 8 komma's (bijstelling); 9 id. (zinsverband).
Br
2 *bebleckt:* beblaakt, bestraalt.
4 *moor-peerden:* zwarte paarden. (Vaak zijn moorpaarden in de poëzie zinnebeelden van zinnelijk verlangen); *fris:* adj. bij *peerden; beposten:* als postpaarden galopperen over...
5 *dobbel-hoornigh:* met de twee uiteinden van de wassende maan.
6 *half-sienigh:* half zichtbaar (de halve maan); *spits:* puntig; *ghebeckt:* een spitse bek vertonend.
7 *u ontdeckt:* u ontsluiert (volle maan).
8 *des nachts cieraet:* (bijstelling bij '*ghy*').
9 *schauw:* schaduw.
13 *soo...:* evenals gij; *dick:* dikwijls.
14 *lief:* Endymion (toespeling zoals in de eerste str. van vorig sonnet).

*

XLI.

Hedent [1], als elck sijn lief met ghiften gaet vereeren,
Schinck ick voor u nieu-iaer [2] mijn herte, R o o s e - M o n d :
Nemet in sulcken danck, alst u wel wort gheiont [3],
Sonder t'aensien sijn weerd, die u gunst kan vermeeren [4].

Herberghet by het uw', laetet met t'uw' verkeeren [5]:
T'is in hem selven recht, handsaem, goet, ende rond [6],
Ghehoorsaem, en ghetrauw, en eenvoudigh van grond [7],
Vlietigh [8] om uwen dienst, en u gheboon te leeren.

Ghevet [9] wat vrijdom toe, in't openbaer, en t'stil:
Opent hem sonder vrees uwen verborghen wil:
En zijt hem t'aller tijdt gunstigh, sacht, en lief-saeme [11].

Soo macht hem rommen wel gheweest t'hebben onthaelt [12],
En mildelijck gheloont, iae selfs over betaelt [13],
Ist dat't weet boven dien dat u [14] is aenghenaeme.

* T 2 *Roose-mond* i.p.v. *Roos-mond*.
L 2 vokatief-komma; 13 komma i.p.v. punt.
Br

1 *Hedent:* heden, nl. op nieuwjaarsdag.
2 *Schinck:* schenk; *voor nieu-iaer:* als nieuwjaarsgeschenk.
3 *Nemet:* neem het, aanvaard het; *alst:* zoals het; *gheiont:* gegund, geschonken.
4 *Sonder t'aensien sijn weerd:* zonder acht te slaan op zijn waarde, zelfs indien het geen al te grote waarde zou hebben; *die u gunst...:* (waarde) die uw gunst (niettemin) kan doen toenemen.
5 *Herberghet by het uw':* herberg het in het uwe; *laetet:* laat het; *verkeeren:* omgaan.
6 *in hem selven:* in zich zelf, van natuur uit; *recht:* rechtschapen; *handsaem:* handelbaar, volgzaam; *rond:* rondborstig.
7 *van grond:* van aard.
8 *Vlietigh:* vlijtig, bereid.
9 *Ghevet:* geef het.
11 *lief-saeme:* minzaam.
12 *macht:* mag het, kan het; *hem rommen:* zich er op beroemen; *wel...:* goed onthaald geweest te zijn.
13 *over betaelt:* meer dan, boven mate betaald.
14 *dat u:* dat het u.

Elegie[#].

O Violetjens soet, ghifte [1] van mijn Jonckvrauwe!
Wie heeft ulier [2] ghesaeyt? met wat vruchtbaeren dauwe
Is d'erf' besproeyt gheweest, die ulier heeft ghebaert [3]?
Wie heeft ulier soo nauw voor ende naer bewaert [4]
Van rijm, vorst, ende mist? Ist F l o r a [5] die goddinne?
Of die soet-suere moer der ooghe-loose Minne [6]?
Die sijnen bogh' altijt met ulieden befraeyt [7],
Als hy sijn schichten scherp in s'menschen herten saeyt.
Of ist P h o e b u s [9], wiens spel ghylien oock placht te croonen?
Of t'neghen-suster-heyr die H e l i c o n [10] bewoonen?
Of ist A u r o r a [11] schoon, die heur hierme verciert,
Als sy t'crieckende licht op d'aerdsche baene stiert [12]?
O violetjens soet, van die schoon handt ghelesen [13],
Die mijn hert heeft doorwondt, en weerom kan ghenesen!
O violetjens soet, wie dien mondt [15] heeft gheraeckt,

\# *Elegie:* lied van leed gepaard gaande met aangename herinneringen. (Vgl. W.A.P. Smit, Hooft en DIA, 1968, blz. 96-99).
1 *Violetjens:* (viola tricolor) driekleurige viooltjes (Fr.: pensée: emblème du souvenir) symbool der gedachtenis; *ghifte:* geschenk.
2 *ulier:* (akk.) u (eveneens in 3 en 4).
3 *d'erf':* de grond; *ghebaert:* voortgebracht.
4 *nauw:* nauwlettend; *bewaert van:* beschermd tegen.
5 *Flora:* godin van de bloemen.
6 *moer:* moeder (Venus); *ooghe-loose Minne:* geblinddoekte Cupido.
7 *bogh':* boog; *met ulieden:* met u, nl. de violetjens; *befraeyt:* versiert.
9 *Phoebus:* Apollo (gr. myt.), oorspronkelijk god van de akkerbouw, voorts god van de wijsheid en het licht, beschermer van de kunsten, inz. de poëzie (aanvoerder van de Muzen). Uit het bloed van Hyacinthus, die hij had gedood, bloeide de lelieachtige bolbloem op; vaak bekranste hij zich hoofd, pijlenkoker en snaarinstrumenten met lauriertakken en bloemen.
10 *t'neghen-suster-heyr:* het koor van de negen Muzen; *Helicon:* de berg H. in Griekenland, aan Apollo en de negen Muzen gewijd.
11 *Aurora:* godin van de dageraad.
12 *t'crieckende licht:* het licht van de morgenschemering; *stiert:* stuurt.
13 *van:* door; *ghelesen:* geplukt.
15 *wie:* die (akk.); *dien mondt:* (onderwerp; bedoeld is de mond van R.).

*

Daerom [16] mijn ionghe ieughd in t'vier der liefden blaeckt?
Dat ghylien [17] zijt soo soet, en lieffelijck bevonden,
Dat comt van haer, die my ulieden heeft ghesonden.
O violetjens soet! o aenghenaemen pandt!
O ghifte my gheiont van [20] sulck een weerdigh handt!
Ick mercke wel voorwaer, dat sulck melck-verwigh wesen [21],
En dees streepkens daer by, van purpur-root ghepresen,
Mijns liefs ghedaente zijn: iae dat t'selve is haer schijn [23],
Als haer caeckxkens door schaemt met bleus verwerremt zijn [24].
Den gheur die ghylier hebt, die is oock t'eenemaele [25]
Als die daer henen rijst uyt [26] dien mondt van coraele.

O vriendelijck gheblomt! mijn vreughd' in droefheydts noot!
Mijnen wensch, mijn begheert, en mijnen haeven-schoot [28]!
Ghehinght dat ick u cuss', en uwen gheur behauwe [29]
Nacht ende dagh by my, in ste van [30] u Jonckvrauwe.

* L 17 na *bevonden*, komma i.p.v. puntkomma.
16 *Daerom:* om dewelke.
17 *ghylien:* (nom.) gij.
20 *gheiont van:* gegund, geschonken door.
21 *melck-verwigh:* melkkleurig; *wesen:* ding (bedoeld is het viooltje; uit de beschrijving van de viooltjes in vss. 21-24 blijkt dat ze driekleurig zijn).
23 *ghedaente:* voorkomen; *haer schijn:* haar afspiegeling (vooral van het aangezicht).
24 *bleus:* blos; *verwerremt zijn:* verwarmd zijn, een rose kleur vertonen.
25 *ghylier:* (nom.) gij; *t'eenemaele:* helemaal.
26 *Als die daer henen rijst uyt:* zoals de geur die opwasemt uit...
28 *haeven-schoot:* toevluchtsoord.
29 *Ghehinght:* gedoog; *behauwe:* behoude.
30 *in ste van:* in de plaats van (bij afwezigheid van).

Drinckt dese traenen in [31], die in sulck overvloed
Uyt mijns ooghen fonteyn C u p i d o vloeyen doet.

Bloeyt, violetjens, bloeyt, en blijft t'allen saysoene
In dit fioolken [34] staen, even ieuchdigh en groene.
Hier sult ghy zijn bewaert, hier sult' ghy zijn gheeert [35],
Soo langh' als dat de liefd' in mijn ionck hert verkeert [36]:
Soo langh' ick leven sal in hopen en in duchten,
Soo langh' als ick om haer sal treuren ende suchten.

31 *Drinckt dese traenen in:* slorp deze tranen op.
34 *fioolken:* langhalzig flesje.
35 *gheeert:* in eer gehouden.
36 *verkeert:* aanwezig is.

*

XLII.

Die waeters, die ghy siet langhs mijne wanghen leken [1],
Oorkonders [2] openbaer van mijn verborghen pijn,
En dunckt, o R o o s e - M o n d , niet dattet [3] traenen zijn;
Want hoe souden in my soo veel traenen ghesteken [4]?

Uyt u volmaeckte deughd', en schoonheydt niet om spreken [5],
Maeck ick dit waeter self, en uyt de soete mijn [6]
Van u bloeyende Jeughd, en lief-gheurigh afschijn [7]
Van u zedigh [8] ghelaet, t'saemen in een ghestreken.

Mijn liefde dient voor vier, voor fornays [9] dient mijn hert,
Mijn ooghen voor helmet [10], daert in ghewonnen wert,
Den wind van mijn ghesucht om het vier te doen gloeyen.

En om dat t'selve [12] is heet, en van soo groter cracht,
Worden de dompen al tot boven hoogh ghebracht:
Die soo in overvloedt, door mijn twee ooghen vloeyen [13].

* L 3 vokatief-komma.
Br
O

1 *leken:* druppelen en neervloeien.
2 *Oorkonders:* getuigen.
3 *En dunckt niet:* meen toch niet; *dattet:* dat het.
4 *ghesteken:* steken, aanwezig zijn.
5 *niet om spreken:* onvergelijkelijk.
6 *mijn:* bron.
7 *afschijn:* afschijnsel.
8 *zedigh:* sereen-innemend; *t'saemen in een ghestreken:* samen versmolten.
9 *fornays:* fornuis, oven.
10 *helmet:* helm; hier fig. distilleerkolf van tranen (vgl. Fr.: mon oeil sert d'alambic par où distile l'eau).
12 *t'selve:* d.i. het vuur.
13 *Worden de dompen...:* door de hevigheid van het vuur worden alle dampen tot boven de rand van de kolf der ogen opgestuwd, zodat ze overvloedig in tranen uit de ogen neervloeien. (Vgl. Fr.: il fait ainsi monter tant de vapeurs en haut).

*

XLIII.

Ist dat ick, R o o s e - M o n d , u druckelijck [1] verclaere
d'Ondraeghelijcke pijn, die'ck om u wreetheydt ly [2];
Ghy achtet al voor raes [3], en laet my kermen vry,
En anders gheenen troost word' ick van u ghewaere.

Ist dat ick boven dien, de wond u openbaere,
Die door C u p i d o n s schicht inwendigh my blijft by;
Ghy grinckelt over zijts [7], en keert u oogh' van my,
Al of dit t'saemen al niet siens-weerdigh [8] en waere.

O Salamander wreet [9] besitster van mijn hert!
Die in mijn pijne leeft, en in mijn heete smert,
En overwint mijn vier door uw' ijs-couwe sinnen [11]:

Naer dat [12] ghy my ontreckt u sorgh', en heylbaer handt,
Vercoelt met eenen [13] oock uw's ooghen stercken brandt,
Op dat hy my niet gh'eel in asschen keer [14] van binnen.

* L 1 vokatief-komma's; 12 na *handt* komma i.p.v. puntkomma.
1 *Ist dat:* in het geval dat; *druckelijck:* bedrukt en hartstochtelijk.
2 *ly:* lijd.
3 *achtet:* acht het; *voor raes:* voor niets, als onzin.
7 *grinckelt:* grinnikt; *over zijts:* van terzijde.
8 *Al of:* alsof; *dit t'saemen al:* dit allemaal samen; *niet siens-weerdigh:* niet beziens-, achtenswaardig (zou zijn).
9 *Salamander:* (myt.) vuurspuwend ondier dat volgens de oude voorstelling in het vuur kon leven. (Ook Petrarca en Ronsard vergelijken het liefdevuur bij een salamander). De Hard. richt zich tot Roose-mond, die ongevoelig is voor zijn smart. In de petrarcistische poëzie wordt de weigerachtige geliefde vaak zo voorgesteld; *wreet:* (bepaalt Salamander).
11 *ijs-couwe sinnen:* hardvochtige weerbarstigheid; *sinnen:* gemoed.
12 *Naer dat:* aangezien.
13 *vercoelt:* (imperatief) verkoel, demp; *met eenen:* terzelfdertijd.
14 *keer:* verkere, verandere.

XLIIII.

Ick ghelijck mijne liefd' by t'sassem weerelts rond' [1].
Den aerd-bodem die is mijn stant-vastighe trauwe:
Den wind is mijn ghesucht, spruytend' uyt s'herten rauwe [3]:
Mijn ialoursheydt sot, is den vuyl helschen grond:

Mijn sorgh den winter cout, bleeck, b'ijst [5], en onghesont;
Den somer, den hertstreck tot [6] mijne schoon ionckvrauwe:
Mijn hert is eenen bergh van stael, ende van gauwe [7]:
Den tijt is mijnen anxst, en druck [8] tot aller stondt.

Het waeter, of de zee, het vloeyssel [9] mijnder ooghen:
Mijn ghepeys, blomkens teer die weynigh hun vertooghen [10]:
Mijnen brandt is de son, die yderlijck [11] aensiet:

En mijns begheerten wensch, is des lochts wijde baene:
Mijn hope en mijn betrauw, de wilt-loopende maene [13]:
Maer den vruchtbaeren Oughst en schauw' ick [14] isn my niet.

1 *ghelijck:* vergelijk; *sassem:* onwankelbaar. De H. gebruikte *sassem* herhaaldelijk, o.a. t' sassem Babylon (wellustig, wulps); de sassem aarde (onwankelbare, Ps. 103, G.L.-S.); dit sassem beestelijk lichaem (wulps, G.W. 136); *t'weerelts rond':* de wereldbol.
3 *spruytend' uyt:* opwellend uit; *rauwe:* bittere smart.
5 *b'ijst:* beijsd.
6 *hertstreck tot:* trek van het hart naar, liefdesverlangen naar.
7 *gauwe:* goud.
8 *druck:* kommer.
9 *het vloeyssel:* de vloeistof, de tranen.
10 *ghepeys:* gepeins; *hun vertooghen:* zich vertonen. (Dit vers kan als een mooie karakterisering van de Harduwijns eigen aard en poëzie worden beschouwd).
11 *yderlijck:* iedereen.
13 *betrauw:* vertrouwen; *de wilt-loopende maene:* de in haar vaart tomeloze maan.
14 *Oughst:* oogst; *schauw' ick:* aanschouw, ontdek ik.

*

XLV.

Men hauwt [1] het groen coleur, hope vol troost te zijne:
Wanhope, t'Orangé : het swart, ghestadicheydt [2]:
T'lijf-vervvigh, hooghen moedt [3]: het vvit, reyn-maeghdicheydt :
Het root, vraeck-ghiericheydt : het blau, nijt vol fenijne:

Ieughd', en vreughd', t'violet, t'elcx lieffelijcx aenschijne [5]:
Het Zee-groen, sotternij, en onghestaedicheydt :
Tanneyt, vernuften sin, en voor-beraedicheydt [7]:
Asch grau, aerbeydt, en svveet, droefheydt, ancxt ende pijne.

Uyt dees coleuren al, heb ick ghecosen maer
Een cleet lanck-uytghestreckt, van grof-ruyt-asch-grau [10] hair
Tot seker voor-bewijs [11] mijns aerbeydts, en ellenden.

En ist dat Roose-Mond, die my doet dit aendoen [12],
My naemaels [13] niet en gunt een ander cleet van groen,
t'Orangé [14] treck ick aen, om soo mijn pijn te eynden.

* L 13 komma na *groen* i.p.v. puntkomma.
1 *hauwt:* houdt, acht.
2 *ghestadicheydt:* bestendigheid, vastberadenheid.
3 *T'lijf-vervvigh:* de vleeskleur; *hooghen moedt:* hooggestemd gemoed.
5 *t'elcx lieffelijcx aenschijne:* ten blijk van wat ieder welgevallig is.
7 *Tanneyt:* taneet, bruingeel; *vernuften sin:* verstandelijke aanleg; *voor-beraedicheydt:* voorbedachtheid.
10 *lanck-uytghestreckt:* langgolvend; *ruyt:* ruw.
11 *voor-bewijs:* voorafgaand bewijs, kenmerk.
12 *En ist dat:* en indien; *die my doet dit aendoen:* die mij verplicht dit grof kleed aan te trekken.
13 *namaels:* naderhand.
14 *t'Orangé:* oranje, de kleur van de wanhoop.

*

XLVI.

Ist niet ghenoech, helaes! dat het cleyn Venus kint [1]
Haudt [2] mijn ionck hert in t'vier groeyende t'aller stonden,
Sonder dat nu t'ghesucht uyt mijne borst ghesonden,
Voedsel gheeft aenden brand, die my gheheel verslint?

O droef, dwaes, onghetemt, dompigh [5] ghehijgh van windt!
Dat dit vier niet en stilt [6], d'oorsaeck zijt ghy bevonden.
Laet dit mijn ooghen doen, die in traenen ontbonden [7],
Uytghieten sullen t'vier, daer door ick ben ontsint [8].

Och t'is voorwaer al raes [9], traenen ick laet u vaeren:
t'Waeter en blust gheen liefd': N e p t u n [10] onder sijn baeren
Heeft meer dan duysent mael gheweest met liefd' bevaen [11].

Wel aen dan droef ghesucht, wilt u vermoghen tooghen [12]:
Herblaest mijns herten vier [13], en sijn cracht doet verhooghen:
Want hoe dat lichter laeyt, hoe dat eer sal uytgaen [14].

* L 6 komma na *stilt*.
Br
1 *het cleyn Venus kint:* Cupido.
2 *Haudt:* houdt.
5 *onghetemt:* niet ingetoomd; *dompigh:* dampig.
6 *stilt:* stil valt, uitdooft.
7 *Laet dit...:* vertrouw dit (nl. het doven van het vuur) toe aan mijn in tranen uitbarstende ogen; *in traenen ontbonden:* in tranen uitbarstende, tot tranen bewogen.
8 *Uytghieten:* uitdoven; *ontsint:* uitzinnig geworden.
9 *al raes:* allemaal tevergeefs.
10 *Neptun:* (rom. myt.) Neptunus, god van de zee (Poseidoon).
11 *...met liefd' bevaen:* met liefde bevangen geweest. (Als zeegod kreeg hij vrouwen en kinderen, terwijl daarenboven vijftig vriendelijke zeegodinnen (de Nereïden) tot zijn gevolg behoorden.
12 *tooghen:* ten toon spreiden.
13 *Herblaest...:* wakker het vuur weer aan.
14 *Want hoe...:* want hoe vuriger het laait, hoe vlugger het zal uitgaan.

*

XLVII.

K'en slaepe niet, helaes! becommert zijn mijn sinnen [1]:
Mijn bedd' is eene hell', vol sorgh, en vol gheclagh.
De ruste vliedt [3] van my, het zy by nacht, of dagh:
Den vaeck en can oock niet mijn ooghen soo verwinnen [4],

Of altijdt druck [5], en anxst vaert mijn ghemoet te binnen,
Weg-iaeghende den slaep, die'ck voor mijn ooghen sagh:
En als ick om mijn rust dan al doe dat ick magh [7],
C u p i d o ontsteeckt mijn hert wel met thien duysent minnen.

Ick telle schier des nachts uren, en poosen al [9],
In een-paerigh ghesucht, en ondurigh gheschal [10],
My keerend' hier en daer: maer niet [11] is al mijn pooghen.

t' Belieft C u p i d o soo, die my wilt wacker sien,
Want aen hem die hy volght sal hy de rust verbien [13],
Tot dat den lesten slaep comt sincken in sijn ooghen.

* L 7 na *magh* komma.
Br.
O
1 *mijn sinnen:* mijn gemoed.
3 *vliedt:* vlucht.
4 *vaeck:* slaap; *verwinnen:* overmeesteren.
5 *druck:* kommer.
7 *magh:* kan.
9 *schier:* bijna; *poosen:* tijdsspannen; *al:* alle.
10 *een-paerigh:* gestadig; *ondurigh gheschal:* onrustig gemor.
11 *hier en daer:* links en rechts; *niet:* niets, te vergeefs.
13 *verbien:* verbieden, ontzeggen.

*

XLVIII.

Vraeght ghy my, R o o s e - M o n d , waerom dat ick versuchte [1]:
En de traenen soo dick [2] op mijne wanghen staen?
Ghestolen is mijn hert, sout ghy nu wel gheraen [3],
Wie dat ick in dees dieft' bedecktelijck beruchte [4]?

Ghy zijghet op mijn trauw; en achtet voor gheen cluchte [5]:
En dat cost my, helaes! menighen sueren traen [6]:
Als ick ligh slaepe-loos, met bangh sweet overlaen,
My wendend' hier en daer in ondurigh gheruchte [8]:

Ke! gheeft my dat [9] weerom: want ongherechtigh goet
Seer selden yemant deughd', gheluck, of voorspoet doet.
Oft immers ist dat ghy dat niet en soeckt te derven [11]:

Gheeft my in ste van dat [12] het uwe, R o o s e - M o n d :
Soo word'ick weer van nieus [13] herlevend' en ghesondt,
Die by ghebreck van hert anders [14] sou moeten sterven.

* L 1 en 12 vokatief-komma's; 9 na *Ke*, uitroepingsteken.
Br
1 *versuchte:* diep zucht.
2 *dick:* talrijk en gezwollen.
3 *gheraen:* raden.
4 *bedecktelijck:* in 't geheim; *bruchte:* verdenk en aanklaag.
5 *Ghy zijghet:* gij zijt het; *op mijn trauw:* waarlijk, op mijn woord; *en achtet voor gheen cluchte:* beschouwt het niet als een grap, neemt het ernstig op.
6 *sueren traen:* bittere traan.
8 *ondurigh gheruchte:* onrustig gemor.
9 *Ke:* welaan!; *dat:* (nl. mijn hart).
11 *Oft immers ist dat:* maar bijaldien het zo is dat...; *derven:* ontberen.
12 *in ste van dat:* in plaats van mijn ontstolen hart...
13 *van nieus:* opnieuw.
14 *anders:* in het andere geval.

*

XLIX.#

C u p i d o , met V e n u s , en R o o s e - M o n d te gaere [1]
Quetst, brandt, en bindt uyt spijt, en een evel ghemoet [2]
Mijn siele, mijn ionck hert, en mijne vrijheydt soet,
Met eenen bogh', een vier, en eenen bandt van haire.

Hadde den boghe, het vier, den bandt niet t'eenegaere [5]
Gheweest soo straf, soo heet, en soo sterck als hy doet [6];
K'en waer ghequetst, ghebrandt, ghecnoopt: maer op den voet [7]
Ha'ick bogh', vier, bandt, ghecroockt, gheblust, ghesneen [8] met schaere.

Maer wat segh ick, helaes! ghequetst, ghebrandt, ghecnoopt!
R o o s e - M o n d is C u p i d o , en V e n u s self ghedoopt [10]:
Diemen my schieten siet, branden, en binden mede [11].

Heur wind-brauw [12], heur schoojn oogh', heur blond-vergulden hair,
My dienende voor bogh', voor vier, en bandt te gaer [13],
Quetst, brandt, en bindt mijn siel, mijn hert mijn vrijichede [14].

* T 8 *schaere* (in verband met rijm) i.p.v. *schaer*.
14 *mijn* (vrijichede), herstel drukfout *my*.

\# Men lette op de in dit sonnet volgehouden drieledigheid: Cupido, Venus, Roose-mond.

1 *te gaere:* te zamen (gedrieën).
2 *spijt:* smadelijke bejegening; *evel ghemoet:* gramstorig gemoed.
5 *niet t'eenegaere:* niet helemaal, niet werkelijk.
6 *straf:* sterk; *als hy doet:* zoals hij is.
7 *ghecnoopt:* vastgeknoopt (in de haarvlechten); *op den voet:* dadelijk, zonder aarzelen.
8 *Ha'ick:* had ik, zou ik hebben; *ghecroockt:* geknakt; *ghesneen:* gesneden.
10 *R. is... self ghedoopt:* R. is zelf Cupido en Venus.
11 *mede:* ook.
12 *wind-brauw:* wenkbrauw.
13 *te gaer:* samen.
14 *vrijichede:* vrijheid.

*

Claght-dicht.

Schoonheydt seer soet in d'oogh', bitter nochtans in t'herte,
Ick heb u dick ontdeckt [2] mijn inwendighe smerte,
T'sedert dat ick u dien', en voele dagh en nacht
(Weert my behaeght of niet [4]) van u liefde de cracht.
Ghy hebt soo menighwerf in blijschap, en in rauwe [5],
Beproeft, als t'gaut in t'vier [6], mijn standt-vastighe trauwe;
Dat ick nu niet en hope, al sou'ck verdwijnen [7] hier
In traenen, en ghesucht, te blusschen meer dit vier:
Maer wel dat mijn gheclagh, mijn droefheydt, en mijn pijne
Sal vlieghen in de locht, in ste van [10] g'hoort te zijne.
K'en wil nochtans daerom t'claeghen niet laeten staen [11],
Van uwe wreetheydt straf: want weynigh kan het schaen [12],
Dat ick verlies' mijn cracht, en moeyt', daer ick te voren
In uwe wanckel liefd' my selven heb verloren.
En aenghemerckt [15] dat ghy noch niet en zijt vervult,

* Br
2 *dick:* dikwijls *ontdeckt:* geopenbaard.
4 *Weert... of niet:* hetzij het... of niet.
5 *rauwe:* smart.
6 *alt t'gaut in t'vier:* zoals het goud in het vuur.
7 *verdwijnen:* verkwijnen, wegteren.
10 *in ste van:* in plaats van.
11 *t'claeghen niet laeten staen van:* niet ophouden te klagen over.
12 *straf:* hard; *schaen:* schaden.
15 *aenghemerckt:* aangezien.

*

Van alle mijn verdriet, soo sal ick met ghedult
In een eeuwigh ghetreur mijns levens eynd verwachten,
Sonder daerom van u te wenden mijn ghedachten.
Eylaes! waert [19] dat mijn claght door u waere verhoort,
Met reden soudt ghy sijn op u selven ghestoort [20],
Bepeysend' [21] in u hert, datter thien ende thiene,
U liefd'hebben versaeckt, t'sedert dat ick u diene.
d'Een om dat hem t'vervolgh [23] soo langh-durigh verdriet:
d'Een om dat hem de moeyt meerder dunckt dan t'gheniet [24],
Belegghende daer in, en oock niet buyten reden [25],
U licht-veerdighe voer, en wreede straffícheden [26].

Wijst my doch yemandt meer, die standt-vast [27] tot nu toe
Is (spijt alle gheval) u bleven [28] soo ick doe,
Verkiesende veel eer u stuericheydt [29] te lijden,
Dan in ghenoeght [30], en vreughd met ander te verblijden.
En hoe wel ghy my hebt onmenschelijck onthaelt [31],

* T 19 *door u*, herstel van drukfout *voor u;*
F5, herstel van drukfout *F 3*.
L 19. 29. 31., komma's i.p.v. puntkomma's.

19 *waert:* ware het, indien.
20 *ghestoort:* ontstemd.
21 *Bepeysend':* bepeinzend, overwegend.
23 *t'vervolgh:* de voortdurende poging tot toenadering.
24 *t'gheniet:* het genot.
25 *Belegghende:* aanklagend; *buyten reden:* zonder reden.
26 *voer:* handelwijze (hier: lichtzinnigheid); *licht-veerdighe:* ondoordachte; *straffícheden:* onheuse bejegeningen.
27 *yemandt meer:* iemand anders; *standt-vast:* trouw.
28 *spijt alle gheval:* spijts zoveel tegenspoed; *bleven:* gebleven.
29 *stuericheydt:* onvriendelijkheid.
30 *ghenoeght:* geneugte.
31 *onthaelt:* behandeld.

K'en heb nochtans daerom u nerghens in ghefaelt [32]:
Maer als een roots [33] in zee, diemen van alle zijden
Met windt, haeghel, en vloedt, en noot-weer siet bestrijden,
Blijft ongheroert [35], iae maeckt veel vaster haeren standt,
Hoe sy bestorremt wort met een ghewelder handt [36];
Heb ick oock weder-staen de schrants [37] van u wreetheden:
En gheschuwt het prieel van duysent schoonicheden,
Die my wel anderssins hadden mach-schien [39] gheloont:
Dan ghy, die meestendeel u gunstich hebt ghetoont,
Aen die u hebben haest bemindt en haest begheven [41],
Versmadend' hem die u hauwt dierder [42] dan sijn leven.

O kint van V e n u s [43] wreet! hoe t'vier uyt uwer handt,
Sticht in des menschen hert menigherleyen brandt!
K'wil somtijts by my self door-gronden uwe wercken;
Maer hoe ick dieper peyns, hoe ick die min kan mercken [46].
P h y l l i s om mijne liefd' is doodelijck ghewond [47], [#]

32 *u in ghefaelt:* u te kort gedaan; tegenover u verkeerd gehandeld.
33 *roots:* rots.
35 *ongheroert:* onwankelbaar.
36 *Hoe...:* hoe zeer ook; *met een ghewelder handt:* met geweldiger kracht.
37 *schrants:* (opgestapelde takkebossen; vgl. Fr.: assaut); de zin is: uw velerlei wreedheden.
39 *mach-schien:* misschien.
41 *haest:* vlug, eventjes; *begheven:* verlaten.
42 *hem:* mij; *hauwt:* houdt, acht; *dierder:* dierbaarder (voor wie je dierbaarder bent dan...).
43 *kint van Venus:* Cupido.
46 De zin is: hoe meer ik erover nadenk, hoe onbegrijpelijker uw werken mij worden.
47 *Phyllis...:* (de zin is) een andere op mij verliefde vrouw voelt zich om mijn liefde tot R. diep verongelijkt, terwijl anderzijds R. zelf mij helaas de rug toekeert.
Phyllis-sage komt in de latijnse poëzie veelvuldig voor, o.a. in de erotische leerdichten van Ovidius (Heroïdes, Ep. II). Behalve de Harduwijn, verwerkt ook Daniël Heinsius het motief in zijn ‘Pastorael’ (Nederd. Poëmata, 1616), Zevecote in een ‘Brulofs-Dicht’ (Nederd. Dichten, 1626) en Vondel in een ‘Zangh’ uit 1625.

*
En ick ligh' nacht en dagh en sucht' om R o o s e - M o n d ;
C o r y d o n [49] om P h y l l i s , die gheerne soude sterven
Om haerder liefden gunst, die ick wil liever derven,
Dan R o o s e - M o n d s stuer oogh' [50]: siet hoe dit dertel kindt
Zijts, wijts; verr', ende naer; hem moeyt, en onderwindt [52]!

O Godt! wilt ghy hier by tooghen [53] u groote crachten?
Straft vry sonder ghenae die u godtheydt verachten
Of dient dit voor een wraeck van eenigh oudt misdaet,
Laet los, en onghequelt, die dat niet aen en gaet [56].
De wet sou zijn wel boos, en onrechtveerdigh mede,
Die by haer voor-gheboon d'onnoosel [58] straffen dede.

Want soo veel alst my raeckt (wie datt' is lief of leet)
Segh' dat ick my aen u nerghens beschuldight [60] weet:
T'en sy datmen t'onrecht voor schult, of misdaed hauwe [61]
In sijn liefde te sijn stantvastigh, en ghetrauwe.

* L 55 na *misdaet* komma i.p.v. puntkomma.
49 *Corydon:* (klassieke griekse herdersnaam in herdersdichten) houdt van en treurt om Phyllis; Phyllis zou zelfs haar leven willen offeren om de oprechtheid van haar liefde te bewijzen.
50 ...ik zelf echter verzaak liever die genegenheid dan zelfs de stuurse blik en bejegening van Roose-mond.
52 *Zijts... wijts:* wijd en zijd; *hem moeyt:* zich beijvert; *hem onderwindt:* zich inspant.
53 *tooghen:* tonen.
56 *die dat niet aen en gaet:* laat zonder kwelling wie geen schuld draagt.
58 *by haer voor-gheboon:* door haar verordeningen; *d'onnoosel:* de onschuldige.
60 *Segh':* zeg ik; *beschuldight:* schuldig.
61 *hauwe:* zou houden.

*
Siet: dit heb ick ghedaen: en ist dat by u wet,
Teghen oprechte trauw'breuck [64], of straf is gheset,
Vrijmoedigh wil ick wel, datmen my niet en spaere;
Want P h o e b u s noyt en sagh ghetrauweren minnaere.
Het leste vier sal zijn, t'eerste dat ick besief [67]:
K'en hebbe maer een hert, k'en wil oock maer een lief [68].
En al ist dat dit lief wanckelt van dagh tot daeghe,
Mijn lot wilt dat ick dat stantvastelijck verdraeghe,
Soo langh als in de locht de sterren sullen staen [71],
En het vier-voet [72] ghediert de velden sal begaen:
Soo langh' als inde zee waeter sal zijn om vinden,
En den bloede-gieren [74] wolf de schaepen sal verslinden.

* L 69 komma i.p.v. pk.
64 *breuck:* boete.
67 *besief:* gevoelde, gewaar werd.
68 *een hert... een lief:* (zoals in ‘Aloeette’: ‘Ander voghel willic ghein / dan di, mijn leven lanc’; in tegenstelling met Hooft in 1607: ‘int bloeyen van mijn jeucht... deed mij ('t) speelsiecke kindt loshartich... nu d'een, nu d'ander minnen’).
71 *Soo langh....:* het motief van de ‘eeuwige trouw’ is eigen aan de meeste minnedichters en klinkt nogal platonisch.
72 *vier-voet:* viervoetig.
74 *bloede-gieren:* bloedgierige.

*

L.

Naedemael [1] dat ick voel mijn ionghe ieughd verdrooghen,
En meer en meer de dood te commen my ontrent;
Ick wil van desen dagh maecken mijn T e s t a m e n t ,
Te wijl dat mijn verstandt, en sinnen dat ghedooghen [4].

Eerst dan om R o o s e - M o n d mijn ionste bet te tooghen [5],
Will' dat sy erfghenaem van mijn liefd' zy bekent [6]:
Mijn Trauw' stell'ick haer hert, g'heel, gaeve en ongheschent [7]:
Mijn siele beveel ick [8] in't paradijs heurs ooghen:

Het diepste van haer hert verkies' ick voor mijn graf:
Ick ionne mijn verdriet aen haere wreetheydt straf [10],
Daer by al mijn ghesucht en mijn traenen in 't stille [11].

En op dat dit sou zijn volbracht in al sijn leen [12],
Heb ick C u p i d o self, en A t r o p o s ghebeen [13],
V o l b r i n g h e r s bey [14] te zijn, van mijnen lesten wille.

* T 4 *sinnen*, herstel van drukfout *siunen*.
L 5 en 12 komma i.p.v. puntkomma.
1 *Naedemael:* aangezien.
4 *Te wijl dat:* terwijl; *ghedooghen:* mogelijk maken.
5 *ionste:* gunst, genegenheid; *bet:* beter; *tooghen:* tonen.
6 *... zy bekent:* als rechtmatige erfgename worde erkend en verklaard.
7 *stell'ick:* geef ik in bewaring aan; *ongheschent:* door niemand geschonden.
8 *beveel ick in:* vertrouw ik toe aan.
10 *Ick ionne:* ik gun, schenk; ik vertrouw mijn verdriet toe aan haar wreedheid; *straf:* hard, onmeedogend;
11 *in 't stille:* in het geheim.
12 *in al sijn leen:* in alle leden of beschikkingen van het testament.
13 *Atropos:* (gr. myt.) een van de drie schikgodinnen die de levensdraad spinnen en ook weer afknippen; hier ‘de onafwendbare’; *ghebeen:* gebeden.
14 *Volbringhers bey:* beide (te zijn) testamentaire uitvoerders.

*

De Gheboorte der Liefde Gheestelicke, ende Weereltlicke. Ter eeren van de Liefden, eer-tijdt beschreven

door I. de H. van Ghendt#.

Clio, singht ons een Lied, van L i e f d e twee-derande [1]:
Die met Pijl al [2] doorwondt, met vlamm' al stelt in brande:
Die met haer straelen hecht [3] den eenen hier beneden,
Den anderen verheft tot in d'hemelsche steden:
Waer woont dat eeuwigh licht, die eersteL i e f d ' , en leven,
Die ons hier als door doeck [6] te siene word ghegheven.
Dit is gheweest t'versoeck: *Clio* waer-op van stonde [7]
Antwoord my heeft ghegunt met snaeren, en met monde.

* L 1 na *Clio* vokatief-komma.
3 komma i.p.v. pk.
O

\# *Titel: van de Liefden, eer-tijdt beschreven:* evenals Caudron in de Opdracht, wijst David van der Linden er hier nogmaals op dat de H's amoureuze lyriek *eer-tijdt* is ontstaan; *Liefden:* mv., bedoeld zijn hier de zinnelijke en de geestelijke liefde; *I. de H. van Ghendt:* d.i. Justus de Harduwijn, geboren gentenaar. Terwijl hier enkel de initialen van de auteursnaam staan, wordt die voluit medegedeeld in de titel van een variante van '*De Gheboorte der Liefde...*' onder de liminaria van de H's 'Val ende opstand van David' (1620).

1 *Clio:* de Muze van de roem, ook van de geschiedenis en van het heldendicht. Clio is hier aangesproken persoon; *singht:* (is imperatief); *twee-derande:* (geestelijke en zinnelijke). Ook Jonker Jan van der Noot spreekt in 'Het Bosken' (1568) van Plato's twee Venussen en twee Cupido's: een aards-zinnelijke en een hemels-geestelijke: 'Plato heeft twee Venus ende twee Cupidos of liefden ghemaeckt, te weten, d'een erts en d'ander hemels', en verder:

> 'Die de liefde des vleeschs gheheel willen verlaten
> Crygen een liefde reyn tot der deucht theurder baten'.

2 *Die:* (heeft betrekking op Liefde); *al:* alles.
3 *hecht:* vasthecht.
6 *door doeck:* doorheen een sluier.
7 *t'versoeck:* mijn verzoek; C l i o : (onderwerp van 'heeft ghegunt'); *van stonde:* dadelijk.

*

Versiersel uyt den XXV. Boeck van Plato [#].

Ten daeghe dat [a] V e n u s [9] die gout-schoone godinne,
Van fraeyheyt ende lust erf-achtighe [10] vriendinne
Sonder [b] Moeder ghebaert van [c] C e l u s [11] hoogh-verheven,
Heeft hemel, locht, en aerd, en waeter [12] vreught ghegheven:
De [d] goden in t'ghemeen, van Godt van al ghebeden [13],
Door het huys van den B o c k [14] ten hemel zijn getreden.
Al-waer die schoone Vrucht [15], met haer son-claere lichten,
Heeft crachtelick door-straelt van elck-een de ghesichten:
Daer-naer hebben gheniet van milder-hand gheschoncken [17],
Die heunigh-soete spijs', en hipocras ghedroncken.
Den sone van M e t i s , des raeds en daeds godinne [19],
[e] P o r u s [20] des Overvloeds een machtigh heer in minne,
[f] Soo menicht, ende cracht, sijn herssenen gheraeckte [21];
Het eten, ende dranck, versaedt [22] wesende staeckte.
Wanneer hers, ende ginds, om een nieu locht te raepen [23],

* T 23 *ginds* i.p.v. *gmds*

\# *Versiersel:* verdichtsel, verzinsel; *XXV. Boeck van Plato:* (hier wordt de Symposion-dialoog bedoeld en met name de dialoog tussen Sokrates en Diotima over de geboorte van Eros).

9 *a. b. c. d....* verwijzen naar de volgorde bij Plato; *Venus:* Afrodite, uit het schuim van de zee geboren.

10 *fraeyheyt:* schoonheid en dartelheid; *erfachtighe:* ervende.

11 *van Celus:* door Celus (Zeus, de oppergod), de zin is: toen Venus uit het schuim van de zee werd geschapen.

12 (Dit zijn de vier elementen).

13 *in t'ghemeen:* gezamenlijk; *van Godt van al ghebeden:* door de oppergod uitgenodigd.

14 *het huys van den Bock:* het hemelhuis van de Steenbok (benaming van een der twaalf tekens uit de Dierenriem).

15 *die schoone Vrucht:* d.i. Venus.

17 *Daer-naer:* daarna; *gheniet:* (zwak deelw.) genoten, met *spijs'* als object; staat parallel met *hipocras ghedroncken; spijs'* en *hipocras* bedoelen ambrozijn en nektar (Michels). *Hipocras:* naam van een in de M.E. zeer gezochte drank, bestaande uit op kruiden getrokken rode of witte wijn, die als bruiloftsdrank werd geschonken. In de variante (1620) is '*gheniet*' vervangen door 'geproeft'.

19 *Metis:* (gr. myt.), dochter van Okeanos, eerste gemalin van Zeus; *godinne des raeds en daeds:* godin van de schranderheid.

20 *Porus:* (gr. myt.) Poros, god van de overvloed. Bij het vieren van Afrodite's geboortefeest had hij te veel nektar gedronken; rondzwervend in de Olymposbossen, ontmoette hij de mooie, maar verlaten Penia (de Armoede); hij verbond zich met haar, en Eros werd de vrucht hunner liefde (naar T.T. Kroon, Wdb. gr. myt.).

21 *Soo...:* toen (de zin is: bedwelmd door de hoeveelheid en de kracht van eten en drinken).

22 *versaedt:* verzadigd.

23 *hers ende ginds:* links en rechts (gegaan); *om...:* een luchtje te scheppen.

*

Zijnde van daer ghegaen; is corts [g] bevaen met slaepen [24].
[h] d'A r m - m o e d e daer-ontrent met bloote voeten gaende
Is ghecomen naer hem: ende by-neffens [26] staende,
Met hand, en woorden soet, heeft hem begonst [27] te wecken,
En vriendelick ghebeen, om haer ghebreck [28] te decken.
Hy uyt den slaep ontweckt [29], heeft haer ghecust de wanghen:
En door de dronckenschap [30], met lust hem laeten vanghen.
Alsoo, dat naer den tijt, de [i] L i e f d ' [31] hier is gheboren,
Die in der menschen hert, haer woon-huys heeft vercoren [32],
Die dese [k] V e n u s volght: tot welcke s'is gheneghen,
Om dat s'op haer gheboort den oorspronck heeft ghecreghen [31/34].
Behalven dat som-tijt [l] D i o n e s dochter schoone,
Die oock V e n u s ghenaemt in 't vleesch-rijck spant de croone,
De L i e f d e tot haer treckt, en doet vergheten d'eeste,
Die om bemint te zijn, en ghedient is de meeste. [35/38]
Nu will' ick u de wolck [39] van u verstand verlichten,
Ende maecken al cond [40] met dese mijne dichten

* L 32 na *vercoren*, komma i.p.v. punt.
33 na *gheneghen*, komma i.p.v. puntkomma.

24 *corts:* spoedig daarop; *bevaen met slaepen:* door slaap bevangen.
26 *by-neffens:* dicht terzijde.
27 *heeft begonst:* is begonnen (hem te wekken).
28 *ghebeen:* gebeden, verzocht; *ghebreck:* naaktheid.
29 *Hy:* d.i. Porus; *ontweckt:* ontwaakt.
30 *door de dronckenschap:* ten gevolge van...
31 *naer den tijt:* na de tijd van de zwangerschap; *Liefd':* Eros.
32 *vercoren:* uitverkoren, gekozen.
31/34 Nogal duistere verzen. De zin lijkt me de volgende te zijn: Liefde (Eros), die het hart van de mensen bewoont, is uit Porus en Penia geboren op dezelfde dag waarop ‘Venus die gout-schoon godinne’ (vs 9) ‘sonder Moeder ghebaert’ (vs 11) werd geschapen; daarom is Liefde (Eros) deze hogere Venus genegen en ‘volght dese’, d.i. staat overal aan haar zijde.
35/38 Maar er is nog een andere Venus, nl. de bekoorlijke dochter van Dione (Dione ook beschouwd als Zeus' gemalin en ten onrechte als moeder van de uit het schuim van de golven geboren Afrodite of Venus). Deze tweede Venus ‘spant in 't vleesch-rijck de croone’, en verpersoonlijkt derhalve de aards-zinnelijke liefde; maar listig laat ze zich doorgaan voor de Eros-Liefde (vereenzelvigt ze zich met de Liefde) en maakt met haar zinnelijk spel heel wat slachtoffers; aldus ‘doet (ze) vergeten d'eeste’, d.i. de hemelse Venus of geestelijke Liefde die dan toch ‘de meeste’ blijft en alleen in aanmerking komt om te worden ‘bemint en ghedient’. (Een andere toelichting gaf M. van der Heijden, Spectrum N.L. blz. 460).
39 *ick:* vgl. boven 1 *Clio; wolck:* beneveling.
40 *maecken al cond:* aan allen verkondigen.

*

Der hoogher huysen raed, der hemelen secreten [41],
Die mensche sonder Godt alhier noyt heeft gheweten [42].

Dat [a] eeuwigh-eenigh licht, dat eeuwigh-eenigh wesen,
Dat over al hem streckt, waer-van al is gheresen [44],
Heeft [b] sonder stoff'al dit ghemaeckt aleen met Wille [45]
En al doen draeyen rond behalven d'aerde stille [46],
De Hemelen, des lichts claer-blinckende fonteynen [47],
Die wy van hier-beneen altijdt te branden meynen,
Het Vier, d'Waeter, de Locht, en d'Aerd' aen ons bequaeme [49]
Verciert, met een [c] fraeyheyt, die V e n u s heeft den naeme [50],
Die haer in 't heel, en deel, met aerdigheyt besonder [51],
In al, soo constigh streckt, dat al dat is, is W o n d e r [52].
Om welcke te door-sien het [d] V e r s t a n d , ende R e d e n [53]
Van G o d e zijn ghenoodt: dat boven, dit beneden [54]:
Waer-me de [e] S i e l e werckt [55]: de welcke door de [f] straelen

* L 50 komma i.p.v. punt.

41 *Der hoogher huysen raed:* het raadsbesluit van de hemelen, van de goden; *secreten:* de geheimen van de hemelen.

42 *Die sonder Godt:*...die een mens, zonder goddelijke ingeving, nooit heeft gekend.

44 *over al:* over alles; *hem streckt:* zich uitstrekt, boven alles heerst; *waer-van al is gheresen:* waaruit alles is ontsproten.

45 *sonder stoff':* zonder materie, uit niets; *aleen met Wille:* enkel door een wilsdaad.

46 *d'aerde stille:* de niet rondwentelende aarde.

47 *fonteynen:* (bedoeld zijn de sterren).

49 De vier elementen, als objecten afhangend van *heeft verciert; aen ons bequaeme:* ons heilzaam.

50 *Verciert met een fraeyheyt:* versierd met een bekoorlijke schoonheid; *die Venus heeft den naeme:* die Venus wordt genoemd.

51 *Die haer:* (heeft betrekking op *fraeyheit*); *in 't heel en deel:* zowel in het geheel als in de bijzonderheden; *met aerdigheyt besonder:* met bijzondere schoonheid.

52 *In al:* in alles; *(haer) streckt:* zich uitstrekt, zich vertoont; *dat al dat is / is Wonder:* zodanig dat alles wat is, Wonder is.

53 *Om welcke:* (heeft betrekking op *fraeyheyt); te door-sien:* te doorschouwen; te onderzoeken; *de Reden:* de rede.

54 *ghenoodt:* uitgenodigd; *dat boven: dat*, d.i. het verstand dat de ziel toelaat de schoonheid van *boven* (de hemelen..., vs 47-48) te doorschouwen; *dit beneden: dit*, d.i. de rede die de dingen *beneden* (de vier elementen, vs 49) tracht te begrijpen (E. Rombauts).

55 *Waer-me de Siele werckt:* verstand en rede zijn funkties van de ziel.

*

Der Schoonheyt overgroot, [g] beghint in haer te daelen [57]:
En door [h] B e g h e e r l i c k h e y t, die altijdt is ghebreckigh,
De [i] L i e f d e in haer bringht voort, die tot V e n u s is treckigh [58]:
Want sy tot allen tijdt [59], word tot S c h o o n h e y t ghedreven [55/59],
Waer-me sy schept ghenoeght, en vreught, en vlijtigh [60] leven.
Emmers soo langh sy climt door [k] V e n u s, die, als voren [61],
Van *Celus* [62] is aleen sonder Moeder gheboren,
En dat-se met V e r s t a n d en R e d e n haer laet paelen [63]:
En niet en volght in als, B e g h e e r l i c k h e y d t s verhaelen [64].
Want t'goet van P o r u s comt: dat is, de S i e l vol R e d e n;
Al t'quaet uyt d'A r m - m o e d spruyt, dat is, B e g h e e r l i c k h e d e n.
Ist dat sy schout [67] den L u s t, van P o r u s volght de D e u c h d e n,
Lost 't herte van onrust, vervult de S i e l met vreughden:
Waer-door sy haer op-heft met haer ghevlerck [69] tot boven,
Daer Inghel, Siel, en al, d'opperste L i e f d e loven.
Maer als sy G o d t vergheet, en 't goddelick laet vaeren,

* L 62 komma i.p.v. punt.
67 idem.

57 *die altijdt is ghebreckigh:* waaraan altijd iets ontbreekt, nooit voldaan.
58 *in haer bringht voort:* in zichzelf verwekt; *is treckigh:* is genegen, zich aangetrokken voelt.
59 *sy:* d.i. de Liefde; *tot allen tijdt:* altijd.
55/59 *de welcke... beghint in haer te daelen:* (de zin is wel de volgende) door de schoonheid van het (boven en beneden) geschapene ontroerd, begint de ziel er zich door aangetrokken te voelen, wordt door nooit voldane *Begheerlickheyt* overwonnen, en verwekt in zich de hogere, tot schoonheid gedreven Venus-Liefde.
60 *Waer-me...:* met welke schoonheid; *ghenoeght:* geneugte; *vlijtigh:* vurig.
61 *Emmers:* althans; *soo langh sy climt:* zolang zij groeit onder Venus' invloed; *als voren:* zoals boven verhaald.
62 C e l u s: Zeus.
63 *se:* zij, d.i. de Liefde; *paelen:* begrenzen (en leiden).
64 *in als:* in alles; *vehaelen:* fantasieën, verzoekingen; *Begheerlickheydt* staat in tegenstelling tot *Verstand* en *Reden*.
67 *schout:* schuwt.
69 *haer op-heft:* zich verheft; *ghevlerck:* vleugels.

*

Betoovert door [1] s'W e l l u s t s soet mont-ghesanck, en snaeren;
Verliest dat godlick licht, en in 't duyster gaet vlieghen;
Sy neemt de meeste vreught, haer selve te bedrieghen [74].
Als P a r i s licht-beraedt [75], betoond' in sijn ionck leven,
Doen hy aen dees V e n u s [76] den appel heeft ghegheven:
Waer door van hem vervremdt [77] is I u n o , met M i n e r v e : t'Welck T r o y e n heeft ghebrocht [78], ten eeuwighen bederve.
Want daer de L u s t g o d i n met haer ghevolgh neemt stede [79],
De W i j s h e y d t word verjaeght, ende den R i j c k d o m mede.
Daer W u l p s h e y t in 't casteel der S i e l e n is ghecomen,
Is R e d e n , en *Verstand*, der S i e l e n cracht benomen [82].
t'Welck comt, om dat d'A r m - m o e d , dat is, de vremde lusten [83],
P o r u m met al sijn cracht op haer gheheel doet rusten [84],
Die [85] R e d e n , en V e r s t a n d is ghevend' in haer handen,
Waer-door de S i e l e comt in vast-ghestaelde [86] banden:
Waer-door sy mint Verdriet, waer door sy mint het karmen [87],

* L 79 en 81 komma i.p.v. puntkomma.
74 *Sy neemt:* zij beleeft; *haer selve te bedrieghen:* (in) zelfbedrog.
75 *Als:* zoals; *licht-beraedt:* lichtzinnig.
76 *Doen:* toen; *dees Venus:* de Venus van de wellust; *Paris-Iuno-Minerve:* (gr. myt.) Paris was een Trojaanse herder en prins, in zijn jeugd door Zeus uitverkoren om de gouden twistappel van Eris (godin van de Tweedracht) aan de mooiste godin toe te kennen. Zijn keus viel op Afrodite (Venus), zodat Hera (Iuno) en Pallas Athena (Minerva) een onverzoenlijke haat tegen de Trojanen opvatten.
77 *vervremdt:* vervreemd, afkerig.
78 *ghebrocht:* gebracht.
79 *daer:* daar waar; *neemt stede:* plaats neemt, macht krijgt.
82 *benomen:* ontnomen, verdreven.
83 *de vremde lusten:* dit zijn de *Begheerlickheden* (vs 66).
84 *Porum:* (zie boven 20) hier akk. lijdend voorw. v. doet rusten; *op haer:* op haar, d.i. op d'*Arm-moed; doet rusten op:* doet berusten op, geheel afhankelijk maakt van (de vremde lusten).
85 *Die:* Porum die.
86 *vast-ghestaelde:* strakke, onontwijkbare.
87 *karmen:* kermen, klagen.

*
Waer-door sy altijdt roept ey-las! wee-my! och-armen!
Ghelijck N a r c i s s u s schoon, dat vier der S t e m - g o d i n n e [89],
Dat is, t'onvast ghemoedt van die broosheydt staet t'sinne [90], [90/92]
En heeft noyt connen sien sijn taemelick-schoon wesen [91],
Dat is, sijns S i e l e n aerd; maer verr' hier af gheresen [92]
Heeft aenghesien sijn beeld, en schade [93] sijnder ooghen,
En heeft die met sijn macht t'omhelsen willen pooghen:
Maer soo dat niet en was om te versaeden machtigh [95],
Is op hem self, vol druck, en spijt [96], ghevallen clachtigh:
En heeft soo langh gheweent, dat door traenen beswolten [97],
Sijn jonck lichaem gheheel in traenen is ghesmolten.
Een S i e l e buyten G o d t, en haer [99], soeckende leven,
Die t' licht verlaet, en haer tot duysterheydt wilt gheven [100],
Sal als N a r c i s s u s schoon haer wesen hier verliesen,
En G h e e s t van G o d t ghemaeckt, in L i c h a e m swaer bevriesen [102].
Luck-saelich is den man, die d'eerste L i e f d e boven [103]

* L 95 komma i.p.v. puntkomma.

89 *Narcissus:* (gr. myt.) wegens zijn weigerachtige houding t.o.v. de op hem verliefde nimf Echo, door de goden gedoemd tot verliefdheid tot zichzelf; toen hij zijn beeld in het water weerkaatst zag, wilde hij het liefkozen maar verdronk. *dat vier der Stem-godinne:* (bij stelling bij Narcissus) Narcissus is het die de liefdeshartstocht (*vier*) van Echo wekt; *Stem-godinne:* (gr. myt.) de nimf Echo die, ingevolge de weerbarstigheid waarmee Narcissus haar liefde versmaadde, wegkwijnde van verdriet en alleen de weergalm van haar stem liet horen.

90 *Dat is...:* (dit vers is een verklarende tussenzin met betrekking op *dat vier der Stem-godinne*) de zin is: dit is de onstandvastige aard *(onvast ghemoedt)* van alwie (*die*) aan het broze, het zinnelijke gehecht is (*staet t'sinne:* ten zinne staat, gunstig gezind is). Hoofdzin is: Gelijk Narcissus... en heeft noyt connen sien... sijns Sielen aerd.

90/92 *onvast ghemoedt:* staat in tegenstelling tot *sijns Sielen aerd*.

91 *taemelick:* zeer; *schoon wesen...:* het wezenlijk schone, d.i. de echte aard van zijn ziel heeft hij nooit kunnen ontdekken, hij werd de dupe van zinnelijke schijnbeelden.

92 *verr' hier af gheresen:* wel integendeel, ver daarvan verwijderd.

93 *sijn beeld:* zijn spiegelbeeld; *schade:* schijnbeeld.

95 (de zin is): aangezien dit schijnbeeld niet in staat was hem te bevredigen (*versaeden*).

96 *Is op hem self ghevallen clachtigh:* is over zichzelf beginnen te klagen; *druck:* smart; *spijt:* leedgevoel (wellicht ook: wrok).

97 *beswolten:* bezwijmeld.

99 *buyten Godt, en haer:* God en zichzelf vergetend.

100 *haer wilt gheven:* zich begeven, overgeven wil.

102 *bevriesen:* ongevoelig worden, geheel verlammen.

103 *d'eerste Liefde:* d.i. de hogere, niet zinnelijke liefde; *boven:* d.i. boven de andere, zinnelijke liefde.

*

Tot sijn bewaernis heeft: oyt sal hy hem beloven [104].
Luck-saeligh is hy oock, die de quaet-sachte schachten [105]
Van V e n u s hier beneen, can schouwen [106] en cleyn-achten.
Ist dat de W u l p s h e y d t dwinght 't lichaem met haer te paeren [107],
Dat den G h e e s t teghenstae [108], als steenrots teghen baeren.
En baet hem gheen ghewelt; dat hy keere tot [109] smeecken:
Can hy met smeecken oock den win-crans niet ghereecken [110];
Dat hy hem t'onder-gheef, met woorden, niet met wercke [111]:
Dat hy met lof-ghetuyt van sijn vijand' hem stercke [112]:
Als S o c r a t e s [113] eertijts, een Vaeder alder W i j s e n ,
Die niemand oyt en sal naer sijne weerde [114] prijsen,
Bekennend' over al niet dan L i e f d e te weten [115],
Ten eynde comen is tot [116] d'hemelsche secreten.

En deser eeuw'een licht, in sijn iongh' ieught ghepresen [117]
De N.N.N. [118] in dicht ons nu oock gheeft te lesen,

* T 107 *paeren* i.p.v. de vermoedelijke drukfout *baeren*.
L 107 komma na *paeren* i.p.v. puntkomma.

104 *bewaernis:* bescherming, zelfbehoud; *oyt:* altijd; *hem beloven:* zich erover verheugen.
105 *quaet-sachte:* kwade, maar aanlokkelijke; *schachten:* schichten.
106 *schouwen:* schuwen, ontvluchten.
107 *te paeren:* zinnelijk te verenigen; *met haer:* met Venus.
108 *Dat...:* moge de geest reageren (teghenstae).
109 *dat hy keere tot:* dat hij zijn toevlucht neme tot.
110 *den win-crans niet ghereecken:* de krans van de overwinning niet behalen; *ghereecken:* bereiken.
111 *hem t'onder-gheef:* zich onderwerpe; *met woorden:* in schijn; *niet met wercke:* niet in werkelijkheid.
112 *lof-ghetuyt:* lofgeschal; *hem stercke:* zich moed inspreke.
113 *Als:* zoals; *Socrates:* beroemdste gr. filosoof (469-399).
114 *naer sijne weerde:* volwaardig.
115 *Bekennend'...:* verkondigend niets dan Liefde te waarderen.
116 *Ten eynde...:* ten slotte gekomen is, doorgedrongen is tot.
117 *in sijn iongh' ieught ghepresen:* (reeds) in zijn prille jeugd geprezen (men koesterde van in zijn jeugd hoge verwachtingen).
118 De N.N.N.: de Harduwijn.

*

Dat hy heeft uyt-ghestelt in louter-vlaemsche taele [119],
Dat hem benijden sal R o m e y n , S p a i g n a e r t , en W a e l e [120].
Dat gheenen Tijt en sal, noch Vier, noch Water mincken [121];
Maer even groene staen, ter eeuwigher ghedincken [122]
Van sijne R o o s e - M o n d : die met haer ooghen claere,
Hem heeft in 't hert ghebrandt, een L i e f d e reyn-eerbaere:
Hoe-wel dat t'nijdigh volck, broedsel der helsch' Erynnen [125],
Die haeten anders deught, en hun boosheyt beminnen,
Om dat sy hem al-om sien prijsen haer schoon ooghen,
d'Aensicht, en spraeck, en ganck, en al haer schoonheyt tooghen [128],
Achten' [129] dat hy sijn hert aen haer lichaem ghebonden,
En al sijn Siel en cracht, verblint haer heeft ghesonden [130].
Maer neen. Want die verlicht door goddelijck ingheven [131],
In yemanden bemerckt een Siel in Godt te leven; [132]
Magh wel met vry ghemoed, in sijnen gheest op-rijsen [133],
En t' lichaem, als het huys van sulck een siele prijsen.

* T 133 *op-rijsen* i.p.v. *op-rissen*

119 *uyt-ghestelt:* geschreven en in het licht gegeven; *in louter-vlaemsche taele:* in zuivere, van vreemde woorden gezuiverde moedertaal (één van de idealen der renaissancisten).

120 *Dat:* wat; *Waele:* Fransman.

121 *mincken:* in waarde verminderen.

122 *ghedincken:* aandenken.

125 *t'nijdigh volck:* de afgunstigen; *Erynnen:* (gr. myt.) de drie wraakgodinnen (bedoelde afgunstigen zijn een broedsel van de wraakgodinnen).

128 *tooghen:* tonen, in poëzie verheerlijken.

129 *Achten': (volck* en *Erynnen* zijn onderwerp van *Achten).*

130 *ghesonden:* geschonken, toevertrouwd.

131 *ingheven:* ingeving.

132 en vlg.: (naar ficiniaanse opvatting): de ziel in een mooi lichaam, weerspiegeling van God.

133 *in sijnen gheest op-rijsen:* zich in dichterlijke roes geestelijk verheugen; *met vry gemoed:* met edel gemoed.

*

Te meer: want hy oock tuyght [135] de god-salighe wonden,
Die d'alderhooghste L i e f d ' in sijn hert heeft ghesonden.
Het welck hy soo wel doet, dat hy naer [137] corte daeghen,
Verwonnen zijnde nijt, aen elck-een sal behaeghen.

C l i o dit al gheseyt met een schoon-lichtigh wesen [139],
Heeft sanck, en clanck gheschurst, en my wat op gheresen [140],
Met P h y l l i s [141] mijn hert-soet, die met my was te velde,
Al-waer den *Dender* [142] loopt in de visch-rijcke S c h e l d e
En ons ghewesen claer, boven G h e n d t de gheturde [143],
De F a m e , die nu haer hoogh-op te vlieghen purde [144],
Met L a u r i e r , ende M i r t [145] haer gout-schoon hair ghevlochten, [145]
Die d'E e r , en d'E e u v v i g h e y d t uyt den T v v e e - b e r g h haer brochten [146].

DAVID VANDER LINDEN [#].

* T 146 *Eer*, herstel van drukfout *Eeer*.

135 *Te meer:* en daarenboven; *hy tuyght:* hij getuigt, verkondigt.

137 *naer:* na.

139 *schoon-lichtigh wesen:* schoon-lichtend, stralend gelaat.

140 *geschurst:* geschorst, gestaakt; *my wat op gheresen:* mij een weinig in de hoogte geheven.

141 *Phyllis:* (zie sonnet II), een geliefde door David van der Linden zelf bezongen.

142 D e n d e r : rivier in Oost-Vlaanderen. Van der Linden woonde te Dendermonde, waar de Dender in de Schelde uitmondt.

143 *claer:* goed zichtbaar; *Ghendt:* geboortestad van J. de Harduwijn; *de gheturde:* de torenrijke.

144 *De Fame:* godin van de roem (hier als verpersoonlijking van de Harduwijns roem); *haer purde:* zich inspande.

145 *Laurier ende Mirt:* (vgl. de terzinen in het sonnet 'Tot Phoebum'). De mirt is symbool van de liefde en was een attribuut van Venus. De zin is: Venus zal mij als minnaar en zanger van de liefde bekronen; daaruit spreekt alvast de Harduwijns minnaar-bewustzijn, men vergelijke ook sonnet II, waarin de H. zich op andere liefdedichters beroept om zich op zijn beurt als dichter van de liefde te verantwoorden.

145 Mirt en laurier, paarsgewijze genoemd, komen veelvuldig voor in de antieke literatuur en ook later. Sedert de renaissance hebben mirt en laurier de waarde van een antithese, nl. die van liefde enerzijds, en anderzijds van heldendom op een of ander gebied (dus ook adel van het dichterschap). Voorbeelden o.a. in Jonker Jan van der Noots Olympiados, 411-418; David van der Lindens Gheboorte der Liefde, 145-6: 'met Laurier ende Mirt die d'Eer en d'Eewigheydt uyt den Twee-bergh haer brochten'. Vgl. O. Dambre, J. de Harduwijns 'Tot Phoebum'-sonnet. (Spiegel der Letteren, IV, 1960, blz. 219-223).

146 *Tvvee-bergh:* de tweetoppige Parnassus waar de Muzen vertoefden; *brochten:* brachten.

\# *David van der Linden:* (zie namen-index).

*

Sonnet[#]

Is dan in die claer beeck, in die beeck van C a s t a e l e [1]
Oyt yemand soo ghedoopt [2] ghelijck dit M u s e n - k i n d t?
Of heeft der M u s e n G o d t oyt eenigh Gheest bemint [3],
Soo [4] hy doet dit schoon licht der Neder-landsche taele?

T'en is niet moghelijck. Want t'blijckt al t'eenemaele [5]
Door dit gheest-vroedigh werck diep-sinnelijck versint [6];
Een werck waer R o o s e - M o n d C u p i d o self verwint,
Hem quetsend' in het spits [8] van haerder ooghen straele.

Als ick dees R o o s e - M o n d sach eerstmael uytghestelt [9],
Riep-ick, gulde G o d i n n ', verlaet u P a p h i [10] velt
Daer d'afbeeltsels in-schoon van dese Blom ghebreken [11],

Verlaet u P h y c h e schoon, ghy tooverende wicht [12];
In desen R o o s e - M o n d wel ander schoonheydt licht [13],
Niet weerd om eens by haer te moghen zijn gheleken [13/14].

Aensiet de diepte [#].

* T 12 *Phyche*, wellicht drukfout v. *Psyche*.
L 10 en 12 vokatief-komma's.

\# Dit sonnet is een naamdicht met de naam van de R-dichter *Ioost de Hardvin*, gevormd met de beginletters van de 14 versregels. Op dit acrostichon werd de aandacht gevestigd door F.J. Couwenbergh.

1 *Castaele:* (gr. myt.) de heldere waterbron Kastalia aan de voet van de Parnassus, aan Apollo en de Muzen gewijd, een bron die dichterlijke bezieling schonk.

2 *ghedoopt:* gedompeld.

3 *der Muzen Godt:* Phoebus Apollo. (de zin is: kreeg ooit iemand zo rijke dichterlijke gaven?)

4 *Soo:* zoals.

5 *t'blijckt al t'eenemaele:* het is meer dan klaarblijkelijk.

6 *gheest-vroedigh werck:* geestelijk hoogstaand werk (nl. de gedichtencyclus); *diep-sinnelijck:* diepzinnig; *versint:* geconcipieerd, geïnspireerd.

8 *in het spits:* door de vinnigheid.

9 *uytghestelt:* (in gedichten) uitgebeeld.

10 *gulde Godinn':* Afrodite; *Paphi:* (gr. myt.) plaats op Cyprus (Paphos), aan Afrodite gewijd, en daarom de bijnaam Paphia dragend.

11 *Daer:* waar; *in-schoon:* bijzonder schoon; *dese Blom:* Roose-mond; *ghebreken:* ontbreken.

12 *wicht:* Eros, d.i. Cupido; *Phyche:* (gr. myt.) Psyche, koningsdochter op Kreta, zo mooi dat men haar als Afrodite vereerde, waarop deze in haar naijver Eros op haar afzond om ze op de proef te stellen. Maar Eros zelf werd door haar blik betoverd (vgl. voor verdere toelichting Wdb. Van Dale, 2507, waar o.a. nog verwezen wordt naar Couperus' symbolisch verhaal *Psyche)*.

13 *licht:* straalt, schittert (Michels).

13/14 De zin is: in Roose-mond schittert een heel *ander schoonheydt* dan de schoonheid van Phyche, die niet eens waard is bij die van R. (*by haer*) te worden vergeleken (Michels).

\# *Aensiet de diepte:* kenspreuk van F. vander Beken (zie namen-index).

F. VANDER BEKEN.

In Rythmis his nihil offendi quod honestati, aut Christianis moribus adversetur, quare poterunt ad honestam multorum recreationem praelo committi, & divulgari #.

Laur. Beyerlinck # S. Theol. Licent.
Canon. & Censor Antverp.

Met gratie ende Privilegie, voor ses Iaeren #.

Buschere.

In Rythmis...: 'deze verzen bevatten niets dat in strijd is met de eerbaarheid, of met de kristelijke opvattingen en voorschriften; derhalve mogen ze tot eerbare ontspanning van velen worden aanbevolen en verspreid'.
Beyerlinck: (zie namen-index).
Privilegie, voor ses Iaeren: alleenrecht van uitgave voor de duur van zes jaar.

Bijlagen

I. Lof myns Liefs Haer-Tros[#]. (1611)

Och Haer ghestruevelt [1] Haer, dat soo vlammende blinckt,
Dat ghy Phoebus Haer-schyn verre ten onder brinckt [2]:
Wie sal het minste [3] deel van u weerde beschryven,
Of inde penn' en sal spraeck-aerme Vele blyven [4]?
Ghy zijt de kroon des hoofts, en van het hooft een hooft,
Van schoonheydt zijn zij oock, die van u zijn berooft:
Al-waer oock Venus self met schoon purper omvanghen [7],
Met Ganges klaer ghesteent', met Tagus goudt behanghen [8],
Of al-waer zij oock naeckt, soo zij voor Paris [9] stondt,
Als haer des schoonheydts prijs den Appel wierdt ghegont [10];
Den traegh-voetighen Godt sou de walgh van haer steken [11],
Siend' het schoon-maeckend' Haer aen zijn huysvrouw' ghebreken [12].
Zijt ghegroet, gulden Haer, ghy zijt [13] die myn lief schoon,
Oock boven Venus doet spannen des schoonheydts kroon.

\# *Haer-Tros:* uit vlechten gebundeld haar.
1 *ghestruevelt:* gestreuveld, gekruld en opgekamd.
2 *Phoebus Haer-schyn:* (gr. myt.) de zonnegod wiens hoofd met een stralenkrans was omgloord; *ten onder brinckt* (brengt): overtreft in glans en schoonheid.
3 *minste:* kleinste; *weerde:* waarde.
4 *spraeck-aerme:* (predikaatsnomen bij *penn'*): de pen, de dichter is niet in staat het uit te spreken; *vele:* (adv. bepaling postpositum bij *spraeck-aerme*). De zin is, naar Stutterheim: 'Wie zal het kleinste deel van uw waarde beschrijven zonder dat hij al schrijvend zeer woordarm blijft'.
7 *Al-waer...:* zelfs indien Venus in purper gekleed zou zijn.
8 *Ganges:* de heilige stroom van de Hindoes; *klaer ghesteent':* helderglanzend edelgesteente uit de Ganges; *Tagus:* de Taag, Tejo, stroom in Spanje en Portugal die te Lissabon in de Atl. oceaan uitmondt en in de Oudheid beroemd was om het gouderts dat zijn water bevatte.
9 *soo zij:* zoals zij; *Paris:* (zie boven, de Gheboorte der Liefden, vs 75).
10 *Appel:* de twistappel van Eris, godin van de Tweedracht; *ghegont:* gegund, toegewezen.
11 *Den traegh-voetighen Godt:* Hephaistos (Vulcanus) de kreupele god van het vuur (Lat.: tardipes, Catullus XXXVI, 7); *de walgh van haer steken:* afkeer hebben van haar; als kreupele kwam Hephaistos in zee terecht en woonde bij de nimfen; zijn vrouw was Charis of Afrodite die hem bedroog. Later keerde hij terug naar de Olympus.
12 *ghebreken:* ontbreken.
13 *ghy zijt:* gij zijt het.

Rondom 'themelsch' aenschyn, kondt ghy u rycke spreyden [15],
En tusschen uws ryckx pael u selven nochtans leyden [16]:
Ghy myns liefs ooghen-strael belommert en beschaut [17]
Brekend' haer sterck ghesicht, 'twelck myn herte benaut [18]:
Het voor-hooft van ivoir set ghy hooghe verheven [19],
En schynt als Over-heer [20] hem zijn vrydom te gheven.
Och wat een aensien ist, als ghy in een root lint [21],
Het liefde-flauw ghesicht [22] van den minnaer verblindt:
Als ghy, d'halsen ghelijck van glimperende duyven [23/24],
Der Sonne-straelen kracht te rugghe doet weerschuyven:
Als ghy als eenen Pauw die zijnen steert ontpluyckt [25],
Verwen duysenderley reghen-bogich ont(p)luyckt:
Als ghy Pyramidael, en tor-wys opghedreven [27],
Een oprechte vlam' viers op myns liefs hooft doet beven.
Dit is het vier, ô lief, het welck gheeft een voor-wys [29]
Van dien u met goedt recht behoordt, hemelschen prys [30].
Op Tullus hooft voor-tydt [31] een licht vier quam ghesoncken,

15 *'themelsch' aenschijn:* het hemels gelaat van de geliefde; *u rycke spreyden:* het haar kan zich rondom het gelaat ontplooien.
16 *tusschen uws ryckx pael* (grens)... *leyden:* tussen de grenzen van uw rijk kan het haar zich tevens in bedwang houden door opgebonden of opgekamd te worden.
17 *Ghy:* (tot het haar gericht); *ooghen-strael:* stralende blik van de ogen (object); *beschaut:* overschaduwt.
18 *ghesicht:* blik; *benaut:* benauwt, vrees inboezemt.
19 *set ghy hooghe verheven:* zet gij in sterk reliëf.
20 *Over-heer:* opper(leen)heer, gebieder.
21 *een aensien:* een aanblik, een wonderbaar iets; *root lint:* vgl. boven, Elegie, 12.
22 *Het liefde-flauw ghesicht:* de minnezieke ogen.
23/24 *glimperende:* glanzend oscillerende (Stutterheim). Met een komma na *ghy* i.p.v. na *halsen* (ed. 1933) wordt de zin duidelijk en wel als volgt: ‘wanneer gij (met name “de haren van de geliefde”), gelijk aan de halzen van oscillerend glanzende duiven, (d.i. zodanig als de glanzende halzen van duiven doen) de krachtige zonnestralen weerkaatst’ (volgens Michels) - C.F.P. Stutterheim heeft er daarenboven terecht op gewezen dat de verzen 21-28 bij elkaar horen: ‘In elk tweetal wordt een bepaalde haardracht beschreven, alsmede de daarvoor kenmerkende wijze waarop het licht door het haar wordt opgevangen of uitgestraald. Welke haardracht bedoeld is, is in drie gevallen duidelijk. Voor het tweede geval blijft z.i. niet veel anders over dan “in krullen neerhangend”. De wijze waarop het licht nu wordt weerkaatst, wordt vergeleken met de oscillerende glanzingen op de halzen van duiven’.
25 *ontpluyckt:* ontvouwt.
27 *Pyramidael:* in pyramidevorm; *tor-wys:* hoog kapsel in vorm van toren; *opghedreven:* opgekamd en opgebonden. (Omstreeks 1610 zijn naar franse mode de elegante kapsels hoog en bewerkelijk - Vgl. P. Zumthor, Het dagelijks leven in de gouden eeuw - Prisma, I, blz. 51). Ook bij Hooft: ‘dat hoogh getimmert bralt met pruyken op peruyken’, Bruylofdicht, 1608.
29 *voor-wys:* voorafbeelding.
30 *Van...:* van de prijs die u toekomt.
31 *Tullus:* Tullus Hostilius, derde romeinse koning (670-630 v. Chr.); *voor-tydt:* eertijds.

Voor-segghende de Kroon, hem naedemael [32] gheschoncken:
Maer dit schyn-baerich [33] vier van hem rasschelijck vloot,
Als een vermeynde sterr' die spyse-loos [34] valt doot.
Het uwe jeuchdich blyft, groeyende met u oude [35],
Altoos meer ende meer ghelijckende den goude;
Altoos meer ende meer te kennen ons het gheeft,
Dat ghy een Koninghinn' van alle vrouwen leeft.
Wie en verwondert niet te sien de gouden stringhen [39]
Vyt der natueren gheest onder elckander vringhen [40]?
Noyt Delphin inde zee in zijn weer-stille jacht [41],
Soo menighen speel-keer onder elck-ander vlacht [42];
Noyt, als de Son met haer ongheweert -vyandt -raeyen [43]
Der winden hert gheblaes verbiedt spytich te waeyen [44];
Noyt dan den voghel-heer [45] en draeyt soo in zijn vlucht
En met zijn vloghel-scheers [46] en maeyt de soete lucht.
Och Haer, ghevlochten Haer! De spin tot gheender uren [47]
En breyde sulck een net uyt den gheest der natueren [48]:
Noyt den zyd'-worme veegh [49], als hem de doodt quam an,
Hem selven uyt hem self sulck weerdich dootkleet [50] span:
'Tis de Goden een vreucht, een wonder voor de menschen;
Des' eerent, en ontsient; de die [52] om 'tselve wenschen.

32 *naedemael:* naderhand.
33 *schyn-baerich:* helder stralend.
34 *Als:* zoals; *vermeynde sterr':* veronderstelde ster; *spijse-loos:* bij gebrek aan spijs, d.i. aan licht (vallende ster).
35 *met u oude:* met uw leeftijd, naarmate u ouder wordt.
39 *verwondert niet:* verwondert zich niet; *stringhen:* haarvlechten.
40 *Vyt der natueren gheest:* uit eigen kracht, niet kunstmatig; *onder elckander vringhen:* zich verstrengelen.
41 *Delphin:* dolfijn; *weer-stille jacht:* jacht bij kalm weder.
42 *speel-keer:* spiraalbeweging; *vlacht:* vlocht (de zin is: nooit vlecht een dolfijn in zijn jachtgebied zoveel spiralen en krullen als er zijn in uw haarvlechten).
43 *Noyt, als:* nooit, wanneer (leidt een bepalende zin in); *ongheweert:* door niets afgeweerd; *vyandtraeyen:* windenremmend hels stralen.
44 *hert:* hard, geweldig; *spytich:* woest; *verbiedt:* belet. (de zin is wel: de omwentelingen die de arend bij windstil weder en ongerept zonnegloren in de lucht beschrijft, hoe veelvuldig en vlug die ook mogen zijn, kunnen het nooit halen bij de overvloed van webben en krullen in het ‘ghevlochten Haer’ van de geliefde).
45 *voghel-heer:* vorst van de vogels, arend.
46 *vloghel-scheers:* vleugel-scheermes of -zeus, d.i. de sikkel van zijn vleugels (alles nog al ver gezochte vergelijkingen!)
47 *tot gheender uren:* op geen enkel ogenblik, nooit.
48 *uyt den gheest der natueren:* van uit de in de natuur sluimerende krachten.
49 *veegh:* de dood nabij; *zyd-worme:* zijderups.
50 *dootkleet:* kokon, het omhulsel waarin de rupsen zich als pop inspinnen.
52 *Des':* deze, de enen, de mensen; *de die:* de anderen, de goden; *eerent, en ontsient:* eren het en ontzien het, hebben ontzag ervoor.

*

Het is, het is den nest van Venus roeck'loos kindt [53],
Ghewapent, en ghevleerckt, bedriegher naeckt, en blindt [54]:
Hier wierdt eerst opghevoedt als in een weerde plecke [55],
Als in eenen speel-hof bevrydt van alle vlecke [56]:
Van dit Haer zijn natuer', en zijn ghewaech hy track [57];
In dit Haer hy zijn torts [58] hert-brandende eerst onstack:
Van dit Haer hy de pees' van zijnen boghe draeyde;
Dit Son-luysterend' Haer zijns ooghen strael uytlaeyde [60]:
Van dit Haer worden hem zijn vloghelen [61] ghemaeckt:
Van dit Haer, soo hy is, quam hy eerst moedernaeckt [62]:
Hier leerd' hy eerst den mensch waen-trouwelijck [63] bedrieghen,
Siende 'tself met den windt licht-veerdelijck vervlieghen.
Dit is, dit is de torts [65], die myn herte, Lief, schendt:
Dit is de straffe pees' die my den schicht toesendt:
Dit is den klaeren glans die'ck niet en kan verdraeghen:
Dit is 'svloghels ghespan [68], die my over-al jaeghen:
Dit is 'tonstandich Haer, 'twelck met u hert' hem vout [69]:
'Twelck my nu hope gheeft, en nu weder verflout [70]:
Dit is het Haer het welck my duysent, duysent werven,
Van der Sonnen op-ganck, tot onderganck doet sterven:
Dit is het Haer het welck door zijnen wilden gloet,
Met u vreedtheydt myn doodt ghesworen hebben moet.
Och wanneer sal dien dach, dien soeten dach eens schynen,
Dat door myn lanck verdrach [76] des' vreedtheydt sal verdwynen!
Dat ghy d'ontrouwe vluch [77] van u licht-vliegich Haer,
Noch 'thooveerdich opstel niet en sult volghen naer [78]!

* Br
53 *Venus kindt:* Cupido.
54 *Ghewapent:* met pijl en boog; *ghevleerckt:* gevleugeld; *blindt:* geblinddoekt.
55 *wierdt:* werd het (nl. Venus' kind); *weerde plecke:* eervolle plaats.
56 *vlecke:* vlek, besmetting, gevaar.
57 *ghewaech:* waagspel (der liefde), initiatief; *track:* trok.
58 *torts:* toorts; *hert-brandende:* vurig brandend.
60 *Son-luysterend' Haer:* haar vol zonneglans; *uytlaeyde...:* doofde het licht van zijn ogen, verblindde hem.
61 *vloghelen:* vleugelen.
62 *Van:* van uit; *soo hy is:* zoals hij is, d.i. naakt.
63 *waen-trouwelijck:* op grond van ongegronde hoop.
65 *torts:* toorts.
68 *'svloghels ghespan:* de twee vleugels.
69 *onstandich:* ongestadig, lichtzinnig; *hem vout:* zich voegt en schikt (naar uw onstandvastig hart).
70 *my verflout:* (mijn hoop) ondermijnt.
76 *lanck verdrach:* lang geduld.
77 *d'ontrouwe vluch:* de vlugge, speelse ontrouw.
78 *'thooveerdich opstel:* de trots, uitdagende hoge haardracht; *volghen naer:* involgen.

Maer siend' het selv' altydt ghehoorsaemheydt u bieden,
En naer den will' uvs handts, nu hier, en nu daer vlieden:
Siende dat pluym-saecht is; sult my ghenade doen [81],
En myn ghetrouwe liefd' oock saechtelijck opvoen [82].
Nu dan, nu dan aensiet mijne betraende ooghen,
Laet mij die met u Haer, lief, eens soetelijck drooghen:
Van mijnder traenen vloedt sal ickt dan maecken nat,
Dat door-gaens leken sal van overvloedt heel sat [86]:
Dan sal ickt aen mijn hert, gheroost [87] door des brandts pyne,
Vlechten tot laevenis, als koele medecijne.
Och lief, och lief, laet toe d'welck u niet schaen en mach [89],
En my bringhen nochtans uyt myn bitter gheklach:
Dan sal ick met myn dicht soo hoogh' uwen naem heffen,
Dat den hemel den prys lichtelijck sal beseffen [92];
En segghen dat met recht Godt u Haer heeft ghestelt
Op 'topperste des hoofts, als alder vrouwen beldt [94].

81 *dat:* dat het; *ghenade doen:* genadig zijn.
82 *opvoen:* opvoeden, leiden.
86 *Dat:* dat het; *door-gaens:* ononderbroken; *sat:* verzadigd.
87 *gheroost:* geroosterd.
89 *niet schaen en mach:* niet kan schaden.
92 *prys:* lofprijs; *beseffen:* waarderen, op prijs stellen.
94 *beldt:* zinnebeeld, kenmerk.

II. Bronnen en aantekeningen

Titelblad

Grieksche: als voornaamste bron wordt ongetwijfeld Anakreoon bedoeld; het is echter waarschijnlijk dat de auteur zich mede heeft laten inspireren door Remy Belleau's franse navolging; en wellicht is de nederlandse vertaling van de oden door zijn vader hem een impuls en een gids geweest. In zijn Biographisch Woordenboek, 1821, III, blz. 61, beweert P.G. Witsen Geysbeek die vertaling van François de Harduwijn nog te hebben gezien; het is ons helaas nog niet gelukt het handschrift te ontdekken.

‘Roose-mond’ bevat drie Anakreoon-gedichten:

1. de ode ‘Onlancx den middernacht ontrent’ (blz. 37/38,
2. de ‘Elegie’ (blz. 47/51,
3. de ‘ T'Samen-clap tusschen den Wegh-ganger met het Duyfken’ (blz. 71/73).

(Zie beneden bij de afzonderlijke bespreking).

Latijnse: wellicht zijn hier in de eerste plaats bedoeld reminiscenties aan de antieke literatuur: Ovidius' Tristia en Amores; Tibullus' en Propertius' elegieën, waarin o.a. ook de ogen van de geliefde worden bezongen (‘non oculi, geminae, sidera nostra, faces’); Catullus' Lesbialiederen (Catullus toen door Daniël Heinsius heruitgegeven; in een lofdicht op ‘Roose-mond’ citeert Ant. Sanderus benevens Heinsius en Lernutius, ook Catullus als voorganger in de minnepoëzie); verder moeten de neo-latinisten: Janus Secundus' Basia; Bultelius' Carmina; en vooral Janus Lernutius' Ocelli 1579; Idyllia 1602 [Leuven, waar de Hard. toen studeerde], Basia 1604 worden vermeld.

Vermits de Harduwijn zelf zich in sonnet II beroept op Lernutius' ‘Hyella schoon-ghe-oogh’, en de ogen van de geliefde een bindend motief zijn in ‘Roose-mond’, zijn de ‘Ocelli’ongetwijfeld één van zijn literaire inspiratie-bronnen geweest. In 42 gedichten bezingt Lernutius de ogen van Hyella. Amor bewoont die en schiet van daaruit zijn pijlen af; de ogen zijn sterren die de dichter licht schenken en hem met hun vuur verteren; beroofd van hun licht dwaalt hij in nachtdonkerte en weent: zoveel motieven waarvan ‘Roose-mond’ ons echo's brengt - al zijn er geen rechtstreekse paralleltekste n te ontdekken.

Zoals bekend, heeft Lernutius met zijn Ocelli de Secundus-traditie der Basia in nieuwe richting gestuurd, evenals dan later Eufrenius met zijn Coma (1601) weer een andere weg insloeg. Het prikkelend nieuwe van de Ocelli moet jonge dichters vanzelfsprekend hebben bekoord. (Er zijn o.a. latijnse navolgingen van Janus Gruterus, Ocelli 1587; Janus Dousa jr., Poëmata 1604; A. van der Burch, Oscula et Ocelli, 1600. En in de volkstaal zijn er de Plejade-dichters, alsmede Gasparo Murtola, Gli Occhi 1604, Janus Dousa, met een vijftal nederlandse ogen-sonnetten

(Erotopaegnion, 1604, blz. 175-177); de dichters van ‘Den Bloem-hof van de Nederlantsche Ieught’ 1608; Beheyt in de ‘Nederd. Helicon’ 1610; en later Daniël Jonctys met zijn ‘Rooselijns Oochies ontleedt’, 1639).

In een interessante bijdrage (Nieuwe Taalgids, 45e jg., blz. 148 en vlg.) wees A.P. Braakhuis er op dat, terwijl Secundus door ‘hartstochtelijke levensechtheid’ bewogen werd, het bij Lernutius enkel ‘elegant spel en stilering’ zou geweest zijn. De amoureuze lyriek zou overigens in de kring van neo-latinisten te Leiden hoofdzakelijk als ‘geestelijke sport en blijk van eruditie’ beoefend zijn geweest. Het blijft o.i. niettemin een delicaat probleem bij renaissance-dichters uit te maken in hoever poëtische inspiratie eerder door lectuur van bewonderde voorbeelden dan door eigen ontroering werd gewekt en liefde veeleer een louter literair motief zou geweest zijn.

De heruitgave van ‘Den Bloem-hof van de Nederlantsche Ieught’ (1608 en 1610) door Van Dis en J. Smit (Onze oude Letteren, 1955) heeft in elk geval het hoge peil van bedoelde sportoefening in de moedertaal helder in het licht gesteld en nieuwe belangstelling voor het Petrarcistisch karakter van de toenmalige amoureuze sonnetten gewekt.

In een daaraan gewijde beschouwing (Nieuwe Taalgids, 49e jg., blz. 46-47) onderscheidde W.A.P. Smit in de bundel een dubbele groep sonnetten: een welluidende, echt ‘Hooftiaanse’, en een veel minder welluidende. N.A. Donkersloot (ibid., blz. 259-262) toonde zich eveneens getroffen door het Hooftiaanse ‘van sfeer, stijl en beelden’, alsook door het opeens aanzwermen van vrij talrijke ogen-sonnetten in eenzelfde bundel.

Beiden beklemtoonden aldus een Hooft-resonantie in die sonnetten. Zou men niet evenzeer van een de Harduwijn-sfeer mogen gewagen? Zouden bepaalde ogen-sonnetten, en vooral het ‘roosen-mont’-sonnet (17) de Justus de Harduwijn-signatuur niet kunnen dragen? Er moge in dit verband op gewezen worden dat 1608, het jaar waarin ‘Den Bloem-hof’ verscheen, ook het jaar was waarin E. Puteanus (Leuven) de Harduwijn tot publiceren aanmoedigde (zie boven de latijnse brief); zou het niet mogelijk zijn dat Puteanus, die in vriendschappelijke betrekking stond tot Daniël Heinsius (Leiden), hem enkele poëtische ‘proefstuxkens’ van zijn beschermeling toevertrouwde?

Franchoysche: dit zijn de Plejade-dichters Du Bellay, Belleau, Desportes en Laugier. (Ronsard werd niet nagevolgd).

Beneden worden de incipit-verzen van de vermoedelijke bronnen aangehaald. De meeste volledige teksten zijn te vinden bij Foncke (*Roosemond*, Seven Sinjoren, 1922, blz. 107-113), alsmede in onze *Hard*., blz. 345 en vlg.

Opdracht

Uit de opdracht spreekt het renaissance-besef betreffende de waarde van de eigen moedertaal. Een eerste opwekking daartoe vonden de renaissancisten wellicht in Horatius' ‘Ars poetica’, waarin een pleidooi voor de moedertaal wordt gehouden.

De rechtstreekse bron van de inleider G. Caudron is echter Du Bellay's ‘La Deffence et Illustration de la Langue Françoise’ (Paris, 1549), in het bijzonder de aanvang van het

eerste hoofdstuk ‘L'origine des langues’, alsmede enkele gedachten uit II, 12 ‘Exhortation aux Françoys d'ecrire en leur langue’. (Zie heruitgave van ‘La Deffence’ door Henri Chamard, Paris 1948, Soc. des textes français modernes).

Daarenboven herinnert Caudrons argumentatie i.z. het beoefenen en zuiveren van ‘onse vaderlandtsche taele’, alsook zijn overtuiging niet te moeten onderdoen voor ‘den Franchoys/Spaignaert of Italiaen’ aan Henrick Ackermans pleidooi in de ‘Apologie voor alle de poeticsche werken van mijn Heere vander Noot’ (1580-85).

De in du Bellay's Deffence geponeerde stellingen vonden overigens een dankbaar echo in renaissance-kringen. Een paar voorbeelden:

Zo gaat o.a. Lucas de Heere in de opdracht van ‘Den Hof en Boomgaerd der Poësien’ (Ghent, 1965) te keer tegen de ‘curieuse gheleerde’ die de volkstaal met onverschilligheid bejegenen, en hij beklemtoont dat ze wel ‘beter reverentie haer moeders tale schuldigh zijn.’

Ook Jan van Hout klaagt er over ‘datter zo zelden yet fraeys inde nederlantsche sprake voor heurluyder ogen of oren komt, ia dat dezelve onze moederlicke tale, wiens rycheyt ende overvloedicheit men leechlicken mit alle de spraken vande ommeliggende landen vergeliken ende daer jegens inde waechschale zoude connen stellen, bi velen zo verachtelic ende spottelic gehouden wert, dat de zommige hem dezelve schamen ende liever hebben hem te ouffenen in uytheemsche talen, in de welcke zi haer leven lang arbeydende, naulix bi de minste scrivers vergeleken mogen worden, dan haer eygen zelfs moeders tale te gebruycken, daer zi anderssins ende hem bemoeyende omme dezelve te helpen eren ende vermeren, leechliken tot de eerste ende voorneemste plaetse conden geraken’. (Uit de opdracht van zijn vertaling van Buchanans Franciscanus ± 1575, naar Prinsen, De Nederlandsche Renaissance-dichter Jan van Hout, 1907, blz. 166).

Eenzelfde geluid vernemen wij later uit Scriverius' opdracht van Heinsius' ‘Nederduytsche Poemata’ (1616), waar hij ‘onse landsluyden’ aan de kaak stelt ‘die doorgaens de Romeynen ende somtijts oock de Griecken soo veel toegheven, dat zy hare manieren, sprake, schriften leeren, ende daer in soo veel tijdt besteden ende toebrenghen, dat zy nieuwers vremdelingen en sijn dan in haer vaderlandt, nieuwers en dolen, en stameren, belacchelicken en sijn dan daer zy gheboren sijn; gheen talen min en konnen en leeren en verstaen, dan die haer de nature ende hare ouders gheleert hebben’.

Vertaling van de Puteanus-brief

Lieve Harduwijn, aanvaard toch die telg (d.i. de ‘Roose-mond’-cyclus; zinspeling op de gewoonte waarbij in het oude Rome de vader zijn kind na de geboorte al of niet adopteerde), die U niet zonder schade voor ons en voor het vaderland mag afwijzen. Want in der waarheid naar mijn oprechte mening, door het feit alleen dat U er de aandacht van de Nederlanders op vestigt, zullen zij inzien waartoe onze moedertaal en onze dichtkunst in staat zijn; maar indien U zwijgt, zullen zij het niet weten. Misprijs de roem niet waardoor velen tot het beoefenen van de taal der vaderen worden opgewekt. U stel ik aan tot leider van dit koor, U die de Schoonheidsgodinnen en de Muzen een Nederlands vaderland schenkt. O gelukkige! indien U ons tot

deelgenoten van dit geluk wil maken, indien U ons doordringt met de dauw van uw in het openbaar bloeiend genie! Of hindert het gegeven U wellicht? Inderdaad, het is de Liefde; niet echter de hartstocht van een kwijnende, maar de veerkracht van een sterke ziel; niet langer dat

klein Venuskind (Cupido), maar het kind van Minerva (de Wijsheid). Dit draagt er zorg voor (laat me toe er nadruk op te leggen), dat de driftfakkel uitgedoofd zijnde, de fakkel van de eer ontbrandt; dat weggeworpen zijnde de vleugelen van een zeer korte hartstocht, die van de Roem wordt aangegespt. Met één woord, dit is Cupido zonder hartstocht, Liefde zonder liefde (zinnelijkheid). Ziedaar mijn oordeel, lieve Harduwijn, maar een oordeel ook door de openbare mening bekrachtigd. Met ware genegenheid, vaarwel!

Vertaling van Andreas Hojus' Lofdicht:

Wat is toch deze nieuwe geest over onze generatie, generatie die naar men beweert gekruid door het latijnse en griekse zout, van uit haar innigste wezen de meest verscheiden kunst- en dichtwerken voortbrengt en nu reeds haar hoogste peil heeft bereikt! Welke nieuwe geest bezielt deze oververfijnde generatie tot het schrijven van gedichten volgens een nieuwe methode? Zodat noch de verzengende kracht van Petrarca, noch de elegantie van du Bartas, hoe superieur ook, uw pogingen in de weg staat!

Wat is de aard van dit wonder? Moeten we aannemen dat naar de opvatting van de meester van Samos (Pythagoras) de ziel van Becanus in u is gevaren? En dat de allerzuiverste woorden der Antieken bekwaam zijn zich aan te passen aan de inlandse taalaard van de Kimbren (Germanen)? Wijkt dan, Etrurische (romeinse en italiaanse) dichters, wijkt ook Gallische (franse) dichters; ik weet niet wat de kimbrische (germaanse) Muze nog groters voortbrengt *(dan de poëzie van Justus de Harduwijn)!*

Sonnet ‘Tot Phoebum’.

De grondgedachte van dit sonnet werd wellicht, behalve door reminiscenties aan Propertius en Ovidius, geïnspireerd door het eerste deel van een choliambe van de latijnse satiredichter uit de eerste eeuw Persius, die in de middeleeuwen en ook later veel gelezen werd, nl.:

‘Nec fonte labra prolui caballino / nec in bicipiti somniasse Parnaso / memini, ut repente sic poeta prodirem, / Heliconidasque pallidamque Pirenen / illis remitto, quorum imagines lambunt / hederae sequaces; ipse semipaganus / ad sacra vatum carmen adfero nostrum’ (Vgl. Perse, Satires. Texte établi et traduit par A. Cartault. Paris, Les belles lettres, 1951, blz. 56). Wat dan betekent: ‘mijn lippen heb ik noch bevochtigd aan de bron van Pegasus, noch herinner ik mij te hebben gedroomd op de tweetoppige Parnassus om zo plots als dichter op te duiken; de godinnen van de Helikon en de bleke Pirene-bron verzaak ik ten voordele van degenen wier klimop zich slingert rondom de verbeeldingen. Het is uit mezelf dat ik als halve boer mijn verzen aandraag naar de tempels van onze dichters’.

Maar die verre bron uit de antieke literatuur heeft ongetwijfeld menig later dichter geïnspireerd; zo o.a. du Bellay in het inleidend sonnet van L'Olive (1549), dat als volgt aanvangt:

> ‘Je ne quiers pas la fameuse couronne,
> Sainct ornement du Dieu au chef doré,...
> ...Encores moins veulx-je, que l'on me donne

Le mol rameau...’

en dit sonnet heeft de Harduwijn zeker gelezen.

Sonnet I, naar Remy Belleau:
Voeu à l'amour ‘Les fruits versez du giron de l'Autonne’.

Sonnet III, herinnert aan Jacques Tahureau:
‘Contre le temps je te veux maçonner’ (Poésies, 1554, blz. 66).

Sonnet IIII, naar J. du Bellay:
‘O beaux cheveux d'argent mignonnement retors’ (Les Regrets, 1558).

Sonnet V, naar J. du Bellay:
‘Ce ne sont pas ces beaux cheveux dorez’ (Treze sonnets de l'honneste Amour, II). Een gelijkaardig motief bij Ronsard, Cassandre XXLVIII en CXXVIII.

Sonnet IX, naar Desportes:
‘Du bel oeil de Diane est ma flamme empruntée’ (Amours de Diane, I, 11) (Inhoud geheel in tegenstelling met Hoofts ‘Sang’, 10 januari 1610).

Sonnet X, naar Honorat Laugier de Porchères:
‘Ce ne sont pas des yeux, ce sont plutôt des dieux’ (Sur les yeux de la duchesse de Beaufort); wellicht onder invloed van Petrarca/Marot: ‘o vous mes yeulx; non plus yeulx, mais fontaines’.

Liedeken, de eerste strofe herinnert aan Desportes:

> ‘Qui voit vos yeux divins, si pronts à d'écocher
> Et ne perd aussitost le coeur, l'ame et l'audace,
> N'est pas homme vivant, c'est un morceau de glace,
> Une souche insensible, ou quelque vieux rocher’.

(Cléonice VI)

Sonnet XIII, herinnert gedeeltelijk aan Louise Labé (1525-1566):
‘Je vis, je meurs...’
of kan teruggaan op Desportes:
‘Privé des doux regards qui mon ame ont ravie’ (Diane II, 6).

Sonnet XV, naar Desportes:
‘Las je ne verray plus ces soleils gracieux’ (Diane II, 40).
Zelfde motief bij du Bellay:
‘Ces deux beaux yeux dont mon cueur jouïssoit,
Pourquoy de moy s'eslongne leur lumière?’ (Les Amours, XXIII).

Sonnet XVI, naar du Bellay:
‘Ces cheveux d'or sont les liens, Madame’ (l'Olive, X).

Sonnet XVII, naar Desportes:
‘Tu t'abuses, De Cour, pensant representer’ (Diverses Amours, sur son pourtrait).

Ode, (zie boven, griekse bronnen).

Het oorspronkelijk voorbeeld is Anakreoon. Maar behalve een mogelijke, zelfs waarschijnlijke beïnvloeding door de nederlandse vertaling van Justus' vader, kunnen de latijnse vertaling van Henricus Stephanus (1554) en de franse van Remy Belleau (1555) ook aan de grondslag van J. de Harduwijns vertolking liggen. Een vergelijkend onderzoek dier bronnen brengt een sprekende equivalentie met de grieks-latijnse tekst aan het licht, terwijl tevens sporadische invloed van Belleau aanwezig is. (vgl. *Hard*., blz. 179-183).

Sonnet XIX, naar du Bellay die zelf in de kwatrijnen Petrarca en in de terzinen Ariosto navolgt:

'Le grand flambeau gouverneur de l'année' (l'Olive, 31).

Een zelfde motief treft men bij Ronsard aan:

‘Quand le grand oeil dans les Jumeaux arrive’ (Cassandre, 198).

R. Visscher vertaalde hetzelfde origineel in zijn sonnet: ‘Als het groote oog, dat alle dingen verfraait’.

Sonnet XX, naar Desportes:

‘Voicy du gay Printans l'heureux advenement’ (Diane, V).

Wellicht ook invloed van Ovidius:

‘Frigora jam Zephyri minuunt’ (Tristia, III).

Zelfde motieven bij Ronsard:

‘Quand le grand oeil dans les Jumeaux arrive’ (Ie livre des Amours, 198).

en ‘Amour et Mars sont presque d'une sorte’ (ibid., 180).

Simon van Beaumont (vgl. *Hard*., blz. 194) vertaalde als volgt:

> ‘Nu komt de zoete lente vernieuwen ons den tijd’
> .....
> ‘Mars en Cupido zijn op wegen en in velden,
> D'een neemt jong minnaars aan, en d'ander strijdbaar helden,
> En elk te storten poogt, d'een tranen, d'ander bloed,
> Cupido met zijn bogen en Mars met bloote zweerden’.

R. Visscher, in een gelijkaardig sonnet, zegt dat Mars in de lente werft om strijers, en Cupido om vrijers.

Sonnet XXI, naar Belleau:

‘Amour estant lassé de trainer par les cieux’ (le journée de la Bergerie).

Sonnet XXII, naar du Bellay:

‘Garde toy bien, ô gracieux Zéphire’ (l'Olive, IX).

Sonnet XXIII, naar du Bellay:

‘Face le Ciel, quand il voudra, revivre’ (l'Olive, XIX).

Elegie (van Swaerveld):

Het verheerlijken der bekoorlijkheden van de geliefde in een z.g. ‘portret van de geliefde’ was renaissance-mode. De vertalingen van en navolgingen naar Ariosto's sonnetten (portret van Alcine) en de oden van Anakreoon door Ronsard (1552) en Belleau (1555), benevens de stroom van ‘Blasons anatomiques du corps femenin’ (Paris 1550), ontketenden een echte wedijver in het ontwerpen en berijmen van dergelijke portretten. In nagenoeg altijd dezelfde volgorde wordt de toverkracht van het haar, de ogen, de wenkbrauwen, de mond, tanden en lippen, het gelaat, de kin, de hals, de borsten bezongen.

De brabantse Ronsard, Jonker Jan van der Noot, deed het in zijn ‘Ode aen Olympia’ en in zijn ‘Cort Begryp der XII Boecken Olympiados’ (1579). Hooft bezong ‘'t flonckren van 's Lichaems Weelicheyden’ in de ‘Bruiloftsang op het Huwelyck van W.J. Hooft en I.C. Quekels’ (28 juni 1605) en vergeleek dit exploreren met de van bloem tot bloem dwarrelende bij: ‘soo dweerelt wufte bye, in eenen hof vol bloemen / van een op aer, tot sy niet onontgonnen laet’.

- Jacob van der Schueren dichtte, ook naar Rosnard, een ‘Kluchtigh versoeck om 't Liefs afbeeldinge’ (Nederduytschen Helicon, 1610, blz. 319). In dezelfde trant, in het spoor van Plejade-portretten, stelde Bredero de ‘Lucelle’ (1616) in reliëf (vs. 14-16, 20-49).

J. de Harduwijn nu volgde in Roose-mond (1613) waarschijnlijk Belleau na (1e Journée de la Bergerie), al kan de invloed van zijn vader, die Anakreoons oden

vertaalde, wellicht de eerste impuls geweest zijn. In 1615 zagen de ‘Twaalf Sonnetten van de Schoonheyt’ (Apollo oft Gesangh der Musen) het licht, en zo gaat de rij verder.

Sonnet XXVI, een rechtstreekse bron is mij onbekend. Maar gelijkaardige motieven treft men in heel wat renaissance-gedichten aan. De aanvangsverzen van een sonnet uit ‘Den Bloemhof van de Nederlantsche Ieught’ (Amsterdam, 1608, blz. 12) wijzen op eenzelfde oorspronkelijke bron:

> ‘Cupido soo ghy zijt niet anders als een kint,
> Hoe comt ghy dan een Heer te zijn van Heeren...’

en verder (2 str.)

> ‘Cupido soo ghy zijt altijt al even blindt,
> Hoe comt dat ghy so juyst mijn herte altijt vint...’

zelfde echo's bij Van der Noot:

> ‘...wat mach de liefde wesen?
> Is sy soet ende goet, hoe valt sy hert in desen?...’

(naar de Baïf en Petrarca).

Sonnet XXVII, naar het beroemde en vaak nagevolgde sonnet van Desportes (die zelf Sasso navolgde): ‘Je me veux rendre Hermite, et faire penitence’ (Diane, II, 8).

Sonnet XXVIII, naar du Bellay:
‘Or que la nuict son char estoilé guide’ (l'Olive, 54).

Sonnet XXIX, naar Desportes (zelf onder invloed van Sasso: S'io sedo a l'umbra): ‘Si je me siez à l'ombre, aussi soudainement’ (Diane, II, 3).
Ook Janus Dousa publiceerde in 1604 een sonnet door dezelfde bron geïnspireerd: ‘Indien ik ben verhetst, en soeck der boomen groent / Cupido by mijn komt...’ (Poemata, Lugd. Bat. 1604, V, blz. 174).

Sonnet XXX, naar Desportes:
‘Dieu des hommes perdus, sera-ce jamais fait’ (Diane, II, 53).

Echo XXXII, dergelijke ‘echo’-voorbeelden kan de Hard. gevonden hebben o.a. bij du Bellay, in het ‘Dialogue d'un Amoureux et d'Echo’ (Poësies 1549, I, 273); of bij Janus Secundus in zijn ‘Viator et Echo’ (Opera, 1541). Reeds in de Oudheid vindt men de echo-vorm.

Liedeken, naar Belleau: ‘Comme la vigne tendre’ (1e Journée de la Bergerie, II), dat overigens teruggaat op Ronsard's Amours (L.II, 25).
Jonker Jan van der Noot volgde Ronsard na in zijn ‘Ode aen Olympia’, Janus Secundus behandelt eenzelfde motief in zijn Basium II, en wellicht ligt de eerste bron bij Propertius en Ovidius.

T'Samen-clap, naar Anakreoon hetzij rechtstreeks, hetzij wellicht in het spoor van François de Harduwijn, of van Belleau: ‘La Colombe et le Passant’. In elk geval beantwoordt de H.'s titel aan die van Belleau, ook de alternerende aanduiding van de sprekers ‘Den Wegh-ganger’ en ‘Het Duyfken’. De verzen 7/8 en 32 wijzen eveneens naar Belleau. Andere verzen daarentegen staan dichter bij het gr. origineel, (vgl. *Hard*., blz. 181-182). Ronsard dichtte op zijn beurt een ‘Ode de la Colombelle’.

Sonnet XXXIX, naar du Bellay:
‘Qui a peu voir celle que Dèle adore’ (l'Olive, XVI).

Wellicht mede door Desportes geïnspireerd (Les Amours d'Hippolyte, XII):
‘Celuy qui n'a point veu le printans gracieux...’
‘Celuy qui n'a point veu par un tans furieux la tourmente...’
‘Qu'il s'arreste pour voir la celeste lumiere des yeux de ma deesse...’
In ‘Den Bloem-hof van de Nederlantsche Ieught’ 1608 (uitg. Van Dis en J. Smit, blz. 19) staat een gelijkaardig sonnet (4):
(1e str.) ‘Die noyt en hebt ghesien ten opstaen van den dage
Den Meyschen Morgen-stont...
(3e str.) Comt hier en siet mijn lief...’

Sonnet XL, naar Belleau:
‘Lune porte-flambeau, seule fille héritière’ (le Journée de la Bergerie II). Het maanmotief herinnert o.a. ook aan Propertius (III, 16): ‘luna ministrat iter...’

Sonnet XLI, naar Belleau:
‘Ce jourd'huy que chacun prodigue sa largesse’ (Sonnets).

Sonnet XLII, naar Desportes:
‘Ces eaux qui sans cesser coulent dessus ma face’(Diane, I, 49).

Sonnet XLVI, naar Desportes:
‘He, ne suffit-il pas qu'Amour trop animé’ (Diane, II, 11).

Sonnet XLVII, herinnert enigszins aan Desportes:
‘O lict! s'il est ainsi que tu sois invente’ (Diane, I, 7).

Sonnet XLVIII, wellicht naar Belleau:
‘t'esbahis-tu si de soupirs ardans un escadron s'eslance de ma bouche’. (Oeuvres, blz. 127).

Claght-dicht, naar Desportes:
‘Beauté, si chere aux yeux, et si cruelle aux ames’ (Elegies, I, 13).
Bij Desportes 88 verzen, bij de Harduwijn 74.

Lof myns Liefs Haer-Tros

I. *Auteurschap*

Dit lofdicht (94 alexandrijnen) verscheen in 1611 anoniem, als bladvulsel van het laatste vel, achteraan de nederlandse vertaling van E. Puteanus' Comus. [Eryci Puteani Comus, dat is Bras-godt ofte slempfeeste der Cimmerianen, in ghedaente van eenen Droom. Uyt den Latyne in Neder-landtsche taele overgheset, door P.S. Tot Loven, By Philips van Dormael, 1611].
In een woord vooraf van ‘Den Drucker tot den Leser’ lezen wij volgende belangrijke verantwoording:

‘Goedtwillighe Leser, om gheen plaetse te verliesen, sal ick dese overgheschoten blaederen oock met iet lesen-weerdichs bekleeden. Ghelijck den ackerman gheen goedt landt onghesaeydt en laet: alsoo moet ick oock dit wit overblyfsel oorbaeren. Oock t'ghene hier by komt, sal ghelijck naer de Maeltydt, eenighe lieflijckheydt zijn, om eenen goeden mondt te maecken: *jae om een goet gehvoelen teghen den ghenen die het selve ghemaeckt heeft. Want ghelijck my sommighe van zijne Ghedichten in handen ghekomen waeren*, weerdich om aen Comus taefel, ende in een gheestvroolijcke vergaederinghe gesonghen te worden, *soo heb ick dit kuysch minliedt*, seggh'ick,

den *Lof op zijn Liefs Haer-Tros, uytghekosen: waerin ghy verstaen soudt wat onse spraecke doen kan, als zij een fraey verstandt ghevonden heeft'*.

Wie is nu de auteur van dit lofdicht?

P. de Keyser heeft het gedicht ontdekt en als eerste het vermoeden uitgesproken dat Justus de Harduwijn er de auteur van zou kunnen zijn. (Vgl. in de 'Verslagen en Mededeelingen van de Kon. Vl. Academie 1927': 'Een onbekend Minnedicht van Justus de Harduyn, verschenen in 1611').

M. Sabbe daarentegen, schreef naderhand het vers toe aan Erycius Puteanus. (Vgl. ibid., 1932, blz. 585-589 'Een onopgemerkt Nederlandsch gedicht van Erycius Puteanus?'), wat ons van alle grond onbloot lijkt.

Op een derde mogelijkheid werd gewezen door C. Sobry. In de inleiding tot zijn vertaling van Erycius Puteanus' 'Comus' uit 1608 (Seven Sinjoren, Antwerpen, 1938, blz. XX) veronderstelt hij dat Jan de Schepper (1580-1620) - de naar zijn mening vermoedelijke vertaler in 1611 van de Latijnse 'Comus' - tevens de auteur van het nederlandse gedicht 'Lof myns Liefs Haer-Tros' zou kunnen zijn.

Als vierde pretendent duikt dan nog Daniël Heinsius op. Hij onderhield drukke vriendschappelijke betrekkingen met Puteanus, die hem een ex. van zijn 'Comus' (1608) had geschonken, en bracht hem waarschijnlijk in augustus 1609 een bezoek. (Vgl. Simar, Puteanus, 1909, blz. 205). Het is derhalve niet uitgesloten dat hij hem persoonlijke gedichten zou hebben laten lezen. Maar waarom werd desgevallend de 'Haer-Tros' dan in de 'Nederduytsche Poemata' (1616) niet opgenomen?

Prof. de Keysers gissing lijkt ons ten slotte de meest waarschijnlijke. Daarbij moge de aandacht nog op het volgende worden gevestigd: in het voorjaar 1608 had J. de H. een reeks gedichten aan Puteanus toevertrouwd en hem gepolst i.z. het al of niet opportune van hun publikatie; wellicht ging het om meer gedichten dan de later in 'Roose-mond' gebundelde. Puteanus reageerde bijzonder gunstig en dwong in zijn brief van 10 mei 1608 op publikatie aan. (Vgl. de latijnse brief, boven blz. 71). Naderhand constaterend dat de auteur bleef aarzelen, is het best mogelijk dat hij in 1611, ingaande op een verzoek van de uitgever Ph. van Dormael die zijn Comus-vertaling aan het drukken was en naar bladvulsel voor een laatste vel uitzag, hem enkele teksten waaronder de 'Haer-Tros' ter beschikking zal hebben gesteld. Zo hoopte hij wellicht de nog steeds aarzelende auteur aan te moedigen, alsmede de poëzie-minnaars op het nieuwe geluid attent te maken.

Uit 'sommighe van zijne Ghedichten (hem) in handen ghekomen', koos Van Dormael nu het 'kuysch min-liedt, den Lof op zijn Liefs Haer-Tros'. Wie het gedicht begint te lezen, 'Och Haer, ghestruevelt Haer' komt in de 'Roose-mond'-sfeer en, al wordt hij verder wel gehinderd door de nog al opgeschroefde inhoud, ontdekt hij niettemin hem uit de R. bekende woorden, beelden en versritmen.

De publikatie ervan in 1611 kan voor de Harduwijns vrienden G. Caudron en David van der Linden een prikkel geweest zijn tot aandringen opdat hij zijn eigenlijke Roose-mond-cyclus het licht zou laten zien, of bij aldien 'den ampt die hy teghenwoordich (was) bedienende' hem daartoe niet passend leek, zelf tot een gecamoufleerde uitgave over te gaan. Ze moeten in elk geval Dormaels editie 1611 hebben gekend; wat duidelijk blijkt uit de Dormael-echo's in Caudrons opdracht aan de G'huldebroeders van S. Catha-

rine.

Merkwaardig zijn o.a. volgende parallel-teksten:

1. v.D. ‘sal eenighe lieflijckheydt zijn’
   C. ‘dese gheleerde lieffelijcheydt’

2. v.D. ‘ghelijck my sommighe van zijne Ghedichten in handen ghekomen waeren’.
   C. ‘eenigh deel derselver / my ter handt gecomen’.

3. v.D. ‘waerin ghy verstaen soudt, wat onse spraecke doen kan...’
   C. ‘merckt dan of wy onse taele niet prijs-weerdigh en moeten achten’.

Al valt over het auteurschap van de ‘Haer-Tros’ wellicht nog meer te ontdekken, toch achten wij de herdruk ervan als bijlage bij de ‘Roose-mond’ verantwoord, hetzij als eerste gepubliceerd nederlands vers van de Harduwijn, hetzij als interessant literair tijdsdocument.

II. *Bron*

Een rechtstreekse bron is nog niet ontdekt. Maar de op mythologische leest geschoeide bouw van het uitvoerig en nog al cerebrale gedicht laat zo'n bron vermoeden. Ongetwijfeld ligt die in het domein van de in Frankrijk tijdens de renaissance zo populaire: ‘Blasons anatomiques du corps femenin’ (Paris 1550), die de Plejade-dichters als voorbeelden dienden van talrijke lofdichten op afzonderlijke vrouwelijke bekoorlijkheden.

Lofdichten op het ‘haar’ van de geliefde schreven o.a. Jean de Vaugelles (± 1559), Melin de Saint-Gelays (1487-1558), Ronsard, du Bellay, Belleau, Desportes, enz. - Maar geen loopt helemaal parallel met de ‘Lof myns Liefs Haer-Tros’.

Er is evenmin rechtstreekse beïnvloeding door A. Eufrenius' ‘Coma’ (Poëmata, Lugd. Bat. 1601, blz. 65-80), waar ‘Haar’-lofdichten voorkomen o.a. onder volgende titels:

> De Isabelle, se pectentis, comis.
> Amor ligatus crine Isabellae.
> De vario Comarum cultu.
> Capillos maximum esse corporis ornamentum.

Auteurs en geraadpleegde edities

I. Joachim du Bellay (1525-1560)

1. ‘La Deffence et Illustration de la Langue Francoyse’ (1549) - Edition critique publiée par Henri Chamard. (Société des Textes français modernes - Paris, Didier, 1948).

2. ‘Poésies françaises et latines de Joachim du Bellay’, avec notice et notes par E. Courbet, I-II. (Paris, Garnier, 1918).

II. Remy Belleau (1528-1577)

‘Oeuvres complètes’ (éd. A. Gouverneur, 1867).

III. Philippe Desportes (1546-1606).

‘Les Oeuvres de Philippes Des Portes’ (Anvers, Coninx, 1596). Hoogstwaarschijnlijk zal de Harduwijn deze antwerpse uitgave van 1596 gekend hebben.

In de ‘Textes Littéraires Français’ (Genève, Droz) heeft Victor E. Graham onlangs de voornaamste dichtbundels van Desportes met inleidingen en aantekeningen opnieuw uitgegeven.

IV. Honorat Laugier (?-1653)
'Les Sonnets d'Amour du XVIe au XXe siècle', Choix par A. Séché. (Paris, Michaud, z.j., blz. 44).

V. 'Traité du Sonnet' par le Sieur Colletet. (Textes Litt. Français, Texte établi et Introduction par P.A. Jannini, 1965).

VI. Het magistrale werk van Henri Weber, La Création Poétique au XVIe siècle en France. I-II (Nizit, Paris, 1956).

VII. Raymond Lebègue, La Poésie Française de 1560 à 1630. (Soc. d'éd. d'enseignement supérieur, Paris, 1951).

VIII. Lumières de la Pléiade - Actes du 9e stage intern. d'études humanistes tenu à Tours en 1965 (Paris, Vrin, 1966).

III. Latere omwerkingen in religieuze zin

Latijns lofdicht van Andreas Hojus: met enkele varianten, opgenomen onder de liminaria van de 'Goddelicke Lof-Sanghen' 1620[1].

Sonnet I, omgewerkt als opdracht van de 'Goddelycke Wenschen' - 1629 - aan Hermannus Hugo S.J., de auteur van de oorspronkelijke 'Pia Desideria' 1624-.

Sonnet XI, omgewerkt in 'Godd. L.-S.' blz. 64, onder de titel 'Op de Liefde Godts': 'Mijn hert en t'Spieghel-glas, vertoonder van 't ghesicht'.

Sonnet XII, omgewerkt in 'G. L.-S.', blz. 172, onder de titel 'Van de Vreese des Oordeels'.
- zelfde incipitvers.

Liedeken - omgewerkt in 'G. L.-S.', blz. 81, onder de titel 'Tot alle Godts Heylighen': 'Hemel-borghers, neemt eens acht'.

Sonnet XXV, id. in 'G. L.-S.', blz. 140, onder de titel 'Den Sondaer beclaeght berooft te syne van Ghesighte'.
- zelfde incipitvers.

Sonnet XXVII, id. in 'G. L.-S.', blz. 141, onder de titel 'Den Sondaer claeght aen yeder schepsel syn ongheval': 'Neen/neen, ick wil van hier: ick wil nu gaen beschreyen'.

Sonnet XXVIII, id. in ‘G. L.-S.’, blz. 138, onder de titel ‘Den Sondaer claeght aen yeder Schepsel zijn Ongheval’.
- zelfde incipitvers.

Sonnet XXX, id. in ‘G. L.-S.’, blz. 135, onder de titel: ‘Den Sondaer claeght dat sijne pijn meerder is dan de pijne der hellen’: ‘Seght my/mijn aerem Siel! zal 't dan noch langhe sijn’.

Sonnet XXXI, id. in ‘G. L.-S.’, blz. 137, onder de titel ‘Den Sondighen Mensche ver-

hopt door de verdiensten Christi aen het H. Cruys hem naermaels te verblijden’: ‘Helas! ten waer gheen nood/zoo dicks my te beswaeren’.

Sonnet XXXII, id. in ‘G. L.-S.’, blz. 144, onder de titel ‘Den Sondaer zynde ghevloden uyt de weerelt heeft echo tot zyn toe-spraeke’: ‘Och! wat hebb'ick verdriets op deser aerd gheleden!’

Sonnet XXXIV, id. in ‘G. L.-S.’, blz. 146, onder de titel: ‘Den Sondaer, waer hy hem is keerende, en vindt niet dan teghen-spoedt’: ‘Ick dacht' in desen bosch/de Weerelt heel t'ontvluchten’.

Sonnet XXXVII, id. in ‘G. L.-S.’, blz. 134, onder de titel: ‘Den Sondaere verhaelt gheheel syne Ghesteltenisse’: ‘Als ick ter weerelt merck'/hoe dat't met my al gaet’.

Liedeken, id. in ‘G. L.-S.’, blz. 118 (behalve drie strofen), onder de titel: ‘De Christelijcke Siele verheught haer in het kussen van 't Cruyce Christi’: ‘Ghelijck den wijngaert teer’.

Sonnet XLII, id. in ‘G. L.-S.’, blz. 66, onder de titel: ‘Op de Liefde Godts’: ‘De waeters/die ghy siet langhst mijne wanghen leken’.

Sonnet XLVII, id. in ‘G. L.-S.’, blz. 139, onder de titel: ‘Den Sondaer claeght dat de weerelt beneemt syn ruste’.
- zelfde incipitvers.

De Gheboorte der Liefde, door David van der Linden, omgewerkt onder de liminaria van ‘Den Val ende Opstand van David’ 1620 - de Harduwijn wordt er in geroemd als ‘hooft der Duytscher Poeten’.

Namen-index

ANAKREOON: grieks lierdichter uit de 6e eeuw v. Chr. In 1554 verscheen Parijs een latijnse vertaling van zijn Oden door Henricus Stephanus. In 1555 publiceerde de Plejade-dichter Remy Belleau een franse vertaling. Naar het getuigenis van de tijdgenoten vertaalde François de Harduwijn (Justus' vader) die oden in het Nederlands. Ze werden niet in druk uitgegeven en het handschrift is tot heden niet teruggevonden.

BEKEN, F. vander: zuidnederlands rederijker, met kenspreuk ‘Aensiet de diepte’; waarschijnlijk behoorde hij tot de kring van de Catharinisten te Aalst. Van hem troffen wij nog een lofdicht aan onder de liminaria van Judocus van Assche's ‘*Schat der Scapuliers*’ (Antwerpen, 1619). J. v. Assche was o.a. in 1620 prior van het klooster der Karmelieten te Aalst, en was ook met Justus de Harduwijn bevriend.

BELLAY, Joachim du: (1525-1560). Een der voornaamste Plejade-dichters en de auteur van ‘ *La Deffence et Illustration de la Langue Francoyse*’ (1549): het manifest van de franse renaissance. (Zie Henri Chamard, *Joachim du Bellay* - Lille, 1900; *Histoire de la Pléiade*, Paris 1939-1940).

BELLEAU, Remy: (1528-1577). Plejade-dichter, vooral van pastorale poëzie (Zie G. Colletet, *La vie de Remy Belleau* in *Oeuvres complètes* par A. Gouverneur, Paris 1867).

BERT, Ferdinand: kunstschilder, tijdgenoot van J. de Harduwijn. Over hem konden wij tot nog toe niets ontdekken. Indien het geen gefingeerde naam is, zal hij wel te Aalst of te Dendermonde hebben geleefd.

BEYERLINCK, Laurens: (1578-1627) was voorzitter van het priesterseminarie te Antwerpen en censor van de boeken.

BOONEN, Jacob: (1573-1655) wijze kerkvoogd: bisschop van Gent (1617-21) en aartsbisschop van Mechelen (1621-55). Bezield door de geest van Trente, was hij een overtuigd vertegenwoordiger van de contrareformatie en drong aan op strenge en diepere beleving van het katholiek ideaal; neigde tot overmatige gestrengheid jegens de clerus en tot het jansenisme. Begunstiger van geleerden en kunstenaars.

BREDERO, Gerbrand A.: (1585-1618).

BULTELIUS, G. (of Bulteel): ± 1607, zuidnederlands neo-latijns minnedichter; in zijn postuum uitgegeven *Carmina* (1614) bezingt hij een ‘Loysa’.

CALENUS, Henricus: (1583-1653), priester gewijd in 1607, na het behalen van het baccalaureaat in de theologie (Leuven 1609) tot pastoor van Asse benoemd en tot landdeken van het kerkelijk district Aalst waar hij een sterk parochiaal leven uitbouwde; als visitator van alle parochiën van het dekanaat kwam hij jaarlijks naar J. de Harduwijns standplaats Oudegem en sprak in het visitatieverslag over 1615 zijn

grote waardering voor hem uit. Grotendeels aan zijn tussenkomst is het toe te schrijven dat

J. de Harduwijn wereldse poëzie-impulsen vaarwel zei en inspiratie zocht in corant-reformatorische idealen.

In 1624 tot pastoor van Ste Katarina te Brussel benoemd; intieme medewerker van aartsbisschop Jacob Boonen; bevriend met Cornelis Jansenius wiens '*Augustinus*' hij in 1640 publiceerde.

CAUDRON, Guilliam: factor of 'dicht-stelder' van de Catharinisten te Aalst. Het betreft de oudere Guilliam; geboorte- noch sterfjaar zijn gekend; vast staat dat hij nog leefde in 1625.

Vóór 1622 heeft hij Jacob van Zevecote's '*Rosimunda*' (1621) 'int Vlaams overghestelt'. Het handschrift berust op het stadsarchief te Aalst en werd door A. Keersmaekers uitgegeven (Cultureel jaarboek provincie Oostvlaanderen, 1955, blz. 49-104).

Caudrons zoon, ook een Guilliam (1607-1692), was eveneens Catharinist (wellicht factor), had dezelfde kenspreuk als de vader 'Const verheugt' en schreef een '*Leven der groote Catharina van Alexandrien*', dat postuum in 1771 werd uitgegeven. Op het titelblad wordt hij geprezen als 'hoogdravende rijmvloyende, gelaurierde Poët ende Catharinist'.

DESPORTES, Philippe: (1546-1606), Plejade-dichter, genoot einde 16e-begin 17e eeuw een grotere populariteit dan Ronsard. Zijn '*Oeuvres*' verschenen o.a. ook te Antwerpen in 1592 en 1596. (Zie: Jacques Lavaud, *Un poète de cour au temps des derniers Valois, Philippe Desportes* (1546-1606) - Paris, E. Droz, 1936).

ELST, Willem van der: ten tijde van J. de Harduwijn pastoor te Bouchoute en Waterdijk. In zijn '*Gheestelycke Dichten*' (Antwerpen, 1622) prijst hij:

> 'Harduinum, die naer een groot verlanghen,
> Gegeven heeft in druck veel Dichten en schoon' sanghen,
> En onse Vlaemsche tael met opgetogen geest
> Naer dieper ondersoeck verbetert aldermeest' (Tot den Leser)

FICINO, Marsilio: (1433-1499): priester en leider van de neo-platonische academie te Florence waar de renaissance-impulsen werden gevoed door cultuurfermenten uit de Oudheid; wordt beschouwd als de 'vader der wijsgerige bezinning in de tijd der renaissance' (H.J. Hak); streefde naar een verzoening tussen platonisme en christendom. Zijn Plato-vertaling (1463) en vooral zijn beroemd commentaar op Plato's Gastmaal '*Commentarium in convivium Platonis de Amore*' (1469), meermaals vertaald en in ontelbare liefdestractaten geparafraseerd, beïnvloedde zozeer de traditie van de hoofse minne dat een gelouterde neo-platonische minnemystiek, d.i. een vergeestelijkte liefdesvisie in hoofse en in literaire kringen ontstond.

(Vgl. o.a. F. Veenstra, *Enkele aspecten van de levens- en wereldbeschouwing der Renaissance*, in *Geestelijke achtergronden bij enkele grote schrijvers*, Servire, Den Haag, 1958, IV).

HARDUWIJN, Dionysius de: (1540-Gent 1604), de oom van Justus. Geschiedschrijver. (Zie *Hard*., blz. 54 en vlg.).

HARDUWIJN, François de: († Gent 1609), Justus' vader (Zie *Hard*., blz. 60 en vlg.).

HEEMSSEN, Joan David: (1581-Antwerpen 1644), priester; lid en tijdelijk ouderman van 'De Olijftack' te Antwerpen; schreef in wedijver met zijn vriend J. de Harduwijn sonnetten in renaissance-trant. (Zie *Hard*., blz. 130 en vlg.). In zijn '*Nederduytsche Poëmata*' (Antwerpen, 1619) prees hij 'Harduyn vermaert / Die soo zijns moeders

tael' door-luchtight en verclaert / Dat zijnen naem hem spreydt door al de Nederlanden.'

HEERE, Lucas de: (1534-Gent 1584), schilder-dichter, navolger van Marot, dichtte het eerste nederl. sonnet. (Zie W. Waterschoot, *Lucas d'Heere en Den Hof en Boomgaerd der Poësien* (1565), in Jaarboek 1964-'65 '*De Fonteine*' Gent; id., Lucas de Heere, Zwolse drukken en herdr., nr. 65, 1969).

HEINSIUS, Daniël: (Gent 1580-Leiden 1665), professor in de klassieke talen te Leiden: neef van J. de Harduwijn. Over Heinsius als Nederlands dichter raadplege men:

1. W.A.P. Smit, *De Dichter Revius* (Amsterdam, 1928) II, De Gentsche Nachtegael, blz. 44-81.
2. Gerard Knuvelder, *Bouwers aan eigen Cultuur* (Den Haag, 1934), blz. 61-103.
3. D.J.H. ter Horst, *Daniel Heinsius* (Utrecht, 1934) III D.H. als Nederduitsch dichter.
4. L.Ph. Rank, J.D.P. Warners en F.L. Zwaan, *Bacchus en Christus, Twee Lofzangen van Daniel Heinsius opnieuw uitgegeven, met uitvoerige inleiding en annotaties* (Zwolse dr. en herdr. nr. 53).

HOJUS, Andreas S.J.: (Brugge 1551-Douai 1631), neo-latijns dichter en geschiedschrijver; van 1593 af professor in het Grieks, het Latijn, de welsprekendheid en de geschiedenis aan de universiteit te Douai. (Zie J. Roersch, Biographie nationale, IX, blz. 570).

Behalve te Leuven, studeerde J. de H. te Douai ter voorbereiding op het priesterschap. Daar leerde hij Hojus, die trouwens bevriend was met zijn ooms Dionysius de H. en Maximiliaan de Vriendt, kennen. Hojus waardeerde en moedigde hem aan.

In de jaren 1580-'84, tijdens de 'Calvinistische Republiek' te Gent, was Douai een toevluchtsoord voor gentse katholieken geweest. In 1590 opende het Kapittel van Kamerijk, wiens kerkelijke jurisdictie zich o.a. over de Harduwijns latere standplaatsen Oudegem en Mespelare uitstrekte, er een seminarie ter opleiding van priesters. (Zie A. Pasture, *La Restauration religieuse aux Pays-Bas Catholiques*, Louvain 1925, blz. 172 en vlg.: Le séminaire provincial de Douai).

HOOFT, P.C.: (1581-1647) - (Vgl. Van Tricht, Veenstra, W.A.P. Smit, Zaalberg).

LERNUTIUS, Janus (of Lernaut): (1545-1619), zuidnederlands neo-latijns minnedichter, publiceerde '*Ocelli*' (1579), '*Idyllia*' (Leuven, 1602), '*Basia*' (1604), waarin een 'Hyella' wordt bezongen. (Zie Bronnen, alsmede H. van Crombruggen, *Janus Lernutius, een biografische studie*. - Kon. Vl. Ac., Letteren 1955 nr. 23).

LIEFVELT, Theoderick van: (± 1556-1624), publiceerde in 1609 te Brussel een vertaling van du Bartas, nl. '*De Eerste Weke der Scheppinge der Werelt...*'

In de voorrede beroemt hij er zich op te zijn 'een Neerlander vrij die t'hert int voorhooft draeght'. Hij was uitgesproken taalpurist. (Zie *Hard*., blz. 115-117, 120-121, alsmede F.A.J. Dambre, *Theoderick van Liefvelt, Leven en Werk met gegevens over*

de du Bartas-vertaling in de Nederlanden - in Studia germanica gandensia II, 1960, 9-80).

LINDEN, David van der (of Lindanus): (Gent ± 1570-Dendermonde 1638), raadspensionaris te Dendermonde, boezemvriend van J. de Harduwijn, publiceerde '*De Teneraemonda*' (Antverpiae, 1612) (Zie *Hard*., blz. 106 en vlg.).

LIPSIUS, Justus: (Overijse, 1547-Leuven 1606), was van 1578-1591 professor in de geschiedenis en de rechten te Leiden, en van 1592 tot 1606 professor in de oudere ge-

schiedenis en het Latijn te Leuven - Neo-stoïcijn - (Vgl. o.a. H. van Crombruggen, Heruitgave van J. Mourentorfs vertaling van Lipsius' *De Constantia: Twee boecken vande Stantvasticheyt*, Seven Sinjoren-Antwerpen, 1948, Inleiding).

MAROT, Clement: (1495-1544), frans dichter, vertaalde de psalmen en gebruikte hoofdzakelijk tienlettergrepige verzen.

NIEUWELANDT, Guilliam van: (Antwerpen, 1584-Amsterdam 1635), schilder en treurspeldichter; was in 1615 ouderman van de antwerpse rederijkerskamer 'De Olijftack'. Onder de liminaria van zijn *Saul* -treurspel (Antwerpen, 1617) is er een lofdicht van J. de Harduwijn 'Ode tot den Gheest-rijcken Guill. van Nieuw'landt, grondt-wijsen Dichter en constigh schilder', gedagtekend 1 jan. 1616. (Zie *Hard*., blz. 328-331, alsmede A. Keersmaeckers, *De Dichter Guilliam van Nieuwelandt en de Senecaans-classieke tragedie in de zuidelijke Nederlanden* - in 1954 door de Kon. Vl. Ac. bekroond - Reeks VI, nr. 80 van de Kon. Vl. Ac. 1957).

NOOT, Jonker Jan van der: (Brecht ± 1539-Antwerpen ± 1595), 'de brabantse Ronsard'. (zie over hem, behalve Vermeylen en Verwey, de inleidingen tot de heruitgave van '*Het Bosken en het Theatre*' door W.A.P. Smit, WB 1953; '*Epitalameon* ' door W.A.P. Smit en W.Gs. Hellinga, Zwolse dr. nr. 5; '*Lofsang van Braband*' door C.A. Zaalberg, Zwolse dr. nr. 24; '*Das Buch Extasis*' door C.A. Zaalberg, Neerlandica trajectina, 1954; '*The Olympia Epics*', ibid., 1956; S.F. Witstein, *De Verzencommentaar in het Theatre*, Utr. publ. nr. 8, 1965; F. de Schutter, *Het vers van Jonker Jan van der Noot*, Kon. Vl. Ac. 1967); W. Waterschoot bereidt een editie voor van de '*Poëtische Werken*'.

PUTEANUS, Erycius: (Venloo, 1574-Leuven 1646), volgde in 1606 Justus Lipsius te Leuven op als professor in de geschiedenis en de latijnse letteren; was overigens overtuigd voorstander van de beoefening der poëzie in de moedertaal. (Zie *Hard*, blz. 110 en vlg.; alsmede Th. Simar, *Etude sur Erycius Puteanus*, Louvain 1909).

RYCKIUS (Rycquius), Justus: (Gent, 16 mei 1587-Bologna, 10 dec. 1627), humanist; primus in de humaniora aan het jezuïetencollege te Gent, studeerde daarna aan de kapittelschool, alsmede in de letteren (A. Hojus S.J.), de filosofie en de rechten aan de universiteit van Douai, (L.L. apud Catuacos - Duacenos - stud.), waar hij in 1606 zijn eerste latijnse gedichten (*Praeludia*, met o.a. een ode aan François en aan Justus de Harduwijn) publiceerde; verbleef van 1606 tot 1612 te Rome; terug in het vaderland, priester gewijd te Gent en kanunnik van St.-Baafs, verbleef te Veurne, Leuven en Gent; terug naar Italië in 1624 en benoemd tot professor in de welsprekendheid te Bologna.

(Vgl: R. van den Berghe, *Notice sur la vie et les oeuvres de Justus Rycquius* (Gand, Van der Haeghen, 1881).

RONSARD, Pierre de: (1524-1585), leider van de Plejade. (Zie o.a. F. Desonay, *Ronsard poète de l'amour*, Bruxelles, Palais des académies. 1952-54-59, 3 dl., met uitvoerige bibliografie).

SANDERUS, Antonius: (Antwerpen 1586-Affligem 1644), priester, zuidnederlands geschiedschrijver; publiceerde o.a. ‘De Gandavensibus’, 1624 en het beroemde ‘Flandria illustrata’, 1641.

SECUNDUS, Janus: (Den Haag 1511-Doornik 1536), beroemd neo-latijns minnedichter, ‘*Basia*’, (Vgl. o.a. J.H. Scheltema, *Het Boek der Kusjes in het Nederlandsch vertolkt*, Leiden, 1902).

STALPART VAN DER WIELEN, Joannes: (1579-1630), hollands priester-dichter, (Zie over hem G.J. Hoogewerff, *Leven en Keur uit zijne lyrische Gedichten*, Bussum, 1920; B.A. Mensink, *Jan Baptist Stalpart van der Wiele, advocaat, priester en zielzorger*, Paul Brand - Bussum z.j.; M.C.A. van der Heijden, *Madrigalia*, Zwolse dr. nr. 39, 1960; id., *Bloemlezing*, Kl. Lett. Pantheon nr. 83, 1966; A. Mensink en J.A.J. Böhmer, *Gulde-Jaer ons Heeren Jesu Christi*, Zwolse dr. nr. 61, 1968).

SWAERVELD, Jan van: (?), kunstschilder te Dendermonde, die o.a. altaarstukken schilderde voor de geplunderde kerken uit de Denderstreek; J. de Harduwijn vereerde hem herhaaldelijk met opdrachten voor de kerk te Mespelare.

VONDEL, Joost van den: (1587-1679). Hier zij er enkel op gewezen dat Vondels opgang met zijn Gysbrecht (1637) inzette één jaar na de Harduwijns heengaan (1636).

VRIENDT, Maximiliaan de: (1559-Gent 1614), Justus' oom, die zich als diens ‘tweede vader’ beschouwde; stadssecretaris; humanist in 1600 tot ‘poeta laureatus’ van de stad Gent bekroond; onderhield drukke literaire relaties met vooraanstaande humanisten (Daniël Heinsius uit Leiden, Justus Lipsius en Erycius Puteanus uit Leuven) en met Gentse literatoren. (Over hem een niet-gepubliceerde licentie-verhandeling van G. Merlevede, Gent 1967).

YMMELOOT, Jacob: (Ieper, 1574-± 1630). Zie onze bijdrage over ‘*De betekenis van Jacob Ymmeloots versleer* 1626’ in De Nieuwe Taalgids, 22 jg., 181-193.

ZEVECOTE, Jacob van: (Gent 1596-Harderwijk 1642), latijns elegieëndichter, emblemata-, minne- en treurspeldichter in de moedertaal. Werd eerst Augustijn te Gent, maar trok op aandrang van Daniël Heinsius in 1623 naar Leiden, waar hij tot de hervormde kerk overging. Werd in 1627 benoemd tot hoogleraar in de welsprekendheid en de geschiedenis te Harderwijk. (Vgl. de inleiding tot onze heruitgave van zijn ‘*Nederduytsche Dichten* 1626-'38’, Seven Sinjoren, Antwerpen 1939).

Bibliografie

A. *J. de Harduwijn's werken*

I. De Weerliicke Liefden tot Roose-mond. Eensdeels naerghevolght de Griecksche/Latijnsche/ende Francoysche Poëten.
t'Handtwerpen, By Hieronymus Verdussen/inde X. Gheboden. Anno M.DC.XIII.
De bundel werd heruitgegeven:
a. door R. Foncke, met inleiding en aantekeningen, in de 'Seven Sinjoren-reeks' (Antwerpen, De Sikkel, 1922).
b. door O. Dambre, in facsimile-druk (Antwerpen, De Sikkel, 1942).
c. id, ingeleid en met aantekeningen voorzien (Zwolse drukken en herdrukken, nr. 21, 1956).
d. door M.C.A. van der Heijden, met inl. en aant. in 'Spectrum der nederlandse letterkunde', (nr. 6, Spectrum, 1968, blz. 391-466).

II. Goddelicke Lof-Sanghen Tot Vermaekinghe van alle gheestighe Liefhebbers, Door Iustus de Harduyn Pr.
Te Ghendt, By Jan vanden Kerchove/ woonende op de hoogh-poorte/ in 'tghecroont Sweerdt. Anno 1620.
Heruitgegeven door O. Dambre, met inleiding en toelichtingen, in de 'Seven Sinjoren-reeks' (Antwerpen, De Sikkel, 1933).

III. Den Val Ende Op-stand van den Coninck ende Prophete David Met By-voegh vande Seven Leed-tuygende Psalmen. Door Iustus de Harduyn.
Te Ghendt, By Ian vanden Kerchove, woonende op de hoogh-poorte/ in 'tghecroont Sweerdt. Anno 1620.
Heruitgegeven door O. Dambre, met inleiding, bron en aantekeningen, in de 'Seven Sinjoren-reeks' (Antwerpen, De Sikkel, 1928).

IV. Goddelycke Wenschen verlicht met sinnebeelden, Ghedichten en vierighe Uytspraecken der Oud-Vaeders. Naer-ghevolght de Latynsche vanden Eerw. P. Hermannus Hugo Priester der Societeyt Iesu door Iustus De Harduyn P.
T'Hantwerpen By Hendrick Aertssens inde Cammerstrate inde witte Lelie 1629.
2e uitg. 1645 te Amsterdam, by P.J. Paets.

V. Alexipharmacum, dat is Teghen-Gift voor de Catholijcke Borgherye der Stede 's Hertoghen-bosch. Teghen de verblindinghe des Woordendienaers aldaer, of corte be-andwoordinge op het Beroep-schrift der selver door Cornelium Janssenium van Leerdam,.... overgeset uyt het Latijn in onse Neder-duytsche taele door Justus Harduynus.
Tot Loven, By Jan Oliviers, en Coenesteyn, 1630.
(Heruitgegeven door O. Dambre, met inleiding en aantekeningen, in de Oud-

heidkundige Kring Dendermonde, buitengewone uitgaven, nr. XVIII, 1960).

VI. Goeden Yever tot het Vaderland, ter blijder Inkomste van den coninckLycken Prince Ferdinand van Oostenryck, Cardinael Infant, Gouverneur der Nederlanden ende Bourgoignen, binnen de Stad Ghend.
Uytghegheven door Justus De Harduyn Priester, ende David vander Linden, beyde ingheborene der selve stede.
T'Antwerpen, bij Hendrick Aertssens, inde witte Lelie, 1635.

Een opsomming van verspreide gelegenheidsgedichten en van vermiste werken werd opgenomen in onze de Harduwijn-monografie (1926), blz. 157-162.

B. *Voornaamste literatuur in verband met 'Roose-mond'.*

1830 J.M. Schrant, *Uitgelezen Dichtstukken van Justus de Harduyn* (Zalt-Bommel, 1830).

1913 R. Foncke, *Een zeldzaam Boekje* (Het Boek, febr. 1913, blz. 49-53).

1917 R. Foncke, *Justus de Harduyn* (De Nieuwe Gids, XXXII jg. 1917, blz. 116-131, 273-291).

1922 O. Dambre, *Justus de Harduijn* (Vlaamsche Arbeid, jg. 17, 1922, blz. 85-89).

1923 O. Dambre, *De plaats en beteekenis van J. de Harduijn in de Nederlandsche literatuurgeschiedenis* (Handelingen van het zesde Vlaamsch Philologencongres, 1923, blz. 100-121).

1923 O. Dambre, *Onderzoek naar het ontstaan van J. de Harduijn's Roose-mond* (Leuvense Bijdragen, XV-1923, 3).

1926 O. Dambre, *De dichter Justus De Harduijn, een biographische en letterkundige studie* (Uitg. der Faculteit van Wijsbegeerte en Letteren, Univ. Gent, nr. 58, 1926).

1927 P. de Keyser, *Een onbekend Minnedicht van Justus de Harduyn, verschenen in* 1611 (Versl. en Meded. Kon. Vl. Academie, april 1927).

1927 O. Dambre, *Cleyne Proefstuxkens uit de Poëzie van Justus de Harduyn*, verzameld en toegelicht (De Sikkel, Antwerpen, 1927).

1928 O. Dambre, *De Beteekenis van Jacob Ymmeloot's Versleer*, 1626. (Nieuwe Taalgids, 22e jg., afl. 4, blz. 181-193).

1929 Joris Eeckhout, *Literaire Profielen III*, blz. 102-128 (Gent, 1929).

1930 Anton van Duinkerken, *Achter de Vuurlijn* (Hilversum, 1930, blz. 61-71).

1932 M. Sabbe, *Een onopgemerkt Nederlandsch gedicht van Erycius Puteanus* (Versl. en Meded. Kon. Vl. Academie, 1932, blz. 585-589).

1934 G. Knuvelder, *Bouwers aan eigen Cultuur* (Den Haag, 1934, blz. 105-136).

1942 O. Dambre, *Justus de Harduwijn. Bloemlezing met inleiding*. (Diest, 1942).

1952 O. Dambre, *Justus de Harduwijn's Testament en andere Oorkonden uit het Jaar* 1636. (Gent, 1952).

1953 E. Rombauts, *Geschiedenis van de Letterkunde der Nederlanden*. (Vijfde dl. II, blz. 389-407).

1954 M. Brauns, *De Harduwijn* (Nieuwe Stemmen, juni '54, blz. 201-206; juli '54, blz. 233-242).

1954 O. Dambre, *Lauwerkrans voor Justus de Harduwijn. Feestrede*. (Cultureel Jaarboek provincie Oostvlaanderen, 1954, blz. 137-172).
1954 E. Rombauts, *Traditie en Vernieuwing in de zuidnederlandse letterkunde van de 17e*

eeuw. (Versl. en Meded. Kon. Vl. Ac. 1954, blz. 318-320).
1955 O. Dambre, *Nog Venusjankerij* (De nieuwe Taalgids, jg. 48, 1955, blz. 102).
1956 G. Degroote, *Het blonde vrouwentype in de Nederlandse poëzie voor en tijdens de Renaissance*. (Dietsche Warande en Belfort, 1956, nr. 4, blz. 202-214).
1956 R. Foncke, *Aan wie de kroon?* (Versl. en Meded. Kon. Vl. Ac., nov.-dec. 1956).
1956 O. Dambre, *Justus de Harduwijn 'De Weerliicke Liefden tot Roose-mond*' 1613, ingeleid en met aantekeningen voorzien. (Zwolse drukken en herdrukken, nr. 21).
1957 M.A.F. Ostendorf, *De cyclische bouw van de Harduyns bundel 'De Weerliicke Liefden tot Roose-mond*' (De Nieuwe Taalgids, 50e jg. 1957, blz. 305-314).
1957 A.A. Keersmaekers, *De dichter Guilliam van Nieuwelandt en de Senecaans-classieke tragedie in de zuidelijke Nederlanden* (passim). (Kon. Vl. Ac., Gent, 1957).
1959 G. Knuvelder (in *Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse letterkunde*, 2e dr., II dl., blz. 108-114); 5e dr., II dl., blz. 576-581.
1960 F.J. Couwenbergh, *Een akrostichon in 'De Weerliicke Liefden tot Roose-mond' van Justus de Harduyn*. (De Nieuwe Taalgids, 53e jg. blz. 174).
1960 O. Dambre, *Een akrostichon op naam van Joost de Hardvin na 350 jaar in de Roose-mond ontdekt*. (Spieghel Historiael van de Bond van Gentse Germanisten, jg. 2, nr. 3, blz. 63-64).
1960 L.C. Michels, *Notities bij de Harduwijns Roose-mond*. (Leuvense Bijdragen, XLIX jg., nr. 1-2, blz. 22-35).
1960 O. Dambre, *Justus de Harduwijns 'Tot Phoebum'-sonnet*. (Spiegel der Letteren, 4e jg., nr. 3, blz. 219-223).
1963 O. Dambre, *Ficiniaanse achtergronden bij Justus de Harduwijns Roose-mond?* (Studia germanica gandensia V, 1963, blz. 45-76).
1964 O. Dambre, *Betekenis van de ontmoeting Calenus-de Harduwijn*, (Ascania, jg. 7, 1964, nr. 1, blz. 13-20).
1964 O. Dambre, *De cyclische bouw van 'Roose-mond' in het zoeklicht* (Spiegel der Letteren, VII, 1963-64, blz. 208-213).
1967 O. Dambre, *Der Liefden stille krachten, verzameld en ingeleid* (P.E.N., nr. 53, Heideland Hasselt).
1968 F. de Schutter, *Snede, pause of steunen. Een onderzoek naar de functie van de cesuur in het vers van Lucas de Heere, Jan van der Noot, Justus de Harduwijn*. (Liber alumnorum Prof. Dr. E. Rombauts, Leuven 1968, blz. 189-209).
1968 O. Dambre, *Onaanvaardbare teksttransplantatie*. (Spiegel der Letteren, 11e jg., nr. 1, blz. 50-52), naar aanleiding van M.C.A. van der Heijdens Spectrum-heruitgave van 'Roose-mond' (1968).
1969 F.A.J. Dambre, *Twee sonnetten uit Justus de Harduyns 'De Weerliicke Liefden tot Roose-mond' als voorbeelden van creatieve imitatio*. (Spiegel der Letteren, 12e jg. 1969-1970, nr. 1, blz. 24-29).
1970 O. Dambre, *Nog aanvullende Wetenswaardigheden over Justus de Harduwijn*. (Spiegel der Letteren, 13e jg., 1970-71, blz. 200-209).